

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Rok Šuligoj

**ZAVEZNIŠKA POMOČ JUGOSLOVANSKEMU ODPORNIŠKEMU GIBANJU,
VPLIV NA MEDNARODNE ODNOSE IN POLITIČNE STRUKTURE**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Rok Šuligoj

Mentor: doc. dr. Vladimir Prebilič

Somentor: red. prof. dr. Božo Repe

**ZAVEZNIŠKA POMOČ JUGOSLOVANSKEMU ODPORNIŠKEMU GIBANJU,
VPLIV NA MEDNARODNE ODNOSE IN POLITIČNE STRUKTURE**

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

Diplomsko delo z naslovom
Zavezniška pomoč jugoslovanskemu
odporniškemu gibanju, vpliv na
mednarodne odnose in politične
strukture, je izdelano s soglasjem
obeh fakultet in urejeno po
pravilniku matične fakultete.

ZAHVALA

Za pomoč pri izdelavi diplomskega dela se iskreno zahvaljujem staršema, ki sta vseskozi verjela vame, mi pomagala in stala ob strani. Zahvala gre tudi mentorjema red. prof. dr. Božu Repetu iz Filozofske fakultete in doc. dr. Vladimirju Prebiliču iz Fakultete za družbene vede, ki sta mi nesebično pomagala z idejami, nasveti in usmeritvami.

Zahvaljujem se tudi dr. Borisu Mlakarju iz Inštituta za novejšo zgodovino ter dr. Dušanu Bibru za prijetne pogovore in uporabne podatke, ter vsem, ki so mi kakorkoli pomagali na prehojeni poti.

HVALA!

ZAVEZNIŠKA POMOČ JUGOSLOVANSKEMU ODPORNIŠKEMU GIBANJU, VPLIV NA MEDNARODNE ODNOSI IN POLITIČNE STRUKTURE

Pričujoče delo opisuje politične in vojaške dogodke v Jugoslaviji med letoma 1941 in 1945 z vidika sodelovanja zaveznikov s političnimi in vojaškimi strukturami v tej državi. Po začetni negotovosti in priznavanju četnikov kot edine legalne vojske v Jugoslaviji, kateri so tudi pomagali, je sledilo obdobje, v katerem zavezniki niso bili več povsem prepričani, ali v tej geografsko pomembni državi stavijo na pravega konja. Po odkritju lastne zmote so v Teheranu 1943 tudi uradno priznali in podprli partizane kot pravo odporiško gibanje. Sledilo je razvijanje dobrih odnosov med Jugoslavijo in zavezniki, ki so ji tako iz vzhoda kot zahoda materialno pomagali, te odnose pa so, bolj kot se je vojna bližala koncu, pretresali sunki, ki jih je povzročalo teženje k oblikovanju skupne vlade in poskus vplivanja na povojne odnose, ki pa ni obrodil sadov. Ko je bil konec vojne že povsem dosegljiv, se je zapletlo na mednarodnem prizorišču pri tržaškem vprašanju, saj so bili apetiti Jugoslavije veliki, zahod ni imel skupnega in jasnega odgovora, vzhod pa se ni imel namena vpletati v novo vojno, tako je Jugoslavija ostala osamljena, umakniti pa se je morala iz Trsta.

Ključne besede: zavezniška pomoč, odporiško gibanje, druga svetovna vojna, Jugoslavija.

ALLIED AID TO YUGOSLAVIAN INSURGENT GROUPS, INFLUENCE TO INTERNATIONAL RELATIONS AND POLITICAL STRUCTURES

The present work describes political and military events in Yugoslavia between 1941 and 1945 from the point of view of cooperation between allies and political and military structures in that country. After initial uncertainty and recognition of chetniks as the only legal army of Yugoslavia, to which they helped, the allies were starting to doubt about their choice in this geographically very important country. After they discovered their own mistake, they acknowledged and supported partisans in Teheran. After that followed development of good relations, cooperating between Yugoslavia and allies, which have started supporting Tito's partisans. But when war was about to end, there was a lot of movement because USA, Great Britain and Soviet Union wanted to have an influence on forming new Yugoslavian government, but they weren't very successful about that. Just before war ended complications were reaching international scene in Trieste crisis, from where Yugoslavia had to draw back, because she was internationally isolated and lonely.

Key words: allied aid, insurgent groups, second world war, Yugoslavia.

KAZALO

1. UVOD	10
2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR	12
2.1 Opredelitev predmeta preučevanja	12
2.2 Cilji preučevanja	12
2.3 Metode preučevanja	13
2.4 Hipoteze	13
2.5 Opredelitev temeljnih pojmov	14
2.5.1 Zavezniška pomoč	14
2.5.2 Odporniško gibanje	15
3. ZAČETKI IN PRIZNANJE ODPORNIŠKEGA GIBANJA	17
3.1. Medvojni odnosi Velike Britanije, Sovjetske zveze in Jugoslavije	20
4. ZAHODNA ZAVEZNIŠKA POMOČ	23
4.1 Pomoč četnikom	23
4.1.1 Materialna pomoč	23
4.1.2 Zavezniške misije pri četnikih	24
4.1.3 Slovenski četniki	27
4.2 Pomoč partizanom	29
4.2.1 Prekomorske brigade	29
4.2.1.1 Prva in druga prekomorska brigada	29
4.2.1.2 Tretja prekomorska brigada	31
4.2.1.3 Četrta prekomorska brigada	32
4.2.1.4 Peta prekomorska brigada	33
4.2.1.5 Tankisti prekomorci	34
4.2.1.6 Letalci prekomorci	35
4.2.2 Materialna pomoč	38
4.2.3 Jugoslovanski ranjenci v Italiji	41
4.2.4 SOE in urjenje slovenskih padalcev	42
4.2.5 Zavezniške misije	43
4.2.6 Slovenski stiki z zahodnimi zavezniki	44
5. VZHODNA ZAVEZNIŠKA POMOČ	47
5.1 Vzhodna pomoč partizanom	47
5.1.1 Vojaški material	47
5.1.2 Sanitetni material	51
5.1.3 Finančna pomoč	54
5.1.4 Šolanje častnikov NOVJ v Sovjetski zvezi	54
5.1.5 Nastanek enot NOVJ v Sovjetski zvezi	56
5.1.6 Sovjeti v NOB jugoslovanskih narodov	58
5.1.7 Sovjetske misije	60
5.2 Primerjava pomoči »vzhod – zahod«	61
6. POLITIČNI VPLIV, PREVZEM OBLASTI, PRITISKI NA JUGOSLAVIJO IN MEDNARODNI ZAPLETI OB KONCU VOJNE	63
6.1 Mednarodni pritiski in sestava skupne vlade	63
6.2 Zapleti v Trstu 1945	69
6.3 Hitenje na Koroško	77
7. SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ	80
8. LITERATURA	82
8.1 Samostojne publikacije	82
8.2 Članki v revijah in zbornikih	84

8.3 Arhivsko gradivo.....	85
8.4 Intervju	85
9. PRILOGE.....	86

Kazalo tabel

Tabela 4.2.1.1.1: Odhod borcev iz Barija.....	31
Tabela 4.2.1.6.1: Tehnični del osebja v Drugi eskadrilji.....	37
Tabela 4.2.2.1 Pregled materiala prepeljanega v Jugoslavijo z letali.....	41
Tabela 5.2.1 Primerjava pomoči.....	61

Seznam prilog

PRILOGA A: Churchillovo priznanje partizanov	86
PRILOGA B: Četniško sporočilo o poslanem denarju v Slovenijo	87
PRILOGA C: Četniško sporočilo o poslanem denarju v Slovenijo	88
PRILOGA Č: Četniško sporočilo o poslanem denarju v Slovenijo	89
PRILOGA D: Zaslihanje Antona Božnarja.....	90
PRILOGA E: Določitev spuščališča za odmetavanje pomoči iz zavezniških letal	91
PRILOGA F: Prošnja za blago od zavezniških padal.....	91
PRILOGA G: Seznam naročil.....	92
PRILOGA H: Intervju z dr. Dušanom Bibrom.....	93

KRATICE

ACRU = Air crew rescue unit (enota za reševanje letalskega osebja)

AVNOJ = Antifašistično veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije)

B1 = Yugoslavia country section (sekcija SOE za Jugoslavijo)

BBC = British Broadcasting Corporation (Britanska organizacija, ki oddaja tv- in radiosignal)

CK = Centralni komite

DFJ = Demokratična federativna Jugoslavija

FO = Foreign office (britansko zunanje ministrstvo)

GŠ = General štab

GŠS = General štab Slovenije

ISLD = Inter-Services Liaison Department (oddelek za koordinacijo in zvezo, kritje za delovanje MI6-SIS na Bližnjem vzhodu)

JA = Jugoslovanska armada

JPB = Jugoslovanska pehotna brigada

KP = Komunistična partija

MOS = Mestni osvobodilni svet

NKOJ = Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije

NOB = Narodnoosvobodilni boj

NOG = Narodnoosvobodilno gibanje

NOIC = Naval officer in charge (pomorski poveljujoči oficir)

NOV = Narodnoosvobodilna vojska

NOVJ = Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije

OF = Osvobodilna fronta

OSS = Office of Strategic Services (Urad za strateške službe, ameriška služba za obveščevalno in sabotažno dejavnost v zasedenih deželah, kasneje CIA)

OZN = Organizacija združenih narodov

PO JUG = Partizanski odredi Jugoslavije

PPG = poljska premična bolnica

RA = Rdeča armada

RAF = Royal Air Force (britansko kraljevo vojno letalstvo)

SHS = Država Srbov, Hrvatov in Slovencev

SIAU = Slovensko-italijanska antifašistična zveza

SOE = Special Operations Executive (britanska uprava za posebne operacije)

SOVŠ = Sanitetni odsek vrhovnega štaba

SS = Schutzstaffel (zaščitni vod, paravojaška organizacija)

STO = Svobodno tržaško ozemlje

SZ = Sovjetska zveza

T34 = tank Sovjetske izdelave, uporabljen med drugo svetovno vojno

TIGR = Trst, Istra, Gorica, Reka (prvo antifašistično gibanje v Evropi)

UDB-a = Uprava državne bezbednosti (Uprava državne varnosti, Jugoslovanska tajna policija po drugi svetovni vojni)

VKJ = Vojska kraljevine Jugoslavije

VŠ = Vrhovni štab

W/T = Wireless telegraphy (brezžični radijski oddajnik)

ZDA = Združene države Amerike

Šifre in tajna imena

FLOTSAM = enote, ki so prejemale material, so bile šifrirane; šifra slovenskega glavnega štaba in VII korpusa

CRAYON = šifra IX korpusa za prejetje pomoči

COCKOLD = šifra IV cone na Štajerskem

N. 1 (U) SECTION = od oktobra dalje ISLD v Bariju

1. UVOD

Obdobje druge svetovne vojne je tako v svetovnem kot tudi slovenskem merilu precej natančno obdelano. Tema diplomske naloge, ki je pred nami, je naslonjena predvsem na avtorje in dela, ki obravnavajo slovensko in jugoslovansko historiografijo med obdobjem 1941–1945. O tej tematiki piše precej dobrih avtorjev, ki so se raziskovalno ukvarjali s preučevanjem pomoči zaveznikov partizanom in četnikom, ter vplivom pomoči na politiko, mednarodne odnose in vojaško pripravljenost, ter svoje ugotovitve in raziskave strnili v različnih publikacijah, knjigah, člankih in revijah. V diplomskem delu *Zavezniška pomoč jugoslovanskemu odporniškemu gibanju*, vpliv na mednarodne odnose in politične strukture sem poizkušal zajeti kar čim širši krog avtorjev in njihovih del, med njimi bi rad izpostavil predvsem dr. Dušana Bibra, Matijo Žganjarja, Lindsay Franklin, Vladimirja Dedijerja in druge, ki so s svojimi deli močno pripomogli k raziskanosti in poznavanju te zapletene tematike, ki jo žal še vedno omejuje nedostopnost nekaterih arhivov.

Po začetnem kaosu, ki ga je povzročil napad sil osi na Jugoslavijo in nezmožnosti učinkovitega vojaškega zoperstavljanja okupatorski vojski, sta se začeli v Jugoslaviji razvijati dve struji, ki sta predstavljali jedro kasnejšega odpora, to sta bili partizanska vojska pod vodstvom komunistov, katerih vzode vodenja je prevzel Josip Broz Tito, in četniki Draže Mihailovića. Omenjeni osebi sta močno zaznamovali čas druge svetovne vojne tako v Jugoslaviji kot tudi v svetovnem merilu, saj so velesile glede podpore, priznanja in pomoči po začetnem priznanju četnikov kot legalne vojske Jugoslovanske emigrantske vlade začele dvomiti v pravilnost te odločitve in se začele spogledovati s Titovimi partizani. Na obe strani so pošiljali misije in prav poročila teh misij so odigrala ključno vlogo na Teheranski konferenci, kjer je padla odločitev, da v celoti podprejo partizane in ne četnikov, saj je bilo očitno, da se četniki za razliko od partizanov ne borijo proti silam osi.

Večino pomoči je prispevala Velika Britanija in Sovjetska zveza, nekaj pa je bilo tudi ameriške. Prihajala je večinoma po zraku s padali, pa tudi z ladjami po morju iz pristanišča Bari v južni Italiji. Obsegala je raznovrsten material od oborožitve, opreme, obleke, obutve, hrane, sanitetnega materiala ... Že samo brnenje zavezniškega letala je vzpodbudno in motivacijsko vplivalo na borce, enako tudi misel, da jih svetovne velesile priznavajo in podpirajo. Vseskozi je bila aktivna tudi povezava med Titom, Churchillom in Stalinom, redkeje tudi Rooseveltom, ki ga je ob koncu vojne nasledil Truman. Vse države, na čelu katerih so bili zgoraj omenjeni predsedniki, so hoteli vplivati na Jugoslavijo in jo na takšen ali

drugačen način obvladati, naj si bo prek skupne vlade, sodelovanja med četniki in partizani ali celo najradikalnejše rešitve, ki jo je zagovarjal Churchill, tj. odprtje druge fronte na Balkanu oz. kot je sam dejal: »Izkrcanje v mehki trebuh Evrope – v Istro.«

Ko se je vojna bližala koncu in je bila kapitulacija glavnega akterja vojne v Evropi – Nemčije – le še vprašanje časa, se je začelo zapletati v političnem in mednarodnem prostoru, kriza pa se je začela prav v neposredni bližini Jugoslavije in današnje Slovenije – v Trstu. V Tržaško krizo so bili vpleteni partizani in njihovo vodstvo, šlo pa je predvsem za teritorialni nadzor nad Julijsko krajino. Kriza, ki se je razmahnila v dolgotrajno hladno vojno, v njej pa so sodelovale tako Velika Britanija kot tudi ZDA, se je na srečo končala brez hujših posledic, a je bil partizanski umik na vzhod hud in boleč udarec.

V svoji nalogi sem poizkusil kar najbolje obdelati vsa področja zavezniške pomoči, njenih vplivov in posledic ter zakulisno dogajanje, ki je vse skupaj še dodatno začinilo. Ko bodo na voljo za vpogled vsi arhivi v Londonu, Washingtonu, Moskvi in Beogradu, bo verjetno znanega še veliko več, a do tedaj se je potrebno opreti na že znana dejstva in vire.

2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev predmeta preučevanja

Glavni predmet preučevanja je zavezniška pomoč jugoslovanskemu odporniškemu gibanju, tako četnikom kot partizanom v času druge svetovne vojne, natančneje med letoma 1941–1945, ter vpliv pomoči na razvoj in delovanje odporniških gibanj in na prevzem oblasti že med in ob koncu druge svetovne vojne. Vsebino diplome sem razdelil na sedem tematsko zaključenih enot oziroma poglavij. Prvo poglavje predstavlja uvod v diplomsko delo. V tem, drugem poglavju predstavljam metodološki okvir naloge s hipotezami, cilji in metodami dela ter predstavitev osnovnih pojmov, pomembnih za nadaljnje pravilno razumevanje vsebine diplomskega dela. V tretjem poglavju bom na kratko predstavil nastanek in zavezniško priznanje odporniškega gibanja. V četrtem poglavju bom predstavil zahodno zavezniško pomoč partizanom in četnikom ter jo razdelal, v petem poglavju bom nadaljeval z vzhodno pomočjo partizanom in opisal njihov odnos do četnikov. Šesto poglavje zavzema vpliv pomoči na mednarodne odnose in politične strukture, sedmo, zadnje poglavje, pa služi kot zaključek oziroma sklep in potrditev oziroma zavrnitev postavljenih hipotez in trditev.

2.2 Cilji preučevanja

V diplomskem delu bom pregledal in preučil zavezniško pomoč jugoslovanskemu odporniškemu gibanju. Poskusil bom predstaviti, kako in kdaj se je priznanje in pomoč odporniškim skupinam v Jugoslaviji sploh začelo, kaj so bili najpomembnejši dogodki in mejniki v tem sodelovanju, kaj je obsegala in kako je ta pomoč izgledala, kako je prihajala in kaj je pomenila, oziroma kako je vplivala na nadaljnji potek vojne, kako je ta pomoč vplivala na delovanje in politične strukture ter kako se je odražala v mednarodnih odnosih med in ob koncu vojne, vključiti pa bom poizkusil tudi vse pomembnejše zakulisno dogajanje, ki je vplivalo na potek in obliko pomoči oziroma sodelovanja.

2.3 Metode preučevanja

V nalogi so uporabljene naslednje raziskovalne metode:

- *zbiranje virov*, kar pomeni, da sem, preden sem se lotil pisanja naloge, pregledal, sistematično začel z iskanjem ustrezne domače in tuje bibliografije o predmetu preučevanja, jo preučil in izbral;

- *zgodovinska metoda kritike virov*, kar pomeni da sem do izbrane literature pristopil kritično, se izogibal pristranskosti ter se objektivnosti približal tudi z uporabo primarnih virov;

- *analizo in interpretacijo primarnih virov* sem uporabil pri raziskovanju primarnih virov, predvsem poročil in uradnih dokumentov iz Arhiva Republike Slovenije;

- *analizo in interpretacijo sekundarnih virov* sem uporabil pri preučevanju knjig in člankov;

- *deskriptivna metoda*, s katero poizkušam predstaviti vse parametre, ki sestavljajo mojo diplomsko nalogo;

- *intervju*, ki sem ga opravil z dr. Dušanom Bibrom, ki je veliko časa in truda porabil za raziskovanje zavezniške, tako zahodne kot vzhodne pomoči jugoslovanskemu odporniškemu gibanju, oblik pomoči in nadaljnje vplive predvsem na politične strukture. Intervju sem opravil po telefonu, postavil sem mu nekaj vprašanj, celoten pogovor posnel, ga pretipkal in vključil v prilogo diplome.

2.4 Hipoteze

V nalogi bom poizkusil potrditi naslednji hipotezi:

HIPOTEZA 1

Zavezniška pomoč jugoslovanskemu odporniškemu gibanju je odločilno vplivala na mednarodne odnose in politične strukture.

HIPOTEZA 2

Zavezniška pomoč je vplivala na ustanovitev in sestavo skupne vlade v Jugoslaviji.

2.5 Opredelitev temeljnih pojmov

2.5.1 Zavezniška pomoč

Beseda zavezniki je med drugo svetovno vojno označevala povezane države, ki so se borile proti silam Osi. Najpomembnejše in najmočnejše države zaveznice so bile Velika Britanija, ZDA in Sovjetska zveza.

Zavezniška pomoč NOV in POS je pomenila preskrbo in pomoč zaveznikov partizanskemu gibanju med drugo svetovno vojno. Pomoč je prihajala večinoma v vojaškem materialu – eksplozivu, orožju, strelivu, obleki, sanitetnem materialu, denarju, hrani, itd.

Zavezniki so se preko svojih misij v Jugoslaviji odločili navezati neposredne stike z VŠ NOV ter ugotovili, da bi lahko s pomočjo, ki bi jo prispevali, močno povečali učinkovitost jugoslovanskega odporniškega gibanja, kar bi pomagalo tudi njim v skupnem boju proti fašizmu in nacizmu. Pomoč so sprva dovažali le z letali, ki so vzletala v Libiji, saj je bilo Jadransko morje nadzorovano s strani sovražnika, ter jih odmetavali na dogovorjena spuščališča. Po italijanski kapitulaciji 1943 in zavezniškem zavzetju južne Italije, so se možnosti za pošiljanje pomoči precej povečale. Tedaj je pomoč začela prihajati tudi po morju iz baze v Bariju in z ladjami ponoči tovorila material in vojake na dalmatinske otoke.

Ko so bila v letu 1943 urejena prva zasilna pristanišča, letalom ni bilo več potrebno odmetavati pomoči z padali, pač pa so lahko pristala in po raztovarjanju pomoči vkrcala bolnike in ranjence ter jih prepeljala v boljše usposobljene bolnišnice na varnem območju.

Pomoč je bila včasih zelo skromna, kar sramotno malo je jé bilo, a je v nekaterih hudih trenutnih pomagala prebroditi najhujše krize, zime in lakote, a je kljub vsemu ta pomoč, četudi manjša, kot bi si jo zaslužili glede na prispevek, ki so ga partizani dajali zaveznikom v boju zoper okupatorja, pomenila pomembno moralno zmago, saj je dokazovala, da so partizane zavezniki opazili in podprli. Pogosto so letala odvrгла le material za misije, a so ga pripadniki misij praviloma razdelili med partizane in najrevnejše ljudi, pomembno vlogo so igrala tudi padala, saj so iz padalskega blaga najrevnejši izdelali oblačila. Hud udarec je bil zavezniški ukaz o vrnitvi padal, saj so predstavljala vrtoglave stroške.

Pomoč je prihajala tako iz Velike Britanije, ZDA kot tudi Sovjetske zveze. Posebej veliko pomoč je predstavljala težka oborožitev s tanki in letali, ki so jih dali Britanci in Sovjeti. Ta so, če že niso pomenila povečane ognjene moči na bojišču, predstavljala pomembno moralno podporo.

V sklop zavezniške pomoči sodijo tudi enote formirane po vsej Evropi, ki so jih zavezniki prerazporedili, opremili in poslali nazaj v boje v Jugoslavijo, pa tudi borci tujih narodnosti, ki so se tako ali drugače znašli v Jugoslaviji, pristopili k partizanom in se aktivno borili proti okupatorju.

2.5.2 Odporniško gibanje

Odporniško gibanje je organizirana aktivna ali pasivna oblika odpora zoper zasedbeno, kolonialno ali tujo oblast oziroma diktatorsko vlado.

Poznamo oziroma ločimo osem različnih vrst odporništva: anarhistično, egalitaristično, pluralistično, prezervacionistično, reformistično, restavracijsko, secesionistično in tradicionalistično (Strmčnik 2006: 16). V Jugoslaviji je šlo za kombinacijo egalitarističnega in reformističnega odporništva.

Odporniško gibanje je obstajalo v večini držav, ki so jih v času druge svetovne vojne zasedle okupatorske države Nemčija, Italija ali Japonska. Pogosto so pri odporniških gibanjih aktivno sodelovali tudi komunisti.

Razvoj odporniške skupine poteka v treh fazah: prva je začetna faza, sledi ji obdobje gverilskega vojskovanja in nazadnje nastopi faza vojnega gibanja (Strmčnik 2006: 16).

Odporniške skupine imajo tako politične kot vojaške cilje. Pred nastankom odporniške skupine mora biti prebivalstvo na strani odporniškega gibanja, primanjkovati mora vladnega oziroma političnega nadzora, odporniška skupina ljudi mora usmerjati. Seveda morajo biti izpolnjeni tudi drugi pogoji, kot so enotnost, skupna volja do odpora, disciplina, podpora prebivalstva, propaganda, zunanja podpora ... (Strmčnik 2006: 16).

V nekaterih državah je bilo odporniško gibanje manj, v nekaterih bolj učinkovito in razvito, v Jugoslaviji je doseglo velik razmah in uspehe. Obsega več oblik odpora, v primeru razvitega odporniškega gibanja lahko predstavlja direktno delovanje in oborožene napade na okupacijske sile, odporniška gibanja med drugo svetovno vojno pa so delovala propagandno zoper obstoječo oblast, pomagala vojnim ujetnikom, sestreljenim pilotom, sodelovala z zavezniki tako v akcijah kot tudi z posredovanjem informacij o okupatorju itd. Slovensko oziroma jugoslovansko protifašistično odporniško gibanje je preraslo v NOB. Odporniška gibanja so imela podporo pri zaveznikih, nekatere države so ji preko svojih služb, kot je britanski SOE in ameriški OSS, pomagale in jih zalagale z orožjem, opremo, obleko in drugim pomembnim materialom.

Jugoslovansko ozemlje je bilo zaradi svoje lege zelo pomembno za sile osi, a so le te s svojo raznarodovalno politiko in krutim obnašanjem do prebivalstva pripomogle k razvoju enega najbolj organiziranih odporniških gibanj. Sestavljali so ga tako domači kot tuji borci, vanj so se vključevali tudi pobegli taboriščniki, nastajale so enote in vojaške formacije, ki so jih pomagali postaviti na noge tudi zavezniki. Jugoslovani so se v različnih oblikah odpora pojavljali tudi v italijanskih in nemških koncentracijskih taboriščih, nastajale so celo organizacije OF, primer močnega odporniškega gibanja je nastal v taborišču Gonars v severni Italiji.

Po koncu prve svetovne vojne se je na zaseden ozemlju slovenskega primorja, Istre in Kvarnerja, ki je tedaj po mirovni pogodbi pripadalo Italiji, začelo zoper italijansko fašistično oblast razvijati odporniško gibanje, prvo protifašistično gibanje v Evropi z imenom TIGR, ki je delovalo predvsem preko propagande in sabotaž, z veliko mero podpore prebivalstva.

Jugoslovansko odporniško gibanje, ki ga poznamo tudi pod imenom partizanstvo, je že med vojno začelo težiti k oblikovanju nove, lastne oblasti, saj niso priznavali dotedanje, sicer emigrantske kraljeve vlade. Oblikovanje povojne oblasti in ureditve je temu odporniškemu gibanju tudi uspelo.

3. ZAČETKI IN PRIZNANJE ODPORNIŠKEGA GIBANJA

General Mihajlović je bil mož okoli katerega se je zbrala elita Jugoslavije. Postal je voditelj gverilskega bojevanja in mnogi njegovi sodelavci so bili znani ljudje s poznanstvi in prijatelji v Srbiji in tujini. Težava je bila v tem, da so se nekateri njegovi častniki dogovorili z Nemci in Italijani, da jih pustijo pri miru in da ne bodo delovali zoper okupatorja. Do jeseni 1941 je bil srbski odpor do Nemcev le še senca. Zoper okupatorske enote se je dvigoval upor s partizanske strani pod Titovim vodstvom. To je Nemcem predstavljalo precejšnje težave, ki se jih ni dalo rešiti z množičnimi eksekucijami in požigi. Orožje so sprva jemali iz okupatorskih rok in kmalu so začeli zadajati velike udarce nemškim enotam. Razvijati se je začel NOB. Postalo je tudi jasno, da bodo prišli v spor s četniškim gibanjem¹ (Churchill 1952: 408–409)

Razvoj NOB v Jugoslaviji je vznemirjal jugoslovansko kraljevo vlado in politične kroge v VB in ZDA, ki so to vlado podpirali. Kljub poskusom Draže Mihajlovića v novembru 1941, da s pomočjo okupatorskih sil² uniči jedro partizanskih enot v Jugoslaviji, mu to ni uspelo. Narodni odpor v Jugoslaviji se je krepil in pridobival na organizacijski in udarni moči (Dedijer 1980: 293).

Britanski štab v Kairu je bil zadolžen tudi za Balkan ter je natančno sledil vsem aktivnostim Titovih partizanov in Mihailovićevih četnikov. Pomoč in podpora je sprva prihajala le k Mihailoviću in njegovim enotam, saj so le-ti predstavljali legalno vojsko Jugoslovanske emigrantske vlade v Kairu. V maju leta 1943 pa so Britanci ubrali novo pot, saj so poslali nekaj svojih častnikov partizanom, kljub temu da so bili ti pod Titovim vodstvom, ki je bil komunist, ki se ni boril le proti Nemcem temveč tudi proti Srbski monarhiji in četnikom. Poročila, ki so jih pošiljali britanski častniki, so bila jasna, saj so spoznali, da so četniki povezani z enotami Osi, partizani pa so se bojevali zoper njih (Churchill 1952: 410).

Čeprav so bila uradna stališča VB in ZDA, da je treba omejevati razvoj partizanskega gibanja, ker se je njegov vpliv čutil izven jugoslovanskih meja, pa ta stališča niso bila

---

¹ Mihajlović je 28. februarja 1943 v vasi Lipovo blizu Kolašina v zdravici ob krstu otroka med svoje sovražnike uvrstil partizane, Hrvate, muslimane in ustaše in šele na koncu sile Osi. Ta nastop je zelo razjezil hrvaške predstavnike v jugoslovanski begunski vladi ter tudi britansko vlado in Churchilla, ki je 28. marca 1943 zaradi tega dogodka poslal jugoslovanski begunski vladi noto, s katero je Mihajlovićevo ravnanje ostro obsodil ter izpostavil stališče, da britanska vlada ne more podpirati gibanja, katerega predstavniki za glavnega sovražnika označujejo sonarodnjake (Đuretić 1985: 245–246).

² nemških, italijanskih, madžarskih, bolgarskih in domačih kvizlingov

monolitna. Deli britanske in ameriške javnosti³ so zahtevali, naj se izve za popolno resnico o razvoju dogodkov v Jugoslaviji. Nekateri predstavniki bančnih in industrijskih interesov v VB za zastopali stališče, da je potrebno v Jugoslaviji intervenirati z vojaško silo, tako kot v Rusiji 1918–1922, drugi so menili, naj se za realizacijo istega cilja, namesto z zunanjo vojaško intervencijo, nudi pomoč Draži Mihajloviću, saj so se zavedali, da zunanja intervencija ni možna med vojno proti silam, ki izvajajo proti okupacijskim silam največji odpor (Dedijer 1980: 294).

Leta 1942 je KP Jugoslavije pod pritiskom, saj so bile vojaške aktivnosti Mihajlovićevih četnikov s pomočjo italijanskih okupatorjev usmerjene v uničenje partizanov v Bosni, Hercegovini, Črni gori in Sandžaku, legalna emigrantska jugoslovanska vlada pa je izvajala pritisk na ZDA, VB in SZ, naj jugoslovanski partizani priznajo Mihajlovića za vrhovnega komandanta odporniškega gibanja.⁴

Zaradi spoznanj, da se razmerje sil v Jugoslaviji spreminja v korist partizanov, da je vojaški in politični položaj Mihajlovića vse slabši, so se stališča VB in SZ do odporniških gibanj v Jugoslaviji začela postopoma spreminjati. VB je spoznala, da Mihajlović ni edina garancija za njene povojne načrte v Jugoslaviji, zato za ohranitev družbenega in nacionalnega statusa quo začne podpirati dinastijo Karađorđević.⁵ Tudi stališče sovjetske diplomacije se je spreminjalo. V bojazni, da bi izzivala partnerje⁶ je preko Kominterne izvajala v letu 1942 pritisk na KP Jugoslavije, naj umirja revolucionarno gibanje. Moskva je bila zaskrbljena zaradi nastajanja proletarskih brigad, rdečih zvezd na kapah, poudarjanju vloge KPJ, revolucionarnega programa in narodnoosvobodilnega gibanja. Na drugi strani pa postaja ruska

---

³ Del angleške laburistične levice, del demokratske stranke v ZDA, številni ugledni intelektualci, Američani jugoslovanskega porekla

⁴ Na isti način so francoski komunisti priznali De Gaullea

⁵ Mihajlović je v imenu ohranitve srbskega naroda svojo strategijo temeljil na »čakanju«, ki jo je podpirala tudi jugoslovanska begunska vlada. Njegov cilj je bil ohranitev statusa quo: s pomočjo okupatorja preprečitev zmage partizanov ter ohranitev monarhije in njenih institucij. Spregledal je dejstvo, da njegova strategija ni skladna s strategijo zavezniške koalicije, ki je bila v temelju naravnana na angažiran boj proti okupatorju. V nasprotju s četniki, ki niso doumeli bistva druge svetovne vojne kot spopada fašizma in antifašizma, je bilo partizansko gibanje naravnano antifašistično in je proti okupatorju razvilo tudi maksimalen odpor (Petranović 1992: 570–571).

⁶ Čeprav je bila SZ glavno mednarodno oporišče komunistov v NOG pa SZ z zavezniki ni želela tvegati spora zaradi komunističnega delovanja v državah, v katerih so se interesi zaveznikov prepletali. Tako se je SZ obnašala tudi do Jugoslavije. Dejstvo pa je, da je bila preko Kominterne tekoče obveščena o dogajanjih v Jugoslaviji in tudi o kolaboracijskem delovanju četnikov. Tako je SZ od leta 1942 dalje poudarjala uspehe NOB in kompromitirala Mihajlovića, kar je veliko prispevalo k legitimnosti KPJ in NOG. Kolaboracijskega delovanja četnikov zato ni mogla spregledati niti Britanija (Petranović 1992: 569–570).

Pomemben dejavnik je bil tudi moment »slovanstva«. Ta dejavnik, ki je bil med Srbi v odnosu do Rusov in SZ zelo pomemben, so komunisti uspešno izkoristili (Petranović, 1992: 571).

vlada pod pritiskom dejstev do Mihajlovića vse bolj rezervirana in od 1942 tudi kritična (Dedijer 1980: 287–288).

V poglavju 9. Priloge, Priloga A je priložena fotokopija dokumenta iz Arhiva Slovenije, kjer je pokrajinskim odborom OF sporočeno, da je sir Winston Churchill javno podprl jugoslovanske partizane.

Kraljeva begunska vlada v Londonu je bila zaradi moči in širine vstaj v državi zelo vznemirjena, zato je prosila zaveznike, naj intervenirajo, s čimer bi se vstaja spremenila iz revolucionarne vojne v blede gibanje odpora, ki ne bi oblikoval nove oblasti. VB in SZ sta začeli z konzultacijami o dogodkih v Jugoslaviji ter sprejeli zaključek, da je treba narediti vse za spravo četnikov in partizanov. V radijski oddaji na Radiu Moskva ob koncu novembra 1941 je bil Draža Mihajlović imenovan kot vodja vse odporniških sil v Jugoslaviji, na kar je Tito ostro pisno odreagirala. Moskva je tudi v letu 1942 vztrajala na kompromisu med gibanjem NOB in kraljevo jugoslovansko vlado, čeprav je že nagibala k stališču, da je Draža Mihajlović kompromitiran in da je balast tudi že jugoslovanski kraljevi vladi. Tudi VB je že razmišljala o možnosti, da bi se kralj Peter II odpovedal Draži Mihajloviću, ter se povezal s partizani in tako ohranil prestol⁷ (Dedijer 1980: 350–352).

Na jugoslovanskem prostoru, ki je iz geostrateškega vidika vedno veljal za izredno pomembnega, so se bile tudi težke diplomatske in politične bitke za prevlado oziroma nadzor in vpliv v tej regiji.⁸ Čeprav leta 1941 VB in SZ nista dosegli trdnega sporazuma o delitvi

---

⁷ Vse skupaj je pripeljalo do Churchillove odločitve, da je potrebno dajati partizanom vso pomoč, saj zadržujejo sovražne divizije. Pomoč se mu je zdela tako pomembna, da je določil dodatno število letal, četudi bi zaradi tega malce trpelo bombardiranje Nemčije in boj zoper nemške podmornice, vse to z namenom, da se pomaga partizanskim enotam.

⁸ Na Teheranski konferenci je bilo rečenega mnogo tudi na račun pomoči Titovim partizanom, ki so držali in delovali podobno kot zavezniki po mnogih nemških divizijah mnogo močneje kot četniki pod Mihailovičem. To bi bila velika prednost, saj bi s tem na Balkanu uničevali, zadrževali in raztegnili sovražne enote. Dokončno uradno priznanje in obljubljeni pomoč je dobila partizanska vojska na Teheranski konferenci, ki je potekala med 28. novembrom in 1. decembrom 1943. Po tem je Churchill obvestil kralja Petra o pomenu partizanskega gibanja ter da bi bilo najbolje, da bi se kralj Peter odrekel Mihailovičevim četnikom, saj so partizanske enote zadrževale kar 21 nemških divizij, poleg njih pa je bilo v Jugoslaviji in Grčiji tudi 9 bolgarskih divizij. Bilo je jasno, da je balkanski kotel eno od območij, kjer je sile osi mogoče raztegniti in zadrževati teh 30 sovražnih divizij, Anglo-Američanom in SZ pa se ne bi bilo potrebno bojevati na teh področjih. Še posebej je bilo jugoslovansko območje pomembno po kapitulaciji Italije in zavezniškem prodiranju po Apeninskem polotoku, ter sovjetsko napredovanje proti zahodu, partizani, pa so bili vmesna, stična točka tega napredovanja v centralni Evropi. Vse kar je bilo potrebno, je bilo le pomagati partizanom z zalogami in opremo ter diverzantskimi operacijami. Stalin se je vseskozi strinjal, da je potrebno pomagati partizanom, a je kljub vsemu dajal temu majhen poudarek v primerjavi z Operacijo »Overlord« (izkrcaje v Normandiji 6. junija 1944), ki mora biti primarni cilj (Churchill 1952: 324–325).

Vsi kazalci so kazali v isto smer, to je pomen partizanov in njihov doprinos k zaveznikom, britanski ambasador pri kraljevi Jugoslovanski vladi Stevenson pa je 25. decembra 1943 poslal telegraf britanskemu ministrstvu za zunanje zadeve, v katerem je zapisal, da je potrebno vedeti, da so partizani s Titom na čelu tudi nova oblast v Jugoslaviji ter da so tako zelo vojaško pomembni, da jih je potrebno podpreti in jim pomagati., tudi zavoljo dobrih političnih odnosov (Churchill 1952: 414).

interesnih sfer, pa je tedaj Stalin dal Churchillull zagotovilo, da ne bo vztrajal na spremembi družbenih odnosov – političnih sistemov v okupiranih državah. Na moskovski konferenci v oktobru 1943 je britanski zunanji minister Eden predlagal sovjetskemu kolegu Molotovu, naj izkoristijo vpliv na vrhovni štab, da bi dosegli sporazum med Titovimi in Mihajlovičevimi pristaši, ter dodal, da je angleška vlada povedala kralju Petru II, da se bo moral Mihajloviću odreči, če se ta ne bo angažiral v ofenzivnih akcijah proti Nemcem. Kralj Peter II je obljubil, da bo to od Mihajlovića zahteval pod pogojem, če bo dosežen sporazum o skupni politiki v Jugoslaviji⁹ (Dedijer, 1980: 373–379).

3.1. Medvojni odnosi Velike Britanije, Sovjetske zveze in Jugoslavije

Balkan je bil vseskozi zaradi svoje lege zelo mamljiv in v nekaterih načrtih upoštevan tudi kot območje za možno delovanje angloameriških sil, omenjen že na konferenci Roosevelt – Churchill v Washingtonu v decembru 1941, kjer je bil dosežen sporazum o okviru Velike zavezniške strategije, prva večja izkrcavanja so bila načrtovana v letu 1943. Glede formiranja druge fronte je Churchill menil, da se mora začeti invazija v Jugoslaviji in od tod preko ljubljanskih vrat v Evropo. Glavni namen tega koncepta je bil v tem, da se zaustavi prodiranje Rdeče armade v srce Evrope, z okupacijo delov Jugoslavije pa bi se ustvarila možnost za formiranje katoliške srednjeevropske federacije. Šlo je torej za čisto politične cilje¹⁰ (Dedijer 1980: 356–368).

Ključni problem je bil Mihajlović, ki glede na njegovo dotedanjo politiko ni mogel biti primeren partner. Britanci so zato načrtovali več možnosti za zamenjavo Mihajlovića, če bi

---

⁹ Istočasno kot Teheranska konferenca pa je med 26–29. novembra 1943 v Jajcu potekalo drugo zasedanje AVNOJ-a, kjer so se odločili, da bo povojna Jugoslavija enakopravna država šestih republik, izvoljena je bila začasna vlada NKOJ, Avnoj pa je postal izvršno in zakonodajno narodno predstavništvo. Določili so tudi, da kralj Peter nima pravice do vrnitve v domovino, emigrantski vladi pa so vzeli pravico zastopanja. Prišlo je do dvojnosti oblasti, saj je oblast v domovini držal NKOJ, v Kairu pa je obstajala mednarodno priznana emigrantska vlada. To je zaveznike motilo, še posebej Churchilla, ki se je vseskozi boril za sodelovanje med obema stranema, z namenom, da bi podobno kot v Grčiji ohranil monarhijo, vojaško pa bi kot protifašistično vojsko priznal partizane, ne pa četnikov, ki so bili sicer kraljeva vojska (Nećak in Repe 2003: 173–174).

¹⁰ Britanska stran je imela leta 1943 že pripravljen načrt za izkrcanje v Sredozemlju ter postavljenega poveljnika te operacije, v spisih so ga imenovali Admiral Adria. Težava je bila v tem, da so bili Britanci osamljeni, saj jim ZDA niso bile pripravljene stati ob strani v tem primeru, tako da je prevladala ideja Stalina in Roosvelta o izkrcanju v Normadiji, katero je nerad podprl tudi Churchill, a je upal na morebitno posredovanje v vzhodnem Jadranu, saj je imel v mislih zaustavitev komunizma in britanska interesna območja. Po priznanju Titovih partizanov in uspešnih Britanskih misijah, se je začel preobrat v politiki do Jugoslavije in trenja med Britanci in ZDA, saj ameriška obveščevalna služba, predvsem William Donovan, ni bila zadovoljna z izbiro vodij Britanske misije v Jugoslaviji, zahtevali pa so tudi ameriško vojaško misijo, da ne bi bili odvisni od Britancev, a je predsednik Roosvelt ta predlog zavrnil. Tako so dobili Britanci v Jugoslaviji in Balkanu proste roke, na kar je računal Britanski premier, saj je po prekinitvi odnosov z Mihailovičem želel pridobiti na svojo stran Tita in z njim Stalina, kar je bilo zanj in britansko politiko ključnega pomena (Nešović 1978: 15–30).

ustvarili krizo v jugoslovanski begunski vladi, ki bi privedla do zamenjave Mihajlovića, obstajala je možnost izvedbe puča, britanska obveščevalna služba je znotraj četnikov pripravljala upor dela oficirskega kadra, kar naj bi privedlo do Mihajlovićeve zamenjave, po predlogu Armstronga pa naj bi odstranitev Mihajlovića izvedel kralj Peter, saj ga po njegovem mnenju četniški oficirji niso sposobni odstraniti. Glede na vpliv Mihajlovića je obstajala realna nevarnost, da bi v primeru njegove zamenjave oblikoval svojo vlado v domovini, s čimer bi se razmere še bolj zapletle, saj bi imeli potem kar tri vlade: begunsko, Titovo – NKOJ in Mihajlovićevo vlado (Petranović 1992: 592–593).

Odpiranje druge fronte na Balkanu je podpirala tudi jugoslovanska vlada v Londonu.¹¹ Ta je v januarju 1942 predlagala, naj se na Balkan pošlje britansko vojsko, s čimer bi se preprečil vpliv SZ na karakter oblasti v Jugoslaviji. Pri tem je jugoslovanska vlada poudarjala pomen vojske Draže Mihajlovića, ki bi bila zaveznikom pri izvajanju vojaških operaciji v veliko pomoč. V letu 1942 je Vrhovni štab partizanske vojske prejel iz Moskve radiogram, ki je opozarjal na možnost vzpostavitve druge fronte na Balkanu in prihoda angloameriške vojske, ki bi uničila moč partizanov. Tito je v odgovoru 25. julija 1942 idejo za odprtje druge fronte s strani zaveznikov podprl, v sporočilu pa navedel tudi, da bi bila na Balkanu bolj zaželen Rdeča armada. O odpiranju druge fronte so v angleškem FO pozimi 1942 potekali pogovori z jugoslovansko vlado tudi po invaziji angloameriške vojske v severni Afriki s predpostavko izkrcanja v Albaniji in Črni gori (Dedijer 1980: 294–299).

Dejstvo, da želijo Britanci prvi priti na Balkan in ga prevzeti SZ, so spregledali tudi Američani. Roosevelt je razmišljal o operaciji v Istri, kjer bi se enote združile s partizani v smeri proti Romuniji in se nato združili s Sovjetskimi četami ter napredovale dalje.¹² Tako je

---

¹¹ Tudi Hitler je predvideval, da je Jugoslavija ena od možnih lokacij za izkrcavanje zavezniških sil. Skupaj z Mussolinijem sta se zato v jeseni 1942 odločila, da so glavni cilj njihovega udara partizani, vprašanje četnikov pa bi se reševalo v zadnji fazi operacij. Hitler je v pismu Mussoliniju 16. februarja 1943 opozarjal na nevarnost, da bi v primeru zavezniške ofenzive na Balkanu lahko prišlo do povezovanja komunistov, Mihajlovićevih partizanov in vseh drugih uporniških enot, ki bi se v primeru izkrcanja zaveznikov na Balkanu postavile poti silam osi, kar bi dodatno oteževalo borbo z invazijskimi armadami (Dedijer 1980: 300).

¹² V FO je bilo v začetku 1943 v diskusiji o uskladitvi odnosov med VB in SZ izražena misel, da bi bila najenostavnejša rešitev ta, da Anglo-Američani izvedejo invazijo na Balkan, s čimer bi kontrolirali ta del sveta in preprečili komunistične vstaje, saj je revolucionarni proces v Jugoslaviji pomembno vplival na odporniška gibanja drugod v Evropi. Tezo, da je treba v odločilni fazi vojne uničiti »komunizem v Jugoslaviji«, so zagovarjali tudi drugi visoki funkcionarji angleške administracije ter seveda velik del jugoslovanske emigracije v Londonu (Dedijer 1980: 301–311). Tukaj so se začele pojavljati težave, saj je Stalin dosledno izvajal politiko interesnih sfer v Evropi. Z VB in ZDA se je trudil, da bi vzhodno in srednjo Evropo ter Balkan priznali kot interesno sfero SZ, pri čemer je utemeljeval, da želi zavarovati sovjetske zahodne meje ter dal jasno vedeti, da smatra ostala dele Evrope kot interesne sfere zahoda. S tako predpostavko je vplival preko Kominterne tudi na odporniška gibanja v zahodni Evropi. V Franciji se je npr. morala KP Francije 25. novembra 1942 pridružiti Gibanju odpora v Franciji po vodstvu De Gaula. Stalin se je vseskozi tudi prizadeval, da pride do odprtja druge fronte v Franciji in ne Jugoslaviji, čeprav je trdil, da je enotnost zaveznikov do antifašizma pomembnejša od družbenih sprememb (Dedijer 1980: 344–346).

razvidno, da ZDA in Velika Britanija nista imeli enakih pogledov in načrtov na Balkanu, do izkrcanja pa ni prišlo, ker je imela operacija »Overlord« prednost (Nešović 1978: 15–42).

Že med letom 1944 so prihajale informacije, da Stalin in Churchill pripravljata načrt delitve vpliva (in ne interesnih sfer) na Balkanu in srednji Evropi (Biber 1991:110).

Na srečanju Stalin – Churchill v Moskvi 17. oktobra 1944 je nastal gentlemenki sporazum, ki je določal, da se SZ odpove Grčiji, vpliv v Jugoslaviji pa se razdeli na dva enaka dela, nastal je sporazum *fifty-fifty* (Dedijer 1980: 312).

Tito se je po prepričanju mnogih še posebej po četrti ofenzivi prestrašil, da se bodo zahodni zavezniki izkrcali v Jugoslaviji in jo vrnili v monarhijo. Zaradi tega je odločil, da se brez odobritve vrhovnega štaba ne more zavezniška vojska ustaviti nikjer na ozemlju Jugoslavije. Tako je prišlo do oviranja pri sprejemu britanskih križark v Dalmaciji (Dedijer 1980: 312–313). Svoj prispevek k slabim odnosom je dalo tudi nenapovedano izkrcanje Britanskih enot v Albaniji septembra 1944 (Starič 1992: 117).

Zaupanje Churchilla v Tita je padlo na najnižjo raven do tedaj. Kljub nasprotovanju ameriških zaveznikov, da posredovanje v severnem Jadranu ni potrebno, so pred koncem vojne Britanci s svojo osmo armado poskušali dobiti v roke Istro in Slovensko primorje. Ta podvig jim ni uspel, saj jih je prehitela 4. JA in 9. korpus, ki so osvobodili Trst, Gorico in ostale na Soči (Nešović 1978: 64–69).

Proti koncu vojne in prepletanju različnih interesov se je začela širiti ideja o povezovanju držav na Balkanu v širšo obliko federacije. K temu je veliko pripomoglo mnogo odprtih nacionalnih vprašanj, med prvimi prav gotovo makedonsko. Že od leta 1942 sta imeli grška in jugoslovanska vlada v emigraciji podpisan sporazum o balkanski uniji, jugoslovanska vlada v izgnanstvu je imela v letih 1944–1945 celo idejo o konfederaciji med balkanskimi več državami – Jugoslavijo, Bolgarijo, Romunijo in Grčijo. Konfederacija ni nikoli zaživela, kljub temu da so jo podpirali Britanci, ki so se kljub vsemu zavedali, da je možnosti za dejanski nastanek takšne unije utopična in zelo malo verjetna, tudi Tito ni bil preveč naklonjen tej ideji, saj se je zavzemal za federalno slovansko državo, ki bi jo poleg Slovenije, Hrvaške, Bosne, Srbije in Makedonije sestavljala še Bolgarija, a tudi to tega ni prišlo (Starič 1992: 123–124).

Več o konferenci na Jalti, sestavi skupne vlade, prevzemu oblasti in zapletih ob koncu vojne v Trstu in na Koroškem pa v poglavju 6. Politični vpliv, prevzem oblasti, pritiski na Jugoslavijo in mednarodni zapleti ob koncu vojne.

4. ZAHODNA ZAVEZNIŠKA POMOČ

4.1 Pomoč četnikom

4.1.1 Materialna pomoč

Četništvo je bilo najbolj znano v Srbiji, razvilo pa se je iz hajdukov – nekdanjih borcev proti Turkom, ki so jih med 1903 in 1912 začeli imenovati četniki, izraz četovanje pa pomeni bojevanje.

Kronološki pregled dogajanja v kriznem letu 1941 v Jugoslaviji: 10. maja 1941 je polkovnik Draža Mihailović začel v zahodni Srbiji z zbiranjem kadrov in uporom proti okupatorjem – Nemcem in Bolgarom. 28. avgusta 1941 je Milan Nedić, armadni general VKJ ustanovil kvizlinško vlado in pridobil na svojo stran četnike iz južne Srbije pod vodstvom Koste Pećanca, ki so se že od julija 1941 borili proti partizanom. Septembra 1941 se je odposlanec Draže Mihailovića sestal z Nemci, ki so ponudili četnikom finančna sredstva. Že 28. septembra 1941 so začeli proti partizanom prvo ofenzivo, ponoči med 1. in 2. novembrom 1941 pa so partizane napadli tudi četniki in jih predali Nemcem, kljub temu, da sta se 19. septembra srečala četniški polkovnik Draža Mihailović in partizanski poveljnik Josip Broz - Tito in se dogovorila za vojaško in politično sodelovanje v boju proti okupatorju.

V prizadevanjih za ohranitev monarhije v Jugoslaviji so četnike kot legalno vojsko emigrantske jugoslovanske vlade Britanci priznali. Po priznanju so k njim poslali svoje misije, ki so poročale o stanju, hkrati pa so jih tudi materialno in finančno podprli, financirala pa jih je tudi emigrantska vlada (Kranjc in Kljakić 2006: 11).

Britanska propaganda je bila za popularizacijo četniškega gibanja in za ustvarjanje legende Draže Mihajlovića zelo pomembna. Bistven del te propagande do jeseni 1942 se je odražal v ignoriranju partizanskega gibanja ter v obnašanju, kot da partizanov ni, s čimer so četnikom utrjevali legitimnost. To je pomembno krepilo tudi položaj četnikov v tujini.

Britanci so pomagali četnikom tudi s pošiljanjem vojaškega materiala. Prve pošiljke so pripeljali z letali in jih s padali spustili Mihajloviću 9. novembra 1941, v januarju 1942 so sledile pošiljke prepeljane s podmornicami. Kasneje so vojaški material spet pošiljali z letali: od aprila 1942 do oktobra 1943. Pošiljali so pehotno orožje: 307 pištol, 1.866 pušk, 136 lahkih mitraljezov, 217 puškomitraljezov, 104 proti tankovske puške, 1.029.450 nabojev za različna orožja, 8.728 ročnih bomb, 43 minometov, 860 kosov streliva za minomete in 2.368

kg eksploziva. Pošiljali so tudi obleko in obutev, radio opremo, sanitetni material in drugo. Britanci so po podatkih Dušana Đonovića dali Mihajloviću tudi denar: 45.410 britanskih funtov v zlatu, 5.000 ameriških dolarjev v zlatu ter 99.420 v gotovini, 75.540 italijanskih lir, 2.015 napoleonorjev (napoleonor: francoski zlatnik za 20 frankov, ki so ga kovali pod Napoleonom) , 13.064.000 nedićevih dinarjev, 11.540.000 bolgarskih levov in 1.014.000 romunskih lejev. Po različnih kanalih so Britanci dostavljali četnikom denar, ki ga jim je pošiljala jugoslovanska begunska vlada. Ta pomoč je znašala okoli: 50.000 funtov, 52.000 ameriških dolarjev, 2.500 napoleonorjev, 10–15 milijonov romunskih lejev in nekaj milijonov Nedićevih dinarjev. Jugoslovanska begunska vlada je načrtovala za potrebe četnikov tudi ustanovitev posebnega fonda v Beogradu. Vanj naj bi vlagali denar srbski podjetniki in trgovci na območju okupirane Srbije, v zameno za to pa bi dobivali tuja posojila. Do ustanovitve fonda ni prišlo.¹³

Četniki so bili zaradi slabe pomoči Britancev razočarani, zato so jugoslovanska begunska vlada in Mihajlović zahtevali več pomoči. A Britanci so se izgovarjali, da imajo na razpolago premalo letal in da imajo mnogo važnejših obvez.

Čeprav je bila britanska materialna pomoč četnikom zelo omejena in v vojaškem smislu majhnega pomena, je imela v tem času velik političen in psihološki pomen, bila je potrditev, da zavezniki podpirajo četnike. Ko je pomoč nehala prihajati, je bil to dokaz, da podpora usiha in da bo kmalu povsem usahnila (Tomasevich 1979: 271–272).

4.1.2 Zavezniške misije pri četnikih

V četniškem štabu se je od oktobra 1941, ko je prispela prva misija pod poveljstvom kapetana Hudsona, zvrstilo še več zavezniških misij. Decembra 1942 je prispela misija, na čelu katere je bil polkovnik Bailey, ki je bil pred vojno eden od direktorjev rudnika Trepča, zamenjal ga je general Armstrong, ki je misijo končal junija 1944. Medtem se je zvrstilo še nekaj manj pomembnih misij pri četnikih, ki so jih vodili britanski častniki. Zadnja misija je bila ameriška, prišla je kot strela z jasnega in tako kmalu tudi odšla, saj je povzročila mnogo konfliktnih situacij med zavezniki samimi (Minić 1982: 51–52).

---

¹³ Mihajlović je bil z britansko pomočjo v vojaškem materialu zelo nezadovoljen. Ni verjel razlagam, da jim zaradi lastnih vojaških potreb ne morejo pomagati v večji meri. Britanci so prvo pošiljko vojaške pomoči poslali četnikom z letalom ob koncu oktobra 1941. S padali so jo spustili na območju Maljena in Suvobora. V pošiljki je bilo: italijansko orožje, eksploziv, obleka, tobak in denar. Četniki s pošiljko niso bili zadovoljni, velik del vojaškega materiala tudi ni bil uporaben (Petranović 1992: 572).

Kljub sodelovanju je bil Mihajlović do Britancev zelo nezaupljiv zlasti zaradi lastnega stališča, da Britanci iščejo le svoje strateške koristi na račun Jugoslavije in Srbije. To nezaupanje je krepilo tudi njegovo prepričanje, da so Britanci le posredniki materialne in finančne pomoči, ki pa jo v resnici financira jugoslovanska begunska vlada. Prepričan je bil tudi, da ga Britanci pri uresničevanju svojih načrtov želijo podrediti britanski komandi. Največja zaskrbljenost pa temelji na njegovem prepričanju, da se je britanska politika spremenila in začela popolnoma podpirati partizane, kar se odražalo v poročilih BBC, v materialni pomoči partizanom (Pešić 2003: 173–174).

Poleti 1943 so Britanci že uvedli politiko »enake pomoči« in enake obravnave četnikov in partizanov, kar se je v formalnem smislu kazalo tudi v tem, da so poslali vojaške misije k četnikom (C.D. Armstrong) in partizanom (Fitzroy Maclean). Pri tem je bila pri Britancih že v ospredju politika združevanja četnikov in partizanov. Četniki so se vse bolj pritoževali tudi zaradi vse večje naklonjenosti partizanom v oddajah BBC. Ocenjevali so, da jih želijo Britanci izkoristiti za svoje interese v povojnem času. Britanci so preko poročil Baileya – namestnika vodje misije pri četnikih postopno spoznavali, da se četniki ne borijo proti Nemcem, pač pa da je njihova vojaška aktivnost uperjena proti Hrvatom, muslimanom, partizanom, kar predstavlja izgubo v skupnem naporih zaveznikov proti okupatorju (Tomasevich 1979: 321–325).

Iz zapisov o sestankih med Mihajlovićevim štabom in vodjem britanske misije Armstrongom, objavljenih v knjigi Draža Mihajlović v poročilih ameriških in angleških obveščevalcev iz obdobja po italijanski kapitulaciji, pa je že razvidno, da se Britanci v večji meri nagibajo k podpiranju partizanov. Mihajlović je večkrat prosil Britance za materialno pomoč, te pa ni bilo od nikjer, priletelo je le eno angleško letalo, ki je v glavnem pripeljalo opremo za misijo. Na drugi strani pa so partizani preko zavezniških častnikov v partizanskem štabu pozvali zavezniškega komandanta za Sredozemlje generala Wilsona, naj ukaže, da se partizanom predata kar dve italijanski diviziji – Venecija in Taurineze na območju Kolašina v Črni gori. Do tega je tudi prišlo, kar je bila za partizansko stran velika pridobitev: dobili niso le orožja, pač pa so se partizanom priključili tudi italijanski vojaki. To je presenetilo tudi podpolkovnika Baileya. Na ta dejstva je Mihajlović na sestanku z Armstrongom v septembru 1943 ostro protestiral, ta pa se je z odgovoru izmikal, češ da ni obveščen in da bo o tem vprašal za pojasnila predpostavljene v Kairu (Pešić 2003: 223–227).

Četniki so se po slabšanju svojega statusa med zavezniki oziroma izgubljanja moči v primerjavi s partizani začeli ozirati tudi po pomoči in sodelovanju z Sovjetsko zvezo, a je ta sodelovala s partizani in Titom, nazadnje so začeli računati na ameriško pomoč. To jim je tudi

skoraj uspelo, saj je splet okoliščin in prava mala vojna, ki se je odvijala med OSS in SOE pripeljala do tega, da je 26. avgusta 1944 v Mihailovičev štab prispela ameriška misija pod vodstvom podpolkovnika OSS Roberta McDowella, a je zaradi zaostritve odnosov bila umaknjena že 1. novembra istega leta, saj so se poslabšali odnosi med Jugoslavijo in zahodnimi zavezniki, pa tudi med Washingtonom in Londonom.¹⁴ Problem je bil, ker naloga misije ni bila zgolj delovanje v štabu Draže Mihailovića, pač pa tudi namera, da se vzpostavi stik s skupinami v Bolgariji, Romuniji in na Madžarskem, ki so drugačne od tistih stikov, ki jih imajo vzpostavljene prek partizanskih kanalov, uporabo Mihailovičevih zvez za ameriško obveščevalno delo v srednji in jugovzhodni Evropi. Nalogo so imeli tudi poročati o partizansko četniških sporih, o uspehih partizanov, o razporeditvi sovražnih enot in o sodelovanju četnikov z Nemci. Podpolkovnik McDowell pa je navezoval stike tudi z Nemci in se sestajal z nemškim posrednikom Rudijem Stärkerjem, pogovori pa naj bi tekli predvsem o sodelovanju ZDA in Nemčije o obvarovanju Evrope pred boljševizmom ali z drugimi besedami, če bi zavezniki omogočili Nemcem, da se neovirano umaknejo za črto Donava – Sava, bi te enote lahko uporabili proti Rusom. Pogajanja pa so tekla tudi o možnosti nemške brezpogojne kapitulacije na Balkanu. Izkazalo se je tudi, da je McDowell deloval tudi na lastno pest, saj je svetoval Mihailoviću, naj si poizkuša pridobiti čim več orožja od Nemcev, saj po Teheranski konferenci ni mogel zagotoviti nikakršne pomoči, nameraval je preprečiti

---

¹⁴ Sodelovanje SOE in OSS se je začelo 1942, ko sta se službi dogovorili o sodelovanju v sporazumu, po katerem so britanske obveščevalne službe dobile vodilno vlogo v Jugoslaviji, ameriškim obveščevalcem pa je bilo omogočeno tesno sodelovanje, a ne z lastnimi, temveč z britanskimi radijskimi zvezami. Američani so ga razveljavili in 11. avgusta 1944 poslali lastno in samostojno vojaško misijo k maršalu Titu. K temu so mnogo prispevali ameriški državljani jugoslovanskega rodu pa tudi posamezniki kot npr. Stojan Pribičević – sin nekdanjega ministra v kraljevi vladi, Alexander Vuchnich – profesor univerze v Stanfordu in analitik v OSS, Turner H. McBaine, pomočnik direktorja tajne obveščevalne službe OSS na Bližnjem vzhodu in drugi. Po britanski odločitvi o prekinitvi stikov z Mihailovićem in odpoklicu svojih misij sta tako britanski polkovnik William Bailey kot tudi ameriški kapetan Walter Mansfield menila, da je potrebno tudi po odhodu iz Mihailovičevega štaba tam pustiti po enega ameriškega in britanskega obveščevalca, a pod pogojem polkovnika Baileya, da v primeru da v štabu ni nameščen britanski obveščevalec, ne smejo imeti Američani tam sami svojega obveščevalca. Kljub temu je OSS v Kairu pripravil dve obveščevalni skupini, ki bi zgolj vzdrževali stike z Mihailovičevimi silami. S tem se je strinjal tudi predsednik ZDA Roosevelt, kar so sporočili tudi britanskemu štabu v Kairu, a tedaj se je vpletel tudi britanski premier Winston Churchill, ki je 1. aprila 1944 poslal predsedniku Rooseveltu pismo, v katerem ga opozarja na politični vidik in posledice, ki bi jih takšno dejanje prineslo s seboj, saj bi se razkrile povsem nasprotujoče si akcije med Veliko Britanijo in ZDA, SZ pa bi se gotovo postavila na Titovo stran. Tako je predsednik Roosevelt 8. aprila preklical svoje soglasje k ameriški misiji pri Draži Mihailoviću. Kljub temu, so nekateri funkcionarji ameriške obveščevalne službe OSS še naprej razmišljali in načrtovali lastno misijo v četniškem štabu. Ideja je bila tudi, da bi pri Mihailoviću ustanovi misijo z namenom reševanja in evakuacije sestreljenih zavezniških letalcev ACRU. S to namero je Fitzroy Maclean, šef zavezniške misije pri glavnem štabu NOV in POJ, 10. avgusta 1944 v Caserti obvestil maršala Tita in mu zagotovili, da ta misija nima nobene zveze z kakršnokoli pomočjo Draži Mihailoviću. Tito je to potezo označil za zelo nespreten korak, a dejal, da takemu ukrepu ZDA seveda ne more ugovarjati, zavedal se je, da bodo tako partizani kot četniki to smatrali kot politično podporo Mihailoviću, ameriška javnost pa bo menila, da Washington v Jugoslaviji igra dvojno igro. Tako je misija s šifriranim nazivom »Ranger Unit« 26. avgusta odšla v četniški štab z odobritvijo samega predsednika ZDA, na kar je močno vplival prav general Donovan, direktor OSS (Biber 1989: 1067–1080).

sovjetsko invazijo Balkana, imel je namen zoperstaviti se Titu in pomagati četnikom v zaključnih bojih v Jugoslaviji. Očitno je bil McDowell poslednje upanje srbskih nacionalistov, bil je pod močnim vplivom Mihailovića, saj je tudi sam zapisal da ga občuduje in spoštuje. Vztrajal je tudi, da ni dokazov, da bi četniki kolaborirali z sovražnikom. Predsednik ZDA je že 3. septembra 1944 sklenil na Churchillovo pobudo odpoklicati svojo misijo iz Mihailovićevega štaba. Temu je nasprotoval direktor OSS general Donovan. Ta je poizkušal na vse načine prepričati Roosevelta v to, kako pomembna je ta misija za reševanje življenj sestreljenih ameriških letalcev, a je nazadnje le popustil in šele 13. septembra, kar deset dni po predsednikovem ukazu, poslal ukaz o umiku misije v Bari. Podpolkovnik McDowell je dobil tajno depešo o umiku 14. septembra, ki pa je začel zavlačevati, in 29. septembra trdil češ da umik v Bari z letalom ni možen in varen zaradi obilnega deževja. Iz baze OSS v Bariju so ga 9. oktobra pozvali, naj se dogovori z Mihailovićem in se prebije do prvega partizanskega letališča, a je čez dva dni predlog zavrnil kot zelo nevaren in nemogoč. Šele 1. novembra so podpolkovnika evakuirali, z zasilnega letališča blizu Doboja, kar dva meseca po Rooseveltovem sklepu o odpoklicu misije (Biber 1989: 1065–1088).

4.1.3 Slovenski četniki

V slovenskem okviru je bil na čelu četnikov v Sloveniji Jaka Avšič ter načelnik štaba generalštabni major Karl I. Novak¹⁵, predstavnik Draže Mihailovića za zveze z Britanci. Avšič in Novak sta sodelovala tudi z OF, po Mihailovićevev napadu srbskih partizanov, pa je polkovnik Avšič prestopil na partizansko stran, Karl Novak pa je postal poveljnik slovenskih četnikov. Slovenski četniki so od začetka okupacije sodelovali s partizani, 25. maja 1942 pa je prišlo do prvega spopada in konca sodelovanja med enotami (Kranjc in Kljakić 2006: 20–23). Slovenski del četnikov je bil financiran iz Mihailovićevega štaba, ki je dobil denar od emigrantske vlade in britanske pomoči, ter ga razdelil med svoje enote raztreseni po celotnem ozemlju bivše Kraljevine Jugoslavije. Fotokopija dokumenta iz Arhiva Vojnoistorijskega instituta v Beogradu, ki dokazuje pošiljanje denarja iz Beograda slovenskim četnikom, je v poglavju 9. Priloge, Priloga B, Priloga C in Priloga Č.

Zaradi slabih zvez, so slovenski četniki obveščevalne podatke pošiljali preko štaba generala Mihailovića, in od tam naprej proti Kairu. Ker je bilo takšno potovanje podatkov nevarno in naporno, so se odločili, da pošljejo v Slovenijo posebno obveščevalno misijo, ki

---

¹⁵ Znan tudi kot Ico, Ludvig/k, Miroslav, Poljanec in Vig-Vig (Kranjc in Kljakić 2006: 20).

bo zbirala podatke o nemških in italijanskih oboroženih silah. O tem so bili obveščeni tudi Britanci, BBC je namreč 16. marca 1943 sporočil znak za začetek: »Ne bojujte se s svetlim orožjem, ampak z junaškim srcem!« 17. marca 1943 je bilo iz letala Liberator poslanega iz Kaira izvedena operacija sprejema članov misije in njihove opreme. Tako je bil vzpostavljen stik med slovenskim delom Jugoslavije in zavezniki. Prispeli so trije slovenski padalci – dva nekdanja vojna ujetnika v Afriki: Bogomil Kolar - Črtomir in Vencelj Ferjančič - Adam, tretji pa je bil Anton Božnar – Blaž,¹⁶ po dogovoru z dr. Krekom poslan iz Londona. Dobili so tudi tri radijske postaje, rezervni akumulator za radijsko postajo in nekaj orožja in hrane. Dva od treh pripadnikov misije sta bila radiotelegrafista, eden pa navaden vojak. Tako je bila že 18. marca 1943 vzpostavljena zveza z Kairom. Kljub temu, da so iz Kaira na račun uspešno opravljene akcije prihajale čestitke in zahvale, pa ni bilo poslani nobene pomoči v orožju, denarju ali hrani. Ena od možnih razlag zakaj je bilo temu tako, je bila tudi vedno močnejša partizanska aktivnost in njihovo uveljavljanje in obtoževanje četnikov, da ne napadajo okupatorskih enot (Kranjc in Kljakić 2006: 67–71).

V poglavju 9. Priloge, Priloga D, je priložena fotokopija iz Arhiva Slovenije o zaslišanju Antona Božnarja.

Konec marca 1943 so se slovenski četniki na področju Svetih Treh Kraljev pripravljali na sprejem prve zavezniške zračne pošiljke iz Kaira (Kranjc in Kljakić 2006: 69).

Na splošno gledano je bila zavezniška pomoč zelo redka in skromna, saj so zavezniki začeli materialno in z misijami podpirati partizane.

Veliko razburjenje v četniškem štabu je povzročila tudi prošnja Karla Novaka - Ludviga, ki je navezal stik z Kairom in prosil ter zahteval materialno pomoč, natančneje za zlato, da bi podkupil Italijane in od njih dobil potrebno orožje za boj proti NOV. Iz štaba so ga opomnili, naj napako čim prej popravi, češ da je imel v mislih večje število ilegalnih odredov v nemški coni in v Primorju (Zbornik dokumenata i podatka o narodooslobodilačkom ratu naroda jugoslavije 1983: 741).

V prilogo je dodanih tudi nekaj fotokopij depeš iz Arhiva Vojnoistorijskog instituta v Beogradu, ki dokazujejo, da je jugoslovanska kraljevska vlada oziroma Draža Mihailović financiral delovanje četniškega gibanja v Sloveniji. Fotokopija dokumentov je v poglavju 9. Priloge, Priloga A, Priloga B in Priloga C.

---

¹⁶ Nekateri podatki, za katere ni jasno ali so točni, pravijo, da je Bogomirja Kolarja ustrelil major Novak, ker je v Kairo sporočil, da slovenski četniki sodelujejo z Italijani (Smersu 1998: 231–238). Anton Božnar - Blaž je bil tri tedne pri Svetih Treh Kraljih, od tam je nato potoval na Log, Notranje Gorice, Smrečje, v Iško vas, Otočec, Ljubljano, v Orle in od tam proti Turjaku, Zapotok, od tam v Želimje, kjer je bil zajet in zaslišan s strani partizanov (Jevnikar 1998: 20–23).

4.2 Pomoč partizanom

Zahodne sile so hotele priti v stik s Titovimi partizani iz dveh razlogov – prvi je bil, da bi dobili čim več informacij o teh odporiških skupinah, drugič pa da bi skupaj z njihovo pomočjo razbijali okupatorske vojaške objekte, ceste, železnice in s tem onemogočali transport in oskrbo njihovih enot. V nadaljnjem interesu jim je bilo tudi, da čim bolj pomagajo in oskrbijo te odporiške enote, saj to pomeni, da zaveznikom ni potrebno vojaško posredovati (Jones 1962: 9).

4.2.1 Prekomorske brigade

Prekomorske brigade so sestavljali borci več narodnosti, večinoma so bili to primorski Slovenci in Dalmatinci, pa tudi ostali Slovenci, Hrvati, Bosanci ... Vsem je bila skupna ljubezen do domovine in pomoč ostalim jugoslovanski partizanom pri spopadih s silami osi, večinoma pa je šlo za nekdanje pripadnike italijanske vojske. Tudi ostali, ki so se kakorkoli znašli v Italiji, na Bližnjem vzhodu in severni Afriki, so bili dobrodošli in hitro vključeni v novonastale enote. Zavezniki so kandidate, ki so jih zbirali v taboriščih v južni Italiji, grupirali, na hitro izurili, opremili in poslali v domovino. Odigrali so pomembno vlogo, tako pri neposrednih spopadih, kot tudi pri delovanju in pomoči tujim odporiškim gibanjem, ki so jih pomagali oskrbovati s paketi, ki so prihajali po morju in po zraku. Po tem je še posebej slovela Četrta prekomorska brigada, ki je močno pripomogla pri oskrbovanju jugoslovanskih, grških, poljskih in drugih odporiških gibanj po Evropi. Pomemben tako moralen kot tudi dejanski bojni pomen sta odigrali Prva in Druga tankovska enota ter letalske eskadrilje, ki so jih prav tako izurili in opremili zavezniki. Oglejmo si поблиžje prekomorske enote.

4.2.1.1 Prva in druga prekomorska brigada

Prve vesti o oblikovanju brigade formirane v Carbonari so zapisane v poročilih, ki so jih v različne štabe NOVJ pošiljali iz Italije v drugi polovici leta 1943. Sergije Makiedo, vodja jugoslovanske delegacije, je 20. oktobra 1943 poročal štabu 8. korpusa, da je v Bariju formirana baza NOV in POJ, pa tudi o ustanovitvi in formiranju 1. prekomorske brigade in

njeni vrnitvi v domovino. Naslednje poročilo vodje jugoslovanske delegacije 2. novembra 1943 sporoča, da so zavezniki pristali na to, da brigado izurijo v desetih dneh, opremijo, oblečejo in s svojimi ladjami pošljejo v Dalmacijo. Odgovor štaba mornarice 12. novembra je bil jasen, naj jih čim prej oborožijo z avtomatskim orožjem in minometi, ki jih primanjkuje, in takoj vkrcajo na ladjo. Brigada je bila ustanovljena podobno kot so bile sestavljene partizanske brigade v Jugoslaviji, razdeljena na štiri nacionalno formirane bataljone. Prvi in drugi bataljon sta bila slovenska, tretji črnogorski in četrti hrvaški. Ob ustanovitvi brigade je le ta štela 1886 borcev, od tega je bilo v prvem slovenskem bataljonu 446 moških, v drugem slovenskem bataljonu je bilo 452 moških, tretji črnogorski bataljon je štel 459 borcev in četrti hrvaški oziroma dalmatinsko – istrski bataljon je štel 523 moških. Poleg teh štirih bataljonov je bila prisotna tudi ženska četa s 101 borko. 17. novembra 1943 je po nekaj zapletih britanski poveljnik mesta Bari Fitzroy Maclean sprejel komandanta prve prekomorske brigade Milana Kmeta in izjavil, da so jugoslovanski partizani dobili status zaveznika in sobojevnika in da bodo oborožili in prepeljali v Jugoslavijo 5.000 borcev, ki bodo v Bariju dobili lahko pehotno orožje, težko oborožitev pa jim bodo predali na otokih, na katere jih bodo prepeljali. Tako je enota postala legalna. Sledil je premik enote v taborišče Gravi. Tu so se brigadi pridružili še novi borci, tako da se je enota povečala in štela že 2.800 moških, razdeljenih v šest bataljonov, ki so se naprej delili na tri čete, bataljoni pa tudi niso bili več formirani nacionalno.

25. novembra je tako na pot krenila prva bojna skupina 298 moških. Zaradi zapletov se je pred odhodom oborožilo le nekaj bataljonov, ostali borci pa so dobili orožje v roke na ladjah med prevozom ali pa že na otokih. Oborožitev je bila sprva precej slaba, saj je bila večini borcev dodeljena italijanska puška iz leta 1911, ki so jih Italijani uporabljali v Libiji. Bile so težke in nerodne, prijelo pa se jih je ime »abesinke«. Na vsako puško je pripadalo 150 nabojev. Enotam so bile dodeljeni tudi puškomitraljezi tipa »breda«. Vsak borec je prejel tudi uniformo, suknjo in pet angleških ročnih granat. Velik problem so predstavljali čevlji, saj so bili narejeni za bojevanje v puščavi, mraza in vode pa niso dobro prenašali. Borci so dobili tudi za nekaj dni hrane, nato pa so morali za živež skrbeti tako kot vsi ostali jugoslovanski partizani. Prekomorce so odpeljali na otok Korčulo, Hvar ter Vis.

Iz brigade so bili izločeni 503 borci, ki so bili premeščeni v letalske, tankovske, mornariške in ostale rodove vojske, za oskrbovanje bolnišnice, štaba v Bariju in drugih jugoslovanskih ustanov v Italiji pa je bilo določenih še 300 moških (Vilhar in Klun 1967: 247–264).

Tabela 4.2.1.1.1: Odhod borcev iz Barija

odhod	ladja	Število borcev
25. november	»Bakar«	298
26. november	»Royal Navy«	143
28. november	»Royal Navy«	317
29. november	»Royal Navy«	160
30. november	»Darko«	140
1. december	»Bakar«	295
4. december	»Royal Navy«	305
7. december	»Royal Navy«	282
17. december	»Royal Navy«	118
SKUPAJ		2.058

Vir: Vilhar in Klun 1964: 266

Velik problem je predstavljalo tudi dejstvo, da so zavezniki v Italiji prvi prekomorski brigadi onemogočili vojaško urjenje, zato je štab na otokih organiziral vaje, kar pa ob premikih enot in nemške prisotnosti ni bilo lahko.

Prišlo pa je tudi do formiranja še ene, druge prekomorske brigade, in to kar iz prve brigade. Zaradi razmer v Italiji, ko je štabu zmanjkovalo časa, in dejstvu, da je bilo potrebno čim prej sestaviti, oborožiti in poslati v domovino borce, se s tem niso ukvarjali, bil pa je velik priliv novih borcev in ob pomanjkanju kadra so to vprašanje prepustili za čas, ko bodo že v domovini. Tako se je druga brigada izoblikovala šele na otokih. Sestavljena je bila 20. oktobra 1943 iz treh bataljonov in štela nad 1000 mož. Tako je bila na Korčuli 1. prekomorska brigada, na Visu, Hvaru in Braču pa 2. prekomorska brigada. Brigadi sta pomembno vlogo odigrali v bojih za polotok Pelješac, v borbi za Makarsko primorje in na srednjedalmatinskih otokih (Vilhar in Klun 1967: 270–272).

4.2.1.2 Tretja prekomorska brigada

3. prekomorska brigada je bila kot celota organizirana 17. decembra 1943. V prvi polovici decembra 1943 je v Gravini obstajal samostojni bataljon NOVJ brez oznake, ki so ga po odhodu 1. bataljona 2. prekomorske brigade v domovino poimenovali 1. bataljon 3. prekomorske brigade. Bil je narodnostno mešan in sestavljen iz 6 čet. Zaradi dotoka novih

borcev je kmalu nastal tudi 2. bataljon, sestavljen iz primorskih Slovencev. Tudi pri tej brigadi so pohiteli in konec decembra 1943 se je brigada že odpravila v Jugoslavijo z okoli 1100 ljudmi, januarja 1944 pa se je v 3. bataljon preselil presežek borcev 2. Bataljona, tudi v tem bataljonu so bili borci samo primorski Slovenci. 4. bataljon se je formiral v prvi polovici februarja, bil je narodnostno mešan, v njem pa je bila tudi četa Italijanov prostovoljcev. Veliko pozornosti so namenili tudi dopolnjevanju enote s strokovnim sanitetnim kadrom, mnogo žensk se je odločilo tudi za prostovoljno sodelovanje in pomoč tako pri bojnih kot tudi sanitetnih nalogah. Ko so zapolnili tudi vrzel med kadri, je bila enota pripravljena (Buturović 1967: 50–58).

Enota je bila premeščena v taborišče Carbonara, prvi ešalon 3. prekomorske brigade, tj. 1. in 2. bataljon ter del prištabnih enot, se je 3. marca 1944 oborožen z zavezniškim orožjem prepeljal s kamioni v mornariško bazo NOVJ v Monopoli. Tu so se vkrcali na ladjo »Ljubljana« proti otoku Vis, kamor so dospeli ponoči med 4. in 5. marcem, drugi ešalon se jim je pridružil čez en teden (Buturović 1967: 62).

3. prekomorska brigada je tako na otoku Visu štela 1880 ljudi, sestavljena iz čet po 105, ter bataljone po 405 borcev in bork, od tega je bilo 1120 Slovencev, 450 Hrvatov, 150 Italijanov, 125 Črnogorcev, 15 Srbov in 20 borcev drugih narodnosti. Bataljoni so bili sestavljeni iz treh pehotnih čet in spremljevalne čete. Brigada je odigrala pomembno vlogo pri obrambi otoka Visa, na Braču, Korčuli, Pelješcu, v bojih za osvoboditev Splita, Šibenika, Knina, Mostarja, Bihaća, otoka Krka, Sušaka, sodelovala je tudi v bojih za osvoboditev Trsta, Reke, Ilirske Bistrice in nazadnje delovala v coni »B« (Buturović 1967: 79).

4.2.1.3 Četrta prekomorska brigada

Ustanovljena je bila 7. septembra 1944 predvsem zaradi potreb v zvezi z pripravljanjem in pošiljanjem materiala v Jugoslavijo. Sestavljal jo je prvi bataljon, ki je pripravljala transporte v Brindisiju, drugi bataljon, ki je pripravljala transporte v Monopoliju, četa, ki deluje pri angloameriških zaveznikih v Bariju, ter četa, ki deluje pri sovjetski bazi v Bariju (Pervanje in Hočevar 1969: 105–107).

Ker so bile materialne potrebe velike in ker so pripadniki četrte prekomorske brigade delali tudi za druga odporniška gibanja po Evropi in ne samo v službi NOB, je sledila organizacija moštva. Prvi bataljon v Brindisiju je imel 17 pripadnikov komandantnega kadra, 35 za natovarjanje in iztovarjanje letal, 61 oseb za pomožna dela, 90 pripadnikov »letečega«

osebja, 25 stražarjev na letališču in 182 oseb za pakiranje in prevoz na letališče, skupno 410 oseb. Prva samostojna četa pri zavezniških enotah v Bariju je imela 8 ljudi pri komandantnem osebju, 24 pripadnikov »letečega« voda, 20 oseb za natovarjanje in iztovarjanje letal, 40 oseb za pakiranje materiala v skladiščih in 14 pripadnikov pomožnega osebja, skupno 191 oseb. Druga samostojna četa pri sovjetski bazi v Bariju je imela 4 komandantne osebe, 38 stražarjev, 17 šoferjev, 20 pomožnih oseb in 26 ljudi za delo na letališču (Pervanje in Hočevar 1969: 128–129).

Pomembno je bilo tudi kulturno delovanje brigade, saj je imela pevski zbor, imenovan tudi Komelov zbor – po zborovodji Milanu Komelu, ki je štel 47 glasov. Poželi so veliko navdušenje in aplavze, kjerkoli se je pojavil, med jugoslovanskimi in zavezniškimi vojaki (Pervanje in Hočevar 1969: 292–298).

Do jeseni se je baza, v kateri so se nahajali, širila, potem pa, ko so partizani v Jugoslaviji osvobajali vedno večje predele države, se je približal dan odhoda v domovino. 25. novembra 1944 je prišel ukaz, da je potrebno bazo zmanjšati na minimum, da jo bo možno v čim krajšem času po potrebi ukiniti. 19. maja 1945 je štela 1226 borcev, sestavljena pa je bila iz dveh bataljonov Slovencev in enega Hrvaškega bataljona. 27. maja so se vse enote 4. prekomorske brigade zbrale v Monopoliju, se vkrcali na angleške bojne ladje in odpluli proti Splitu (Pervanje in Hočevar 1969: 315–320).

4.2.1.4 Peta prekomorska brigada

Nastala je večinoma iz primorskih Slovencev, ki so bili v italijanski vojski v južni Franciji, Italiji in Alžiriji, bivši interniranci v fašističnih koncentracijskih taboriščih, nekdanji pripadniki italijanskih kazenskih bataljonov in celo nekaj španskih borcev. Zbrani so bili v Angliji, 11. decembra 1944 so se vkrcali v Liverpoolu in odšli v Neapelj, od koder so bili premeščeni v zbirna središča baze NOVJ v Bariju. Enota je bila dokončno formirana v Dalmaciji, od tam pa je imela nalogo napredovati v Slovenijo, kjer je bila zelo cenjena. Uradno je bila ustanovljena v Splitu, kjer je tudi dobila naziv 5. prekomorska brigada. Sestavljena je bila iz štaba brigade, iz štirih bataljonov, ki so se delili na štiri čete. Imela je tudi prištabne enote – spremljevalno četo, izvidniško četo, četo za zvezo, intendantsko četo, bolničarski vod in anti-propagandni oddelek. Skupno je štela okoli 3200 borcev skupaj z častniškim kadrom. Vseskozi se je številčno spreminjala, saj je do srede februarja 1945 kar 1200 borcev odšlo v artilerijo, tankovske in druge specialne enote NOB, hkrati pa so pritekali

tudi novi borci in borke. Bili so dobro oblečeni in sodobno opremljeni, kar je bila materialna donacija zahodnih zaveznikov, večinoma Britancev (Šmit, Bordon in Klun 1969: 133–166).

4.2.1.5 Tankisti prekomorci

Jugoslovanski prebežniki iz različnih vojaških formacij, iz kateri so prebegnili so opravili tankovsko šolanje v Egiptu. Od tu so bili premeščeni preko Italije v Slovenijo, kjer je bila ustanovljena enota 30 tankov, ki pa je bila, še preden je zaživela, razpuščena (Babić in Luštek 1969: 16).

12. junija 1944 so bili kandidati za tankiste prepeljani v oporišče Gravino, po številu jih je bilo okoli 100. Začasna razdelitev je bila na štiri bataljone s po tremi četami. Obstajal je tečaj, imenovan tudi tankovska šola, kjer so pospešeno pripravljali moštvo za operativno sposobnost. V dveh tednih so jih usposobili 127, od tega 11 artileristov, 31 šoferjev kamionov, 26 šoferjev tankov, 53 komandirjev tankov in 6 radiotelegrafistov, za dokončno popolnitev formacije je bilo potrebno usposobiti še 35 artileristov, 85 šoferjev kamionov, 28 šoferjev tankov, 43 komandirjev tankov in 51 motociklistov. Do 20. avgusta je bilo usposobljenih dovolj borcev za izpopolnitev enote, primanjkovalo je le mehanikov (Babić in Luštek 1969: 26–28).

Ustanovljeni sta bili dve tankovski brigadi, ki sta prispevali velik delež h končni zmagi in odigrali veliko vlogo. V nadaljevanju sta obe opisani.

Prva tankovska brigada je bila ustanovljena 16. julija 1944, štab brigade je štel 34 pripadnikov, ambulanta 4, delovni vod brigade 43 oseb, mehanična četa 85, četa oklepnih vozil 95, šola s predavatelji 384 oseb, 1. tankovski bataljon 272, 2. tankovski bataljon 273, 3. tankovski bataljon 256, 4. tankovski bataljon 256 in inženirski bataljon 304 osebe. Oprema je bila: 56 tankov »stuart«, 24 oklopnih avtomobilov AEC, 21 tri tonskih kamionov Ford, 21 tri tonskih kamionov Chevrolet, 2 1,5 tonska kamiona, 8 terenskih 0.75 tonskih vozil, 6 cistern za gorivo, 2 izvidniška avtomobila Scoucart, 8 džipov in 9 motociklov. Vsak tankovski bataljon je imel protitankovsko baterijo. Prvi tankovski bataljon je imel štiri protitankovske topove 57 mm in enega 75 mm, drugi tankovski bataljon je imel protitankovsko baterijo štirih 57 mm topov, tretji pa dva 57 mm topa (Babić in Luštek, 1969: 33–34).

Prvi del brigade je bil na otok Vis prepeljan z angleškimi ladjami 1. septembra 1944. Vsako vozilo je imelo poln rezervoar goriva, od zaveznikov so dobili tudi 29.000 litrov bencina, za november pa še 20.000 litrov bencina za tanke, 10.000 litrov bencina za oklepne

avtomobile, 5.000 litrov plinskega olja, 200 kant po 40 litrov motornega olja in 50 kant po 40 litrov maziva. Municijo je predstavljalo 15.000 granat za 37 mm top, 100.000 nabojev za tankovske mitraljeze, 4.000 granatnih nabojev za topove kalibra 57 mm in 120.000 nabojev za mitraljeze na oklopnih, izvidniških in drugih vozilih (Babić in Luštek 1969: 39).

Medtem ko se je prva tankovska brigada odpravljala na Vis, se je skupina okoli 600 borcev iz Italije podala v Sovjetsko zvezo, da se tam ustanovi druga tankovska brigada, ki je podrobneje opisana v poglavju »Vzhodna zavezniška pomoč«.

4.2.1.6 Letalci prekomorci

Ob napadu nacističnih sil na Jugoslavijo in njenem vojaškem zlomu se je mnogo pilotov kraljeve jugoslovanske vojske odločilo zbežati v SZ ali k zahodnim zaveznikom v Afriko. Kmalu so jih vključili v svoje letalske enote. Nekaj letalcev je ostalo tudi v Jugoslaviji in ti so s svojimi letali na osvobojenih ozemljih leta 1942 predstavljali precejšnjo moralno podporo partizanom in negativen vpliv na sovražnika, z vojaškega vidika pa niso bili preveč pomembni (Perhauc 1968: 11–16).

Novembru 1943 so zavezniki sklenili podpreti in usposobiti tankovski bataljon in eskadriljo lovcev (Perhauc 1968: 47).

Enote NOV in POJ so se začele po kapitulaciji Italije 8. septembra 1944 močno krepiti, zato se je vse močnejši in od zaveznikov okrepljen štab začel pripravljati na ustanovitev letalskih enot, zelo pomembnih v sodobnih oblikah bojevanja. Začelo se je 16. septembra, ko je bil pri vrhovnem štabu NOV in POJ ustanovljen oddelek za letalstvo. 14. oktobra, pa je bila objavljena naredba o formiranju Prve letalske baze. Kraj za njeno začetno delovanje je bil določen v jugozahodni Bosni, tj. v mestecu Livno. Letalci so se začeli zbirati, problem pa je bil, ker jih je bilo malo, saj je bila večina v tujini in v tujih formacijah ali v ujetništvu (Perhauc 1968: 19–21).

Od januarja 1944 se je dejavnost za razvoj letalstva preselila v Italijo, natančneje v Brindisi, kamor so 30. januarja 1944 prišli tudi letalci Prve letalske baze. Tu je potekal program usposabljanja, za pridobitev strokovnega znanja za pilota, izvidnika in mehanika. Fazo šolanja je spremljalo veliko težav: od pomanjkanja primernih inštruktorjev, primerne literature do pomanjkanja praktičnega dela – letenja (Perhauc 1968: 35–37).

Vrhovni štab NOV in POJ je od zaveznikov zahteval, da se letalci čim prej pojavijo na jugoslovanskem nebu, a so zavezniki zavlačevali in odločili, da se pregled, sprejem in začetek

urjenja izvrši v severni Afriki na letališču Benina pri Bengaziju. 20. aprila 1944 je bil odhod letalcev v Afriko, odpotovalo jih je 255, vsi kandidati za sprejem v RAF, dejansko pa jih je bilo tja sprejetih 151. Z odhodom v Afriko je prenehala obstajati Prva letalska baza (Perhauc 1968: 42–43).

V Benino so prispeli 6. maja 1944, kjer so se spojili letalci iz Livina, Slovenije, Italije in Srednjega vzhoda, začelo se je uresničevanje formiranja eskadrilj. Zbranih je bilo okoli 600 kandidatov (Perhauc 1968: 66).

Prva lovska eskadrilja je bila formirana 22. aprila 1944 in se je imenovala »No. 352 (Yugoslav) Squadron R.A.F.«, naši letalci pa so jo uradno imenovali »Prva lovska eskadrilja NOVJ«. Sestavljalo jo je 16 letal tipa Spitfire V. Druga lovska eskadrilja je bila formirana 1. julija 1944 z uradnim nazivom »No. 351 (Yugoslav) Squadron R.A.F.«, za naše letalce pa »Druga lovska eskadrilja NOVJ«. Štela je 16 letal tipa »Hurricane IV«. Te eskadrilje niso vsebovale od 6 do 8 letal, kot je bila navada, pač pa je bil vsak »squadron« sestavljen iz dveh »flightov« po osem letal, razlika ni bila samo v številu letal, pač pa tudi v stanju moštva in opreme, ki je bila vsaj dvakrat večja kot v navadnih eskadriljah (Perhauc 1968: 90).

Formacija lovskega skvadrona v RAF je zahtevala po 23 pilotov na Spitfire kot tudi na Hurricane skvadron. Letalci so želeli čim prej v borbo, zato so samo izbrali 23 pilotov z dovolj letalske prakse, ki naj bi takoj prišli v Prvo lovsko eskadriljo, za Drugo lovsko eskadriljo pa se je vedelo, da bo potrebno še precej šolanja. Tako so morali piloti druge eskadrilje opraviti po 50 ur letenja na RAF-ovem dvosedežnem šolskem letalu tipa Harvard, za pridobitev naziva pilot RAF. Sledilo je še 100 ur letenja z vojaškim lovskim letalom (Perhauc 1968: 88–97).

Eskadrilje so iz zavezniških skladišč prejemale vso potrebno opremo, gorivo, orožje, nadomestne dele ... Prva eskadrilja je bila razdeljena na oddelke – Štab in administrativni oddelek je štel 30 ljudi od po formaciji predvidenih 51, pilotov je bilo 15 od predvidenih 23, v skupini »A« osmih lovskih letal je bilo 38 od predvidenih 45 ljudi, v »B« skupini letal je bilo 36 od predvidenih 45, delavnica je imela 58 od predvidenih 40, vezistov je bilo 26 od predvidenih 28 oseb, avtomobilska sekcija pa je imela 36 namesto 25 ljudi. Kar pet oddelkov je imelo manj ljudi od predvidene številke v formaciji, delavnica in avtomobilski dela pa več, kar nam pove, da je bilo z letali precej dela, saj niso bila nova, temveč rabljena in so zato terjala več dela in vzdrževanja. Do konca šolanja v Afriki je Prva eskadrilja letela 2550 ur, Druga pa precej več, saj so bili piloti manj izurjeni. Do konca vojne je tehniško osebje pregledalo 113 letal različnih tipov, izvršilo mnogo popravil in zamenjav delov na letalih, samo avtomobilska sekcija je porabila 1.520.000 litrov 100-oktanskega goriva, 170.000 litrov

avtomobilskega bencina in 52.000 motornega olja, vse iz zavezniških zalog (Perhauc 1968: 102–105).

Prva lovska eskadrilja je bila oborožena z letali Spitfire V, ki pa so bila že zastarela. Vrhovni štab je predlagal, da jih zavezniki zamenjajo z izvedenkami VIII ali IX, a je do tega prišlo šele ob koncu vojne. Ob koncu vojne je imela Prva eskadrilja v lasti 16 letal, 13 je bilo uničenih ali izgubljenih, ostalih 84 – od skupno 113 letal – pa je bilo vrnjenih v zavezniške delavnice. (Perhauc, 1968: 116)

Druga eskadrilja je bila, kot že prej omenjeno, opremljena z letali Hurricane, izvedenka IV RP, ki je imela kot oborožitev 8 raket in 2 mitraljeza 7,9 mm. Tudi tukaj se je komanda zavzemala za zamenjavo teh letal z Spitfire VIII oziroma IX, a angleške oblasti niso imele posluha. Tehniško osebje je dobro delovalo in ni nikoli trpelo pomanjkanja nadomestnih delov ali opreme (Perhauc 1968: 120).

Tabela 4.2.1.6.1: Tehnični del osebja v Drugi eskadrilji

motorski mehaniki	35
letalski mehaniki	21
orožarji	13
pomožni orožarji	8
orožarski mehaniki	6
radiotelegrafisti	12
radiotelefonisti	2
radiomehaniki	6
instrumentarji	5
električarji	11
orodjarji	1
mizarji	3
zlagalci padal	2
fotografi	1
šoferji	15
avtomehaniki	8
skupaj	149

Vir: Perhauc 1968: 103

Letalske eskadrilje so dobro sodelovale s svojimi kopenskimi enotami, sovražniku naredile veliko škode, prispevale svoj delež v bitkah ter pomembno moralno vplivale na borce.

4.2.2 Materialna pomoč

NOV in POJ sta se že februarja 1942 sporazumela s SZ, da začnejo z pošiljanjem materiala in svojih ljudi k NOVJ, a je prišlo do tehničnih in političnih zapletov, tako da je do dejanske pomoči prišlo precej pozneje. Na zahodu je bilo vse skupaj nekoliko hitreje izvedeno, saj so partizani dobili prvo pomoč že pred kapitulacijo Italije v Slovenskem Primorju, v avgustu 1943 pa še drugod po Sloveniji 18., 20., 22., in 25. avgusta 1943. Nekaj materiala je dobila tudi Bosna, 14. julija 1943 so nad vasjo Dropiće odvrkli razstrelivo. Sprva je bila pomoč zelo majhna, šlo pa je večinoma za razstrelivo za uničevanje sovražnikovih komunikacij, je pa pomembno vplivala na moralo borcev. Po italijanski okupaciji se je jugoslovanska vojska močno okrepila, saj je zaplenila orožje poraženi Italijanski vojski, a ko je začelo pohajati strelivo, je začelo vodstvo od zaveznikov zahtevati pomoč. Veliko zaslug za povečanje količine pomoči ima tudi brigadir Maclean, ki je v vrhovnem štabu NOVJ ocenil vrednost partizanskega gibanja in je poslal pismo angleškemu zunanjemu ministru Edenu, v katerem ga opozarja na pomen partizanov. Po kapitulaciji Italije je k NOVJ svojega opazovalca poslala tudi OSS, to je bil major Linne M. Farish. Tudi on se v pismih nadrejenim zavzema za pomoč partizanom z obleko, obutvijo, hrano, orožjem in strelivom. Svoje pismo je izročil predsedniku ZDA Rooseveltu, ki se je tako kot Eden odpravljal na Teheransko konferenco. Prav ti dve pismo sta imeli veliko težo pri priznanju in zagotovitvi pomoči jugoslovanskim partizanom. Zavezniki so v Jugoslavijo poslali tudi Petra Moora, strokovnjaka za diverzije, ki je pomagal pri uničevanju komunikacij. Kljub vsem obljubam je bila pomoč do konca 1943 precej skromna, v novembru in decembru so zahodni zavezniki nad Jugoslavijo odvrkli le 51,5 ton materiala, pa še to je bilo urgiranje in iniciativa posameznih, najpogosteje ameriških oficirjev, in se ni odvijala na najvišji ravni. Tudi kanadski major Jones se je pritoževal nad pomanjkanjem pomoči in rušenjem ugleda zahodnih zaveznikov ter poudarjal, da je 25 ton pomoči, kolikor so jo v sedmih mesecih od pomladi 1943 uspeli poslati v Jugoslavijo, sramotno malo. Če pod letom 1943 potegnemo črto, ugotovimo, da je bila pomoč sramotno nizka in nesorazmerna s partizanskim prispevkom

zaveznikom, ki so z rušenjem mostov, cest in drugih komunikacij sovražniku prispevali partizani (Pervanje in Hočevar 1969: 15–27).

V poglavju 9. Priloge, Priloga E je priložena fotokopija dokumenta iz Arhiva Slovenije, ki dokazuje določanje mesta za britansko letalsko spuščanje pomoči.

Po uspešnem začetku jugoslovanske misije v osvobojeni južni Italiji so se začele pojavljati težave, saj je bilo povsod čutiti prisotnost privržencev kraljeve vlade Jugoslavije, ki so poskušali onemogočiti normalno delovanje skladišč in transporta v Dalmaciji. Kljub vsemu je viceadmiral Powers obljubil pomoč pri vzdrževanju ladjevja, ki so ga partizani zaplenili Italijanom, ter daroval 200 ton hrane in sanitetnega materiala. Iz vojaških ustanov v Alžiriji pa so dobili tudi 400 ton različnega vojaškega materiala. Major Huot in viceadmiral Powers sta tudi pomagala partizanom pri pridobitvi 400 ton premoga. Veliko težav je povzročal tudi NOIC, ki je odkrito kazal simpatije do jugoslovanske kraljeve oblasti in zaničeval partizane. 15. oktobra 1943 je tako ladja Bakar izplula iz pristanišča Bari in odprla pot prek Jadrana (Pervanje in Hočevar 1969: 35–37).

Precej pomoči v Bariju pa je prišlo do partizanov tudi mimo kontrole in zavezniške uradne pomoči, saj so nekateri zavezniški oficirji sami iz svojih skladišč vzeli cele kamione in džipe orožja in streliva. Ko je to prišlo na dan, so pristojni v skladiščih kontrolo poostrili. 22. novembra 1943 je v Bari iz Tunizije prispel parnik s 553 tonami bojnega materiala za NOVJ. Ta material v dokumentih ni bil popisana, po pregledu partizanske delegacije pa so ugotovili, da gre predvsem za mine, bombe, mitraljeze, protitankovske puške in okoli 15.000 večinoma navadnih nemških pušk. Pomoč pa je zelo nihala glede na potrebe zavezniške vojske, vremenske razmere in tudi glede na politični položaj v zvezi z Jugoslavijo. Do konca leta 1943 je vseeno uspelo po morju v Jugoslavijo odposlati 5239 ton materiala (Pervanje in Hočevar 1969: 38–42).

V bazi v Bariju se je nabiralo vedno več Jugoslovanov, ki so opravljali različna dela v zvezi z transportom pomoči v domovino. Tako je bila decembra 1943 ustanovljena delovna četa, ki je opravljala najtežja dela v zvezi z zavezniško pomočjo. Ker je bilo na dalmatinskih otokih veliko težav z okupatorjem, so se zavezniki po prigovarjanju štaba NOVJ odločili pomoč pošiljati z letali, a šele ko so bile usposobljene steze v južni Italiji. Ker pa je bilo oporišče NOVJ edino oporišče kakega odporniškega gibanja, so jugoslovanski partizani pakirali tudi za odporne v Grčiji, Albaniji, severni Italiji, na Poljskem itd. Zato se je dejavnost širila in 1. septembra 1944 štela 329 borcev v Monopoliju, 441 borcev v Brindisiju, Prva četa v Bariju 147, Druga 119 borcev, skupaj kar 1036 oseb. Kljub temu pa je bilo potreb vedno več in po oceni nekega angleškega oficirja se je zaradi premajhnega moštva dnevno

zapakiralo 10 ton materiala manj, kot je dnevno predvideno (Pervanje in Hočevar 1969: 87–104).

Naročila o potrebah v Jugoslaviji so v štab v Bariju prihajala z letali, ladjami in po radiotelegrafski poti. Tam so jih sprejeli, prevedli v angleščino in jih dali za to zadolženim zavezniškim oficirjem. Vsako naročilo je moralo vsebovati ime enote, ki je naročilo poslala, število borcev, če je šlo za naročilo hrane je morala biti navedena tudi količina dnevnega obroka v kg, naziv kraja, kamor je bilo potrebno material dostaviti, pri naročilih orožja je bil potreben naziv enot, pri naročilih streliva pa za koliko tipov orožja je naročeno. S tem so nadzorovali aktivnosti in številčno stanje enot (Pervanje in Hočevar 1969: 113–115).

Pomembno je tudi povedati, da so prav pripadniki četrte prekomorske brigade poslali v Jugoslavijo precej materiala, ki ni bil zabeležen v nobenih uradnih dokumentih, to je bil material, ki so ga dobili ali kupili v Italiji, ga zapakirali in poslali domov (Pervanje in Hočevar 1969: 125).

Do konca leta 1943 so zavezniki z letali v Jugoslavijo poslali 51,5 ton materiala, v januarju pa 116,5 ton, v istem času pa je bilo v Jugoslavijo po morju poslanih 2413,54 ton pomoči. Zavezniki so za mesec dni v naprej planirali število letal namenjenih za določeno državo, za mesec maj 1944 so razdelili 100 transportnih letal nad Poljsko, 100 nad Bolgarijo, 30 nad Madžarsko, 30 severna Italija in kar 500 za Jugoslavijo (Pervanje in Hočevar 1969: 148).

Oglejmo si, kakšna so bila naročila in kakšna dostava. Septembra 1944 je prišlo naročilo iz Jugoslavije za kar 1810 ton materiala poslanega z letali, a je bilo na razpolago le 1232 ton letalskega prostora. Tudi ta prostor ni bil izkoriščen, saj je bilo z letali poslanega le 805,2 ton materiala – v Srbijo 99,1 ton, v vzhodno Bosno 12 ton, v Istro 16,6 ton, v Slovenijo 82 ton, Srem 26,9 ton, zahodno Bosno 112,7 ton, v Makedonijo 103,8 tone, Črno goro 185,2 ton, Vojvodino 9,2 ton, zahodno Hrvaško 64 ton, Slavonijo 66,2 ton, Dalmacijo 13,4 tone, sovjetski misiji pa 14 ton materiala. Nad Srbijo je bilo izvršenih 145 poletov, nad Makedonijo 25, Črno goro 75, vzhodno Bosno 50, zahodno Bosno 20, Dalmacijo 10, Hrvaško 90, Vojvodino 10, v Slovenijo pa 75 poletov. Enote, ki so prejemale material, so bile šifrirane, slovenski glavni štab in VII korpus sta imela šifro FLOTSAM, IX korpus CRAYON, IV cona na Štajerskem pa COCKOLD (Pervanje in Hočevar 1969: 156–157).

Zato, da plan ni bil dosežen, je bilo krivih več dejavnikov – spremembe na bojišču, izguba spuščališč, spremembe na bojišču, pomanjkanje letal, slabega vremena, od zavezniških komandantov, motenj v zvezah itd (Pervanje in Hočevar 1969: 159).

V decembru 1944 je bilo v Slovenijo poslano 1450 kosov lahkega orožja, 600.000 kosov streliva, 1300 kg eksploziva, 17 radioaparatorov, 975 galon goriva in maziva, 13 zavojev zdravil, 16 aparatov za zameglitev, 1800 kg hrane, 960 oblek, 600 parov nogavic, skupaj 82 poletov, vsi pa za VII korpus (Pervanje in Hočevar 1969: 160).

Tabela 4.2.2.1 Pregled materiala prepeljanega v Jugoslavijo z letali

do konca junija 1944	3688 ton
septembra 1944	805,2 ton
oktobra 1944	471,2 ton
novembra 1944	1324 ton
januarja 1945	946,3 ton
februarja 1945	1946 ton
marca 1945	1432 ton
maja 1945	224,6 ton
skupaj	10.837,3 ton

Vir: Pervanje in Hočevar 1969: 167

Skupno je bilo med vojno v Jugoslavijo prepeljano 51.392,41 ton po morju in 14.037,30 ton po zraku, skupaj pa 65.429,71 ton materiala, ki je prišel še kako prav (Pervanje in Hočevar 1969: 169).

Ob koncu vojne je iz Italije v Jugoslavijo plulo vedno manj ladij, v maju 1945 sta iz Monopolija in Barija izpluli dve ladji, ki sta tovorili 176,6 ton materiala. Tako je maja iz jugoslovanskih ustanov v Italiji prišlo 639,19 ton hrane, obleke in opreme, ki so jo nabavili na italijanskem trgu in poslali domov (Pervanje in Hočevar 1969: 125–126).

4.2.3 Jugoslovanski ranjenci v Italiji

Ker je bilo zdravljenje ranjencev v domovini otežkočeno tako zaradi sovražnika kot tudi zaradi pomanjkanja, so se partizani obrnili na zaveznike, da bi jim pomagali pri najtežjih ranjenih in bolnikih. Prve ranjence so sprejeli blizu Barija konec leta 1943, a ker je bila to zavezniška bolnica, ranjencev pa iz dneva v dan več, so se odločili, da ustanovijo posebno partizansko bolnico. Tudi tukaj se je zapletalo, saj so bili na visokih položajih četniki ali pa njihovi simpatizerji. Po posredovanju Britancev so se stvari umirile. Bolnica se je tako kadrovske krepila in samo do konca leta 1943 je šlo skozi 488 ranjenih partizanov,

ustanavljale pa so se tudi še nove partizanske bolnišnice po Italiji. Nekaj ranjencev je bilo prepeljanih v SZ, zdravili pa so se tudi na Malti. V partizanskih bolnicah ni delovalo zgolj jugoslovansko osebje, pač pa tudi zdravniki iz drugih koncev sveta. Tako se je 27. oktobra 1944 na pomoč javilo šest švicarskih zdravnikov, s seboj pa so pripeljali tudi sanitetni material, odposlani pa so bili v Jugoslavijo. Te bolnice so odigrale med vojno pomembno vlogo, v njih pa se je pozdravilo na tisoče predvsem težkih bolnikov in ranjencev (Pervanje in Hočevar 1969: 51–58).

4.2.4 SOE in urjenje slovenskih padalcev

SOE je na Bližnjem vzhodu ustanovila center namenjen urjenju bodočih padalcev, da bi čim prej vzpostavila stik z Jugoslavijo. Tako je bila 19. avgusta 1941 v Palestini ustanovljena šola z imenom Special Training Centre 102, ki se je marca 1943 preimenovala v sekcija B1, t.j. SOE za Jugoslavijo. Do marca 1943 je šolo vodila ISLD, SOE pa je bila zraven. Aprila 1942 je bila v Kairu formirana prva skupina enajstih Slovencev, pri formiranju te skupine pa je bil soudeležen tudi dr. Miha Krek, saj je Antona Božnarja – Blaža poslal prav on iz Londona v Kairo, kjer se je pridružil skupini. Januarja 1943 je bila formirana druga skupina Slovencev, trije so bili poslani v misijo. Septembra 1943 se je ISLD preselila v Bari in se preimenovala v N. 1 I (U) Section, kjer se je formirala še tretja skupina Slovencev, sedem jih je odšlo na misijo. Za kandidate za agente se je zahtevalo da obvladajo srbohrvaški jezik, da niso poročeni oz. da nimajo žene in otrok pod okupacijo sil Osi, poznati so morali britanske metode dela in angleški jezik. Na urjenju so kandidate poučevali o delu in uporabi oddajnikov W/T, o poznavanju in pravilni uporabi različnih orožij, streliva in naprav, urili so jih v padalstvu, vožnji kamionov in motornih koles, pomembna je bila dobra fizična pripravljenost in skrb za osebno varnost. Kandidati so morali poznati tudi gospodarske, socialne in zgodovinske značilnosti Balkana in predvsem Jugoslavije. Poznali so vojaško tehniko sil Osi, njihovo vojaško organiziranost in način delovanja. Vešči so bili v branju različnih topografskih kart in prvi pomoči. Kandidate, izbrane za misijo so seznanili s šiframi za oddajanje, lokacijami za spust s padali itd. Ko so agenti prispeli, so preko oddajnikov W/T z uporabo kratic, ki so se zaradi varnosti sproti spreminjale, vzdrževali stik z Kairom in sporočali različne podatke, ali pa jih prenašali upornikom na terenu. Po devetih mesecih je SOE evakuirala člane misije, ki pa jih je lahko, če so bili primerni, ponovno poslala na novo misijo. Tiste, ki so bili v misiji pri Mihailoviću, niso poslali k partizanom in obratno.

Slovenski člani misij pa se praviloma niso vračali, saj so pristopili k partizanski vojski (Bajc 2002: 225–233).

4.2.5 Zavezniške misije

Že pred začetkom uradnih partizansko-britanskih stikov in misij v začetku leta 1943 je bilo nekaj obveščevalno naravnanih misij v Jugoslaviji. To so bile misije SOE npr. Hudsonova, ki se je končala 17. januarja 1942, misija Henna s poročnikom Stanislavom Rapotcom in vodnikom Stjepanom Šinkom, misija Hydra pod vodstvom britanskega majorja Terenca Athertona in misija Disclaim, ki je padla v sovražnikove roke (Biber 1991: 85).

Britanci so se na podlagi poročil SOE in z namenom zagotovitve Jugoslavije kot svoje interesne sfere odločili, da pošljejo misijo k partizanom, kljub temu, da so moralno in materialno pomagali Draži Mihailoviću. Za prvo nalogo so bili izbrani jugoslovanski izseljenci v Kanadi. Med 20. in 21. aprilom 1943 je s padali v Liki pristala misija z imenom Fungus – goba, ki so jo sestavljali Peter Erdeljac, Pavle Pavić in Aleksandar Simić. Druga skupina je bila na slepo spuščena med 18. in 19. majem v vzhodni Bosni, pristala pa sta major William Jones in kapetan Anthony Hunter. Tito je ukazal, naj bodo previdni, naj člane misije spremljajo in imajo pod kontrolo. Tudi Kominterneta je bila sumničavo spremljala vse skupaj in zahtevala sprotne obveščanje o vseh dogodkih. Iz Kominterne so tudi sporočili, naj ne izdajo nikakršnih podatkov o notranje oziroma zunanje političnih načrtih. Očitno je, da je bila Moskva zaskrbljena. Tito je že od konca 1941 brezuspešno naprošal Moskvo za materialno pomoč in prihod njihove misije, tudi kot odgovor na prihod prve britanske misije v vrhovni štab. Ta misija, z imenom Typical, je prišla med 27. in 28. majem 1943. V njej so bili kapetan William Deakin, predstavnik SOE kapetan Bill Stuart in radiotelegrafisti. Ta misija je prestala mnogo bojev, ranjena sta bila Tito in kapetan Deakin, kapetan Stuart pa ubit (Biber 1991: 89–92).

18. septembra 1943 se je s padali spustila prva sovjetska skupina, šlo pa je za sovjetske obveščevalce in partijske funkcionarje in ne za misijo. 24. septembra je prišla še druga skupina in sicer v Italijo. 18. julija se je v slovensko primorje nenapovedano spustila tričlanska britanska misija. Ker je bilo primorje občutljiva tema in je bila misija nenapovedana, so se Britanci opravičili in obljubili, da bodo take trojke pod poveljstvom partizanskih štabov. Sodelovanje med Britanci in partizani je bilo dobro, tudi materialna

pomoč je začela pritekati. Prva pošiljka je prišla 18. avgusta 1943, sledile so ji še druge. Materiala je bilo malo, bil pa je zelo dragocen in uporaben (Biber 1991: 92–93).

17. septembra 1943 je prispela nova misija pod poveljstvom brigadirja Fitzroya Macleana, načelnik štaba misije pa je bil polkovnik Vivian Street. Brigadir Maclean je bil osebni predstavnik premiera Churchilla. Ta misija je pomenila *de facto* priznanje narodnoosvobodilne vojske. Glavni cilj misije je bil koordiniranje vojaških dejavnosti Draže Mihailovića in partizanov pod vodstvom vrhovnega poveljnika na Srednjem vzhodu, s tem bi se Jugoslavija poenotila, kralj Peter pa bi se lahko vrnil. 17. oktobra 1943 je na otok Vis prišlo kar 200 ton hrane, 10 ton sanitetnega materiala, 30.000 kompletov obleke, 10.000 pušk, itd (Biber 1991: 94–96).

Partizani pa niso dopuščali samostojnih tujih vojaških obveščevalnih služb na svojem teritoriju, zaveznikom so tudi preprečevali prejemanje obveščevalnih poročil iz Avstrije, njihovo prizadevanje po razvnanju avstrijskega partizanskega gibanja proti Nemcem in infiltraciji zahodnih agentov v Avstrijo. Ovirali so vsakršna prizadevanja za njihov prodor v Avstrijo (Biber 1991: 97).

Po odhodu ameriškega kapetana Vuchinicha, je na čelo ameriške vojaške obveščevalne službe v Sloveniji 24. julija 1944 prišel poročnik Daniel Desich. Njena naloga je bila predvsem nadzorovati sovražni promet v dolini Save¹⁷ (Biber 1991: 100–101).

Jeseni 1944, natančneje po začetku McDowellove misije pri četnikih, so se odnosi med partizani in zavezniki zelo poslabšali. Več o tem sem napisal v poglavju Zavezniške misije pri četnikih. Sovjetske misije pri NOVJ so opisane v poglavju Sovjetske misije pri partizanih.

4.2.6 Slovenski stiki z zahodnimi zavezniki

Britanski oficir major William Jones je ponoči 19. maja 1943 skupaj s svojo ekipo pristal na Krbavskem polju na Hrvaškem. Sprejel ga je narednik Aleksander Simić, ki je bil

---

¹⁷ Ameriška obveščevalna služba je svojim pripadnikom misiji v Jugoslaviji dajala posebna navodila, za katera pa najverjetneje niso vedeli njihovi britanski kolegi, vsebina teh navodil pa je bila pogosto v nasprotju s samo ameriško zunanjo politiko in so bila zato neprimerna. Zaradi teženja k dejstvu, da bi pridobili partizane na svojo stran, so jim v navodilih obljubljali vsa ozemlja in območja, ki so jih izgubili po prvi svetovni vojni. Kljub vsemu je pri samih pripadnikih misij v Jugoslaviji prevladal razum in niso hoteli dajati obljub, za katere niso vedeli, ali se bodo uresničile, temveč so se izogibali vprašanju meja (Gorjan 2003: 123).

skupaj z Petrom Erdeljcem član skupine Petra Paveliča, ki je bil zadolžen za sprejem in delovanje britanske misije. Vsi so člane zavezniške misije toplo sprejeli, po nekaj tednih pa so se srečali tudi z Titom. Na Hrvaškem je ostal slab mesec dni, 28. junija 1943 pa je prispel v Slovenijo, v glavni štab na Rogu, kjer je ostal do aprila 1944 (Jones 1962: 13).

Prav major William Jones je močno pomagal pri pošiljanju pomoči. Imel je stalno radijsko zvezo z britanskim poveljstvom v Kairu. Spuščališča so bila najprej v vasi Ribnik na Kočevskem, pa tudi v Gorjancih. Pomoč je tako pritekala do prvih mesecev 1944, takrat pa so na osvobojeno ozemlje v Semič prišli tudi prvi letalci. Na vseh ravneh so člani misije dobro sodelovali z partizani in civilnim prebivalstvom, uživali pa so tudi velik ugled tako med partizani in civilisti in se skupaj z njimi borili proti nemškim in italijanskim enotam (Jones 1962: 20–40).

20. julija 1943 je v Slovenijo je prispel in se priključil tudi drugi del misije Williama Jonesa, v kateri so bili sinovi hrvaških izseljencev v Kanadi Franjo Pavletić, Mihajlo Klobučar in Vučko Vučković. S seboj so imeli diverzantsko opremo, dva gorska topa in eksploziv (Žganjar 2002: 43–44).

Člani misije so kmalu začeli prejemati in oddajati sporočila po radijskih zvezah, vedeli pa so tudi, da bodo zavezniška letala začela spuščati nekaj pomoči iz zraka, zato so ob pomoči partizanov na določenih jasah na osvobojenem ozemlju zvečer prižigali signalni ogenj in čakali, dokler pomoč in oprema ni zares prišla. Za večje in bolj redne pošiljke so se odločili pripraviti pravo spuščališče, ki bi bilo hkrati na težko dostopnem, oči zakritem in osamljenem kraju. Odločili so se za jaso na ozemlju v bližini vasi Drage v Žumberku pod Gorjanci. Prvo letalo je na tem spuščališču odmetavalo že 17. avgusta 1943 in sicer konzerve, kavo, uniforme, orožje, eksploziv ter dve stekleni očesi za majorja Williama Jonesa, ki je imel le eno oko. Partizansko vodstvo je bilo nad pomočjo malce razočarano, saj so pričakovali izdatne količine pomoči, a je je bilo po njihovem mnenju mizerno malo (Žganjar 2002: 44–45).

Poleti 1944 se je v strogi tajnosti pripravljala ofenziva proti nemškim silam na vseh frontah, pripravljala pa se je tudi operacija »Overlord« v Normandiji. Slovenska narodnoosvobodilna vojska je pri tem igrala pomembno vlogo zaradi svoje lege med vzhodno in zahodno fronto. Konec maja je v Slovenijo prispel angleški podpolkovnik Peter Moore in postal šef misije pri glavnem štabu Slovenije. Od štaba v Kairu je zahteval 30 ter dodatnih 15 letalskih pošiljk eksploziva. Tako so zavezniki zainteresirani za partizansko pomoč med 10. majem in 7. junijem poslali 39.105 kg eksploziva z vso pripadajočo opremo. Prav ta oprema

je omogočala vesplošno ofenzivo na sovražnika, predvsem njegove komunikacije (Žganjar 2002: 50).

Hud udarec za jugoslovansko civilno prebivalstvo je bilo tudi dejstvo, da je britanski podpolkovnik odločil, da je potrebno vsa padala, ki so jih partizani sicer razdeljevali med civiliste, vrniti vodji britanske misije Boothu na spuščališče Paka, saj 40 000 padal mesečno, kolikor jih zavezniki odvržejo nad Jugoslavijo, predstavlja kar 2 milijona funtov dodatnih stroškov (Žganjar 2002: 55).

V poglavju 9. Priloge je v prilogi F priložena fotokopija dokumenta iz Arhiva Slovenije, ki govori o prošnji za blago od padal, ki bi ga partizani podarili najrevnejšim družinam.

Ko se je vojna bližala koncu, je bilo pod poveljstvom Glavnega štaba NOV mnogo borcev tuje narodnosti, veliko je bilo tudi Italijanov. Ti so se sprva pridruževali jugoslovanskemu partizanskemu gibanju le posamezno, po kapitulaciji Italije leta 1943 pa vedno bolj množično (Šelhaus 1980: 240).

5. VZHODNA ZAVEZNIŠKA POMOČ

5.1 Vzhodna pomoč partizanom

5.1.1 Vojaški material

Posledice napada na Jugoslavijo v aprilu 1941 so bile hude. Uničevanje, ropanje, razkosanje države je onemogočilo NOG Jugoslavije organizacijo in proizvodnjo vojaškega in sanitetnega materiala za svoje potrebe. Poleg tega so bile te težave še večje tudi zaradi narave partizanskega bojevanja, saj je oskrba zaradi hitrih premikov dodatno otežena. Zato je bilo razumljivo, da so za pomoč prosili zaveznike. Pomoč zaveznikov pa je bila odvisna od političnih razmer in odnosov ter usklajenosti vojnih ciljev. Pomoči NOG od zahodnih zaveznikov prav zaradi vloge kraljeve vlade in z njo povezanih četnikov dolgo ni bilo moč pričakovati, zato se je vodstvo NOG obrnilo po pomoč k SZ. A tudi ta pomoč je bila pogojena s stanjem na nemško-sovjetski fronti 1941—43, nujnosti evakuacije tovarn iz evropskega v vzhodni del SZ, pomanjkanje letal, vplivali so tudi odnosi med zavezniki, ki pa jih je stalno obremenjevalo jugoslovansko vprašanje¹⁸ (Popović 1988: 187).

---

¹⁸ Težave z oborožitvijo je na začetku vojne nekoliko omililo zavzetje Užica v zgodnji jeseni 1941, kjer je bila tovarna orožja, ki je izdelovala puške in strelivo. A z nemško ofenzivo novembra 1941 so se partizani morali umakniti v Sandžak in vzhodno Bosno, zato je orožja spet začelo primanjkovati. Po ponovni konsolidaciji partizanskih enot je Tito 28. decembra 1941 spet zaprosil Kominternu za pomoč v orožju, strelivu in vojaških strokovnjakov. Že 17. februarja 1942 je Tito spet sporočil Kominterni, da potrebujejo zdravila takoj, še zlasti zdravilo proti tifusu. Zaprosil je tudi, naj z letalom pošljejo močnejšo radijsko postajo za zvezo s Kominternu, za strelivo in oblačila za borce, pošiljko naj spustijo s padali blizu Durmitorja v kraju Žabjak, sporočil je tudi razpoznavni znak lokacije v Črni gori. Poudaril je, da bi bile pošiljke tudi velikega političnega in moralnega pomena. To prošnjo je čez 4 dni ponovil. Iz komunikacije je razvidno, da je na pomoč tudi tokrat resno računal. Ali je SZ pomoč obljubila, ni znano. Tito pa je 5. marca 1942 ponovno sporočil Kominterni, da pomoč zaradi neprekinjene borbe nujno potrebujejo in da vse noči čakajo letala na Durmitorju (Popović 1988: 188). Sporočilo Kominterne je prišlo šele 29. marca 1942. V njem je pisalo, da vlagajo velike napore, da bi pomagali z orožjem, a da so tehnične težave tako velike, da sedaj na njihovo pomoč ni moč računati, zato naj se potrudijo z zaplembami orožja od okupatorja in naj z orožjem ravnajo varčno. Iz tega je bilo jasno, da pomoči iz SZ ne bo in da je zaplemba okupatorjevega orožja zaenkrat edina možnost za oboroževanje partizanskih enot (Popović 1988: 189). Zaradi kroničnega pomanjkanja orožja in zdravil je Tito 26. avgusta 1942 spet preko Kominterne zaprosil SZ za pomoč z vojaškim materialom, zlasti z orožjem. V telegramu je navedel tudi, da je v Jugoslaviji razpoloženo 95 % na strani SZ. Sporočil je, naj letalo pristane na Glamočkom polju v južni Hercegovini ter ponovno vprašal, kdaj je moč na pošiljko računati. Pošiljke tudi tokrat ni bilo (Popović 1988: 190). Tito je poslal novo depešo Kominterni 31. januarja 1943 iz Drvarja, v katerem je opisal junaško borbo partizanov, ki traja že 20 mesecev brez kakršnekoli pomoči, da je na tisoče beguncev, ki jim preti smrt zaradi lakote ter vprašal, ali res ni možna kakršnakoli pomoč. Tokrat je od Kominterne 11. februarja 1943 le prispel odgovor. V sporočilu je bilo navedeno, da visoko cenijo in podpirajo herojski boj partizanov, da se je v prizadevanja za zagotovitev materialne pomoči vključil tudi sam Stalin, a da pomoči ni moč zagotoviti zaradi »neobvladljivih tehničnih težav« (Popović 1988: 191). Novo depešo je Tito poslal Kominterni 4. marca 1943 ter v njej spet zaprosil za kakršnokoli pomoč z obrazložitvijo, da potekajo neprekinjene borbe, da ni hrane, zdravil in druge materialne pomoči. Navedel je tudi, da SZ ne more pomagati zaradi tehničnih težav, a na drugi strani VB pomaga četnikom (Popović 1988: 191).

Zaradi pomanjkanja orožja je Tito je spraševal Kominterno o možnosti pomoči, zlasti za pomoč v orožju, že v času pripravljanja vstaje. Tudi ko se je vstaja že začela, je sporočal, da je pomanjkanje orožja glavni problem za masovni razvoj odporniškega gibanja ter da poteka pridobivanje orožja z razoroževanjem Italijanov in Nemcev, glede na potrebo NOG-a, počasi. Zato je 23. avgusta 1941 prosil za odgovor, ali je v SZ orožje moč dobiti ter ob tej priložnosti tudi sporočil, kje in kdaj ga je na območju Jugoslavije moč z letali odvreči. To kaže, da je Tito na sovjetsko pomoč tedaj zelo resno računal¹⁹ (Popović 1988: 187).

Prve angloameriške pošiljke vojaškega in sanitetnega materiala je prejelo NOG šele v juniju 1943, sovjetska pomoč pa je prišla še kasneje, v marcu 1944 (Popović 1988: 187).

Tito je 29. julija 1943 sporočil Kominterni, da so Britanci partizanom začeli pošiljati vojaški material in da so do tega datuma poslali različen vojaški material s 7 letali. Omenil pa je, da se Britanci predvsem trudijo, da jim pošiljajo razne t. i. diverzantske misije ter ponovno predlagal, naj misijo pošlje k partizanom tudi SZ. Tako je SZ 18. septembra 1943 s spustom s padalom v Bugojnu ob reki Vrbas v partizanski štab poslala svojega predstavnika - Šter Atanasov Georgijev – ta je bil na poti v Bolgarijo (Popović 1988: 191).

Dva dni kasneje sporočijo, da je Georgijev prispel, bil je brez opreme, ker se je na poti uničila, zato so prosili Dimitrova za nadomestno. Tito je Dimitrovu še sporočil, da je pomoč Britancev zelo majhna ter zato spet zaprosil za vojaško opremo, tj. orožje, strelivo, uniforme, zdravila, literaturo in filme o organizaciji RA za politični material, zanimal se je za možnost tiskanja partijskih izkaznic v slovenščini, hrvaščini in srbščini (Popović 1988: 192).

Zaradi obveznosti s pripravo in izvedbo drugega zasedanja AVNOJ-a se komunikacija Tita z Dimitrovom glede dobave materialne pomoči spet pojavi šele 16. januarja 1944. Dimitrov 6. februarja 1944 ponovno odgovarja, da vremenske razmere otežujejo prevoz materiala, letala s tovorom bodo zato lahko poletela tudi nepričakovano. A namesto pošiljke opreme je 23. februarja 1944 prispela sovjetska vojaška misija, ki jo je vodil general Kornjejev. Tito mu je predstavil ključne probleme, tj. pomanjkanje orožja in drugega vojaškega materiala in seveda prosil za pomoč SZ. Dimitrov je 3. marca 1944 že sporočil, da je odločeno, da se ponudi največja možna pomoč; ta je v noči med 13. in 14. marcem že prispela; letala so nad Petrovcem odvrгла 5 paketov pomoči (Popović 1988: 192).

---

¹⁹ V podobnih težavah kot četniki so bili glede zavezniške pomoči tudi partizani, ki so materialno pomoč SZ dobili šele leta 1944 iz baz v Kalinovki in kasneje iz Barija. Nedvomno je šlo tudi tu za številne ovire: lastne potrebe SZ, tehnične težave. A upoštevati je treba, da je obstajal tudi splet medzavezniške politike, ki ga sprti strani v Jugoslaviji nista dovolj upoštevali, je pa nedvomno pomembno vplival na ravnanje tako Britancev, kot tudi Sovjetov (Petranović 1992: 573).

S prihodom sovjetske vojaške misije v VŠ 23. februarja 1944 in odhodom vojaške misije NOVJ v Moskvo 12. aprila 1944, ki jo je vodil Velimir Terzić, se je sovjetska materialna pomoč bistveno okrepila. Terzić je v razgovorih z sovjetskimi generali Generalštaba, predvsem Žukovom, pripravil plan potreb NOVJ in plan nujnih potreb in ga 28. aprila 1944 predložil generalštabu SZ. Plan je vključeval potrebe na področju oborožitve pehote, artilerije, inženircev, mornarice, in zaščite pred bojnimi strupi ter življenjskih potrebščin, hrane, obleke, sanitetnih potreb in zdravil, zdravnike specialiste ... (Popović 1988: 193–195). Primer naročila materiala in količine je v poglavju 9. Priloge, Priloga G.

Stališče SZ do predloženega plana je bilo pozitivno, kar sta sporočila Terzić in Đilas Titu že 1. maja 1944. Letalske pošiljke raznovrstnega materiala so prihajale dokaj hitro. Poseben problem so bile velike razdalje: sovjetska letala so vzletala iz baz v Kijevu in Kalinovka. Poleg tega so bile tudi druge težave, ki jih je Terzić 13. junija 1944 sporočil Titu, češ da meteorološka sporočila prihajajo z velikimi zakasnitvami in so zato neuporabna, signali na lokacijah za spuščanje materiala so nestalni in pogosto nevidni, dogovorjene črke so označene v latinici, namesto v cirilici, kar še dodatno otežuje dostavo pošiljk, številna letala so se vrnila v bazo, ne da bi odvrгла tovor, saj sovjetski letalci niso prepoznali dogovorjenih znakov. Iz podatkov je razvidno, da so se včasih vrnila v bazo tudi vsa letala, ne da bi odvrгла tovor. Težave je povzročala tudi okupatorjeva protiletalska obramba – ta je sestrelila kar nekaj letal s tovorom. Pošiljanje materialne pomoči z letali je bila za partizane zelo prikladna, saj jo je bilo moč s padali spuščati v bližino lokacij, kjer so jo potrebovali (Popović 1988: 196–197).

Poročila o izvajanju letov kažejo, da so bile težave zelo velike. Sledi nekaj primerov. Iz podatkov, ki so jih sovjeti sporočali Terziću, je razvidno, da je iz baze Kalinovka v obdobje od 4. maja do 31. julija 1944 od 436 letal kar 161 ni odvrгло tovora. Po sovjetskih informacijah je v začetku julija vsak dan letelo v Jugoslavijo po 24 letal z vojaškim materialom, ki so se praviloma vsa vračala zaradi slabega vremena (Popović 1988: 200). In še: v avgustu 1944 se je iz baze Kalinovka opravilo let 339 letal, od teh jih je 146 uspešno odvrгло tovor, 147 se jih je vrnilo zaradi vremenskih težav, 11 pa zaradi tehničnih težav, 34 jih ni našlo signalov za spuščanje tovora, 1 letalo je okupator sestrelil, 6 letal se je izgubilo. V avgustu 1944 je iz baze v Bariju poletelo 221 letal, od teh jih je 183 let izvršilo uspešno, 16 se jih je zaradi vremenskih razmer vrnilo, 22 pa ni našlo signalov (Popović 1988: 201).

Po poročilih Terzića je bilo od 1. maja do 13. junija 1944 dostavljenih preko 123 ton raznega materiala, kot je orožje, strelivo, hrana, zdravila in drug sanitetni material, obleke itd (Popović 1988: 196).

Problem velikih prostorskih razdalj med SZ in Jugoslavijo, ki so bile za letalske prevoze velika težava, je bil delno rešen šele z dogovorom med VB in SZ o formiranju sovjetske letalske baze v Bariju ob koncu junija 1944, natančneje 17. junija s Stalinovim ukazom. Baza je bila formirana z namenom zagotavljanja in transportiranja vojaškega materiala NOVJ, za evakuacijo ranjencev in za zagotavljanje zvez. Podrejena je bila vodji vojaške misije Kornjejevu. Bazi je bilo dodeljenih: 12 transportnih letal CI-47, 12 lovcev Jak-JDD, 2 letali za zveze Y-2, 4 letala za zveze in 2 transportni letali CI-47 so bila predana tudi Titu (Popović 1988: 199).

Zaradi velikih težav pri uporabi letalskih transportov je pri formiranju sovjetske letalske baze v Bariju Terzić preverjal tudi možnost dostave materiala v Barij po morju na relaciji Perzijski zaliv - Suez - Sredozemsko morje. Mišljena je bila možnost uporabe jugoslovanskega parnika z nosilnostjo 8,5 ton, a do realizacije tega ni prišlo (Popović 1988: 196-200).

Glede na to, da se je obseg vojaškega delovanja NOVJ širil, je bila obstoječa oborožitev v pretežni meri le z lahkim orožjem preslabotna in primerna le za gverilsko vojskovanje. S tako oborožitvijo ni bilo moč voditi frontalne borbe, zato je Tito ocenjeval, da je za take potrebe treba formirati tudi tankovske, artilerijske in letalske enote. O dobavi te opreme je bil že dosežen dogovor z VB, a dobava kljub temu ni stekla, zato je Stalina zaprosil za razgovor, do katerega je prišlo med 20. in 28. septembrom 1944 v Moskvi (Popović 1988: 198). Tako je Državni komite za obrambo SZ 7. septembra 1944 sprejel odločitev o predaji oborožitve za 12 pehotnih divizij z artilerijo in 2 letalski diviziji (Popović 1988: 202).

S približevanjem RA Jugoslaviji je postala oskrba s sovjetskim vojaškim materialom lažja in uspešnejša. Ob koncu septembra 1944 je bila v Crajovi na jugozahodu Romunije že ustanovljena sovjetska baza za oskrbo NOVJ. Ta je nadomestila oskrbo iz Kalinovka. Med bazama v Bariju in Crajovi je bila vzpostavljena letalska povezava. Z letali, ki so dovažala vojaški material,²⁰ so se tedaj lahko prevažali tudi ranjenci in vojaške misije v Barij in SZ.

S Stalinovo odredbo 20. novembra 1944 je SZ dala Jugoslaviji tudi 53.004 ton žita, dobava pa je bila izvedena do 7. decembra 1944. V SZ so bila v septembru in oktobru 1944 izdelana tudi partizanska odlikovanja, z jugoslovanske strani je pri oblikovanju sodeloval A. Augustinčić (Popović 1988: 203).

---

²⁰ 67.000 pušk nemškega porekla, 25.100 avtomatskih pušk, od tega 20.000 sovjetskih, 2.000 pušk mitraljezov, 700 težkih mitraljezov, 1.600 protitankovskih pušk, 1.266 minometov, 50 protitankovskih topov 45 mm, 20.400.000 kosov različnega streliva, 153.000 ročnih granat, 253.000 granat za puške, 83.000 min, 76.000 protitankovskih nabojev, 205.000 protitankovskih nabojev za 20 mm mitraljeze, 28.000 nabojev za 37 mm topove, 800 nabojev za 47 mm naboje (Popović 1988: 202).

V sklopu sovjetske materialne pomoči ima posebno mesto pomoč v letalski oborožitvi, odločitev je bila sprejeta 7. septembra 1944, bila pa je velikega pomena v zaključnih operacijah za osvoboditev ter tudi kot jedro letalstva JA. O izvedbi sovjetske odločitve sta se dogovorila Tito in maršal Talbuhin v Beogradu 15. novembra 1944. Na podlagi tega dogovora je SZ dala Jugoslaviji 2 letalski diviziji ter 1 letalsko bazo z vso materialno-tehnično opremo, oborožitvijo in posadkami ter drugim kadrom. Obveza NOVJ je bila, da v 4 mesecih s pomočjo sovjetskih inštruktorjev izšola svoje ljudi za uporabo in vzdrževanje letal. Tako je bilo predanih NOVJ okoli 350 letal, ki so pripadala letalski skupini Vitruk. Po koncu vojne so bila predana letalstvu JA tudi vsa letala iz letalske baze v Bariju. Tako je skupna sovjetska pomoč v letalih znašala 491 letal (Popović 1988: 205).

Z obiskom delegacije NKOJ-a v Moskvi od 7. januarja do 14. februarja 1945 je bil dosežen dogovor tudi o dodatni materialni pomoči, ki je obsegala poleg pehotne oborožitve in streliva tudi 84 havbic in 65 tankov T-34 (Popović 1988: 206).

5.1.2 Sanitetni material

Sanitetna služba se je razvijala skupaj z partizanskimi enotami. Veliko je bilo odvisno od tega, ali je bil v enoti kakšen medicinec. Po ocenah je prišlo v letu 1941 80.000 borcev na 43 zdravnikov. Glede na to, da je zavezniška sanitetna pomoč prišla pozno, se je sanitetni material v glavnem dobival z zaplembami okupatorjevega materiala (Popović 1988: 207).

Od zaveznikov so sanitetno pomoč najprej poslali Britanci. Pošiljka sanitetnega materiala je bila spuščena s padali blizu Kladnja v vzhodni Bosni 30. junija 1943 in je bila v glavnem razdeljena bolnicam in partizanskim enotam v vzhodni Bosni (Popović 1988: 208).

Ko je Tito je prosil SZ za pomoč v vojaški opremi, je istočasno prosil tudi za sanitetno pomoč. Te pa ni bilo vse do izmenjave vojaških misij med SZ in NOVJ. V sestavi misije SZ je bil tudi podpolkovnik vojaško medicinske službe M.V. Tuljenkov – izkušen vojaški terapevt, v misiji NOVJ pa polkovnik dr. Đura Mešterović (Popović 1988: 207).

Razgovori o problemih sanitetne oskrbe so potekali v Jugoslaviji med Kornjejevim in načelnikom SOVŠ Gojkom Nikolišem, v Moskvi pa med Mešterovićem in načelnikom Glavne vojaško sanitetne uprave RA Jefinom Ivanovićem Smirnovom. Mešterović je predstavil delovanje sanitetne službe v enotah NOVJ. Vojaška misija je 23. aprila 1944 predala Vrhovni komandi RA pregled sanitetnih potreb NOVJ, ki je bil izdelan na podlagi spiskov, ki sta jih sestavila že Nikoliš in Tuljenkov v VŠ NOVJ. Pregled sanitetnih potreb je

vključeval potrebe po zdravstvenem osebju, sanitetnem materialu in zdravilih za vse partizanske enote v Jugoslaviji (Popović 1988: 209–212).

Zaradi dogajanja na ruskih bojiščih, sanitetne pomoči ni bilo moč poslati takoj. Terzić je končno 1. julija 1944 sporočil Titu, da je v Moskvi pripravljenih na odhod v Jugoslavijo 13 kirurgov, 3 brigadni zdravniki in 15 sester s vsemi kirurškimi instrumenti in drugim materialom za 11 ekip. Tito je odgovoril šele 28. julija 1944, da je zdravnike in ostalo treba prepeljati v Bari, od koder bodo razporejeni na območja Jugoslavije, del pa jih bo ostalo tudi v bolnicah NOVJ v Italiji (Popović 1988: 213).

Zaradi težav z letalskimi prevozi je sanitetni material prihajal počasi, deloma je prihajal tudi z prihodom sovjetskih enot v Jugoslavijo v jeseni 1944. Medicinska misija je prišla v Bari v avgustu 1944. V njej je bilo 20 zdravnikov, med njimi tudi vrhunski kirurg dr. Anatolij Atanolijevič Kazanski in 16 medicinskih sester. Glavnina tega osebja je šla v Srbijo oz. v enote, ki so bile na tem območju. Sovjetski zdravniki so poleg zdravniškega dela tudi svetovali domačim zdravnikom glede organizacije sanitetne službe. Kazanski je bil imenovan celo za glavnega kirurga – svetnika v SOVŠ. V decembru 1944 so prišli v SOVŠ še dodatni ruski zdravniki. Jelisaveta Perković je npr. imela nalogo organizirati bolnice za zdravljenje lažjih ranjencev (Popović 1988: 213).

Poleg medicinske je v Jugoslaviji od 4. do 13. decembra 1944 delovala tudi sovjetska Epidemiološka misija pod vodstvom dr. Bobiljove, v Jugoslavijo jo je napotila Sanitetna uprava Ukrajinske fronte RA. Ta misija je v vsaki diviziji demonstrirala delovanje komor s pregretim zrakom »zemljanke« ter posredovala navodila za delo epidemiološke službe (Popović 1988: 214).

S prihodom sovjetske vojske na območje Jugoslavije so se razmere glede sanitetne oskrbe s sovjetske strani pomembno izboljšale. Poleg tega pa je v Srbiji nastalo osvobojeno ozemlje, od koder je prihajalo v NOVJ večje število medicinskega osebja. Tudi okupator je zapustil sanitetni material, ki so ga dobili partizani. A ob vsem tem je bila sovjetska medicinska pomoč ključnega pomena (Popović 1988: 214).

Z večjim obsegom vojaških operacij, ki so bile posledica skupnega partizanskega in sovjetskega delovanja na območju Srbije, so bile potrebe po oskrbi ranjencev vse večje, zlasti so se kazale potrebe po bolnicah z velikim številom postelj. Terzić je tedaj sporočil Titu, da je Smirnov že odredil organizacijo bolnice v Crajovi s 5000 posteljami. Po osvoboditvi Beograda je tudi 3. ukrajinska fronta RA predala v uporabo 3 poljske in 1 evakuacijsko bolnico, 8 kamionov sanitetnega materiala, avto-kopalnico in avto-laboratorij (Popović 1988: 214).

Najpomembnejša sovjetska medicinska pomoč pa je bila organizacija sovjetskih sanitetnih ustanov do konca 1944 leta, ki so delovale za NOVJ: PPG 112 v Rumi, PPG 119 v Šabcu, ter PPG 557 v Valjevu. V Beogradu je delovala tedaj tudi PPG 5242, vendar ne za potrebe NOVJ (Popović 1988: 214–215).

Po podatkih so sovjetski vojaki zdravili tudi v Jugoslovanskih bolnicah v Beogradu 372, Zemunu 122, Pančevu 182, Smederevu 51, Novem Sadu 872 in Somborju 13, skupaj 1612 (Popović 1988: 215).

Gojko Nikoliš je v 8. novembra 1944 poslal generalu Smirnovu zaupno pismo, v katerem je prikazal spremenjene vojaške razmere v Jugoslaviji in potrebo po povečani in drugačni oskrbi borcev. Navedel je, da so se enote po številu borcev zelo povečale, spremenil pa se je tudi način vojskovanja, ki sedaj obsega partizanski način vojskovanja z lahko oboroženimi premičnimi enotami, napadi na izolirana mesta ter delovanje na širokem manevrskem območju z uporabo motoriziranih enot. Takemu načinu delovanja se je morala prilagoditi tudi vojaška sanitetna oskrba, saj so imeli zato opravka z veliko večjim številom ranjencev, kar je bila posledica večjega števila borcev pa tudi uporabe težkega orožja, evakuacijska pot ranjencev se je povečevala, zahtevala se je visoka manevrska sposobnost sanitetnih ustanov ter visoka sposobnost vodenja in upravljanja velikih bolnic. Zato je zaprosil za povečano pomoč v kadrih, natančneje za 15 do 20 izkušenih upravnikov bolnic, za dodelitev specialne čete za medicinsko podporo, potrebna so bila prevozna sredstva, medicinski material, usposabljanje našega medicinskega osebja v sovjetskih šolah itd (Popović 1988: 216).

22. decembra 1944 je SOVŠ poslala glavni sanitetni upravi RA novo prošnjo, ki je temeljila na podobnih dejstvih kot prejšnja. Priložen je bil spisek kadrovskih in materialnih potreb. Na podlagi te prošnje je prišlo v januarju 1945 tudi do sestankov Nikoliš – Smirnov v Moskvi. Problemi so bili tedaj še povečani, saj je general 3. ukrajinske fronte Kluz zahteval vrnitev sanitetnih ustanov, ki jih je v letu 1944 dal za potrebe NOVJ. Rezultati razgovorov Nikoliš – Smirnov in morebitne obljube Smirnova niso znani, dejstvo pa je, da je Državni komite za obrambo SZ 10. februarja 1945 izdal ukaz načelniku glavne vojaško sanitetne uprave RA, v katerem piše, da je potrebno dobaviti NOVJ medicinski in sanitetni material v količinah in rokih, navedenih na spisku št.1 (spisek ni znan), rezervirati v letu 1945 30 mest na tečajih za izpopolnjevanje oficirjev medicinske službe RA. Na koncu vojne je oskrba z zdravili in sanitetnim materialom iz SZ tekla preko jugoslovanskega Ministrstva za trgovino in oskrbo (Popović 1988: 220).

Sanitetna pomoč SZ je bila obsežna in raznovrstna: vključevala je sanitetni material, zdravila, sanitetne ustanove. Ocenjuje se, da so sovjetski zdravniki, vključno s tistimi, ki so delali v bolnicah v Bariju, zdravili okoli 11000 borcev NOVJ (Popović 1988: 220).

5.1.3 Finančna pomoč

Razgovor med Kornjejevim in Titom je potekal tudi o finančni pomoči. Tako je Stalin odobril 19. maja 1944 posojilo v vrednosti 10.000.000 dolarjev. Na tej podlagi je bil sklenjen dogovor med NKOJ in SZ, na podlagi katerega je SZ dala Jugoslaviji posojilo v vrednosti 10.000.000 dolarjev. V imenu NKOJ-a je dogovor podpisal Velimir Terzić. SZ je del posojila v vrednosti 2.000.000 dolarjev dala v gotovini, v dolarjih in funtih, ostalo pa v zlatu (Popović 1988: 221).

Kasneje, 19. junija 1944 je bila podpisan s SZ še en dogovor za brezobrestno posojilo v vrednosti 2.000.000 dolarjev in 1.000.000 rubljev, namenjeno NOGJ za financiranje delovanja poslaništev NKOJ v Londonu, Kairu, Bariju, Neaplju in Moskva, misij in za druge potrebe. Tudi ta dogovor je za Jugoslavijo podpisal Terzić (Popović 1988: 221–223).

Sovjetska vlada je pomagala tudi pri izdelavi jugoslovanskega denarja, pri čemer je sodeloval tudi Antun Avgustinčić – član vojaške misije v Moskvi (Popović 1988: 223).

5.1.4 Šolanje častnikov NOVJ v Sovjetski zvezi

Častniški kader je bil praviloma brez strokovne vojaške izobrazbe, usposabljal se je v borbenih operacijah. Oficirski tečaji, ki so jih organizirali partizanski štabi, so bili v danih razmerah edina možnost izobraževanja, pa še to le za nekatere rodove vojske. Odločitev VŠ, da je treba načrtovati organizacijo moderne armade, je pomenila tudi zahtevo po izobraženem kadru. Posebni problemi so se kazali še zlasti v letalskih in tankovskih enotah. Tako, kot pri orožju, se je VŠ tudi pri izobraževanju komandnega kadra opiral na zaveznike, zlasti na SZ (Popović 1988: 223).

Razgovori o šolanju kadrov so potekali med Titom in Kornjejevim, ko je bil ta na misiji pri VŠ. O tem vprašanju je vodila razgovore tudi vojaška misija NKOJ v Moskvi, ki je uredila vse potrebno za začetek šolanja. Tako so se v SZ usposabljali pripadniki NOVJ v

ustanovah za usposabljanje vojakov: Vzgojni center za pehoto in artilerijo do konca maja 1944 206 vojakov, tankovski vzgojni center 51 vojakov, radiotelegrafski vzgojni center 122 vojakov. Tito je tako 19. marca 1944 poslal štabom NOVJ pismo, v katerem je bilo poleg drugega navedeno tudi, naj za letalski tečaj izberejo 80 prostovoljcev, preverjenih borcev v dobri fizični kondiciji. Ob koncu maja 1944 je bilo v mestu Krasnodar blizu Črnega morja v šoli za pilote lovcev 12 šolajočih, v Beloševu v šoli za pilote bombnikov 16 šolajočih, kar pa je bilo glede na potrebe občutno premalo. Na to je Tita opozarjal tudi Terzić, saj bi po njegovem mnenju morali za potrebe letalskih in tankovskih sil izšolati 2000 mladih. Glede na to, da v Jugoslaviji ni bilo moč pridobiti zadostnega števila ljudi za šolanje v SZ, so v programe šolanja vključili tudi Jugoslovane – prostovoljce, ki so že bili v SZ in so se izjasnili za NOGJ. Tako se je 1. junija 1944 v Krasnodaru začelo šolanje prvih 67 pilotov lovskih letal (Popović 1988: 224).

Šolanje pilotov jurišnih letal je bilo v mestu Grozni na severu Kavkaza, v Engelsu ob srednjem toku reke Volge za pilote bombnikov ter v Moskvi za pilote transportnih letal (Popović 1988: 225).

Prva večja skupina 450 ljudi je prišla 10. avgusta 1944 na šolanje v SZ, v mesto Kolomno jugovzhodno od Moskve, kjer je bil center za zbiranje Jugoslovanov, ki so prihajali na vojaško šolanje. Od tod so bili razporejeni v vojaške šolske centre po SZ (Popović 1988: 225).

V drugi polovici septembra 1944 je sovjetska vlada, upoštevaje možnosti sovjetskega vojaškega šolstva odobrila za potrebe NOVJ šolanje na Akademiji generalnega štaba za 15 ljudi, na Višji artilerijski akademiji 15 ljudi, na Višji vojaški šoli za izvidovanje 40 ljudi, na Šoli za vzgojo organov državne varnosti 30 ljudi (Popović 1988: 226).

Ključni problem je bil seveda še naprej prihod načrtovanega števila ljudi na šolanje iz Jugoslavije. Število ljudi je bilo praviloma manjše od načrtovanega, pa še ti so prihajali z zakasnitvami. Tako je 388 mladih prišlo preko Kaira in Teherana v Grozni šele sredi oktobra 1944. Razporejeni so bili v programe za šolanje letalskih pilotov, če je zdravniška komisija ugotovila, da so za to primerni, in za tehnične službe. Šolanje pilotov je potekalo po normalnih neskrajšanih programih in je trajalo različno dolgo glede na specifične programe: lovski piloti od oktobra 1944 do septembra 45, jurišni piloti od septembra 44 do junija, piloti bombnikov so se šolali dalj časa okoli enega leta in pol ali več (Popović 1988: 227).

Štab letalstva JA je 23. marca 1945 izdelal plan, s katerim je načrtoval nadaljnje šolanje kadrov v SZ v različnih vojaških šolah. Tako je načrtoval napotitev 1300 mladih na

šolanje v SZ. Dejansko pa je v SZ odšlo 1060 ljudi, ki so se vključili v šolanje v 13 sovjetskih šolah (Popović 1988: 228).

V začetku leta 1945 je bilo dogovorjeno šolanje jugoslovanskih pomorskih častnikov, podčastnikov in kadetov ter za druge poklice, potrebne v pomorstvu, kot so ladijski konstruktorji, radiotehniki, elektrotehniki, meteorologi, oceanografi, itd v SZ. Podatki o izvajanju tega šolanja niso znani (Popović 1988: 229).

Na šolanje v SZ so odšli v drugi polovici maja 1945 tudi pripadniki drugih rodov JA: za konjerejo 35, tankovski 10, za inženirstvo 50, za artilerijsko-tehnično službo 10, za letalske mehanike 40, za korpusno artilerijo pa 35 častnikov (Popović 1988: 227).

Splošna značilnost udeležencev šolanja iz Jugoslavije je bila slaba predizobrazba, kar je oteževalo izvajanje pouka. Zato so sovjetske oblasti opozarjale, da je treba zaostri kriterije pri izbiri kandidatov (Popović 1988: 229).

Po sovjetskih podatkih je bilo do konca vojne izšolanih 4516 pripadnikov vojaškega letalstva (Popović 1988: 230).

V sklopu obravnave sovjetske pomoči pri šolanju kadrov je treba omeniti tudi sovjetske častnike – inštruktorje v enotah NOVJ, ti so prihajali skupaj z dobavami orožja zaradi usposabljanja pripadnikov NOVJ za uporabo tega orožja. Po podatkih je v različnih enotah delovalo kar 94 inštruktorjev za artilerijo in 23 za vezo. Poleg tega je tudi štab 3. ukrajinske fronte po prihodu v Jugoslavijo organiziral artilerijske tečaje za pripadnike NOVJ (Popović 1988: 230).

5.1.5 Nastanek enot NOVJ v Sovjetski zvezi

Po zapisih Veljka Vlahovića je sovjetska vlada 17. novembra 1943 sprejela odločitev o formiranju jugoslovanske vojaške enote v SZ. Ta odločitev je temeljila na oceni, da je v sovjetskih partizanskih enotah precejšnje število Jugoslovancev, ki so pripravljeni sodelovati v NOVJ. Pri tem se je računalo na Jugoslovane pripadnike različnih sovjetskih partizanskih enot in na tiste, ki so bili v različnih ujetniških taboriščih. Zbirno mesto je bilo v bližini mesta Kolombo. Samostojni jugoslovanski odred je v aprilu 1944 štel 1543 ljudi. Za komandanta odreda je bil postavljen podpolkovnik Marko Mesić. S prihajanjem novih prostovoljcev se je število pripadnikov povečalo v maju 1944 na 1700, zato je enota 1. junija 1944 preoblikovala v brigado z imenom 1. brigada NOVJ v SZ (Popović 1988: 240–242).

Enota je bila od 15. decembra 1943 na usposabljanju, oblikovana in oborožena je bila po ruski formaciji. Poleg enot s pehotno oborožitvijo je imela tudi minomete in motorizirane topove (Popović 1988: 240).

27. julija 1944 je bila sprejeta odločitev o napotitvi enote na fronto v Jugoslavijo – štela je 1950 pripadnikov.²¹ Z vlakom je bila prepeljana v Jugoslavijo. Njen prvi spopad z nemško SS enoto in četniki je bil 30. oktobra do 2. novembra 1944 pri Čačku v južni Srbiji. Enota je delovala v sestavi 23. srbske udarne divizije NOVJ. Pripadniki so v enoto vstopili prostovoljno. A velik problem je bila že zelo pestra sestava pripadnikov glede na narodnost, saj so jo sestavljali Slovenci, Hrvati, Srbi, Črnogorci, Židi, Slovaki, Madžari, Rusi, tudi njihova veroizpoved in njihova dotedanja aktivnost v drugi svetovni vojni, saj so nekateri prišli v SZ z okupatorskimi enotami, ki so delovale v agresiji na SZ (Popović 1988: 241).

Zato je bila prav sestava enote je velik problem. Številni po svojem prepričanju niso bili na strani NOB. Številni so v enoto prišli kot ujetniki nemških enot in so v jugoslovanski vojaški enoti videli možnost, da se znebijo ujetništva in se vrnejo domov, številni so bili prej tudi v ustaških in domobranskih vrstah. To je oteževalo razmere v enoti, morala in disciplina sta bili na nizki stopnji (Popović 1988: 244).

Stanje se ni pomembno izboljšalo niti z intenzivnim političnim in kulturnim delom v enoti (Popović 1988: 246).

Državni komite za obrambo SZ se je na prošnjo Jugoslovanske strani 7. septembra 1944 odločil, da izšola 500 tankistov NOVJ ter tako pomaga pri formiranju tankovske enote. Tankovska brigada, ki jo je SZ izšolala in tudi v celoti opremila, je štela 872 ljudi in 65 tankov T-34, 120 kamionov in 3 blindirane avtomobile je odpotovala iz SZ v Jugoslavijo 10. marca 1945 (Popović 1988: 247).

Nabor je bil izveden iz prve jugoslovanske pehotne brigade, kjer so se javili vsi, ki so že delovali kot tankisti v drugih enotah. Javila se je desetina navzočih iz prve JPB. Takoj so začeli z usposabljanjem in urjenjem ob pomoči ruskih vojaških inštruktorjev. Prve dni septembra 1944 je enota dopolnjena in ustanovljena je druga tankovska brigada, oborožena s povsem novimi tanki model T-34. Skupaj je brigada štela 65 tankov T-34 s topovi 85 mm. Sestavljena je bila iz prvega, drugega in tretjega tankovskega bataljona in motodesantnega

---

²¹ 12. marca 1944 je šef vojaške misije v SZ general Velimir Terzić odredu izročil bojno zastavo. Temu je sledila zaprisega pod Titovo zastavo. Odred je vsak dan sprejel nekaj novih članov in se kmalu preimenoval v brigado. 29. julija 1944 pa enota končno odrine na dolgo pot proti domovini. Ob odhodu je štela 1620 mož, ki jih je SZ oborožila, oblekla in izurila. Iz Kolomne so nadaljevali preko Ukrajine, Romunije, Besarabije, pri mestu Turn Severin preko Donave v Srbijo 7. oktobra 1944, vseskozi so sodelovali v bojih z razbitimi nemškimi enotami. Tudi na Jugoslovanskih tleh niso počivali in so se takoj pridružili soborcem ter delovali v različnih akcijah po vsej Jugoslaviji (Bojna pot brigad ustanovljenih v ZSSR 1984: 13–38).

bataljona. Ta je bil formiran za neposredno pomoč tankovskim bataljonom, na vsak tank pa je prišla ena motodesantna četa. Kot osnovno orožje so bataljonu služili sovjetski avtomati 7,62 mm, vsak vod je imel svoj puškomitraljez. Moštvo se je za prevoz najpogosteje uporabljalo tanke ali pa kamione brigadne tehnične čete. Brigada je vsebovala še izvidniški vod, spremljevalno četo, tehnično četo, četo protiletalskih mitraljezov 12,7 mm in sanitetni vod²² (Bojna pot brigad ustanovljenih v ZSSR 1984: 121).

Vzgojni center NOVJ v Karasjovu je postal v oktobru 1944 nepotreben, novih enot za usposabljanje ni bilo. Ukinjen je bil v mesecu novembru 1944 (Bojna pot brigad ustanovljenih v ZSSR 1984: 248).

5.1.6 Sovjeti v NOB jugoslovanskih narodov

Rusi so v precejšnjem številu prišli v Jugoslavijo po oktobrski revoluciji in državljanski vojni v Rusiji med leti 1917–1921. Tedaj se je del ruske belogardijske emigracije naselil tudi v Kraljevini SHS. Bili so organizirani v Ruski splošni vojaški zvezi, ki je imela od leta 1924–27 sedež v Sremskem Karlovcu, od tod pa se je preselila v Pariz. Del ruskih emigrantov, zlasti tisti, ki so stremeli po spremembi sovjetske oblasti, se je priključeval Nemcem, ker so v njih videli možnost uresničitve tega cilja. Drugi, povezani v Zvezo sovjetskih patriotov, ki je nastala leta 1940 s pomočjo sovjetske ambasade v Beogradu, so bili protifašistično usmerjeni. Prizadevali so si za vzpostavljanje kontaktov s sovjetskimi častniki in vojaki v Jugoslaviji z namenom, da bi se priključevali NOVJ (Popović 1988: 283–285).

Med vojno so bila delovna in druga prisilna taborišča v Italiji, Avstriji pa tudi Sloveniji, polna ujetnikov iz Sovjetske zveze, najpogosteje zajetih Rdečearmejcev. Prestajali so najhujša ponižanja in trpljenje, tako da so izkoristili vsako priložnost, ki se jim je ponudila, da so poiskali zvezo in pristopili k slovenskim partizanom (Šelhaus 1980: 160).

---

²² Iz SZ so se z vlakovno kompozicijo skupaj s tanki peljali od Tule do Ploestija, prek Dobrudže, Sofije, Dimitrovgrada in Niša prispeli 26. marca v Beograd. Od tam se je njihova bojna pot nadaljevala proti prebitju sremske fronte, 8. maja, ko so osvobodili Zagreb. Od tam se je pot nadaljevala že 9. Maja, ko so priganjali umikajoče se nemške enote preko Celja, nakar je bila brigada preusmerjena na zahod do Trsta, kjer se njihova bojna pot tudi konča (Bojna pot brigad ustanovljenih v ZSSR 1984: 103–122).

Bivši obvezniki RA so se v partizanske enote v največjem številu rekrutirali iz nemškega ujetništva na različne načine, številne so osvobodili tudi jugoslovanski partizani. Najštevilčnejša sovjetska enota v NOVJ je bila Ruska udarna brigada²³ 30. divizije IX. korpusa, ki je bila ustanovljena v aprilu 1945. Ta se je začela formirati kot četa že v oktobru leta 1943, kasneje so se ji pridružili tudi Sovjeti, ki so prebegli iz Avstrije in Italije. Komandant je bil Anatolij Ignjatjevič Đačenko. Brigada je v aprilu 1945 štela 1500 borcev in je bila organizirana v 6 bataljonih. Poleg Ruske udarne brigade je bilo v sestavi NOVJ še 11 ruskih bataljonov in 15 ruskih čet, ki so delovali v sklopu partizanskih enot na različnih območjih Jugoslavije. Ti so se formirali na podoben način, kot Ruska udarna brigada (Popović 1988: 286–290).

Sestavljali so svoje enote, od najmanjših – ruski vod, do velikih enot – Ruski bataljon. Vod je bil v sestavi 2. bataljona 2. soške brigade, kasneje poimenovane tudi Bazoviška brigada. Ruski bataljon je bil v sestavi 18. bazoviške brigade, kot del IX. korpusa. Znani so bili kot pogumni borci in borke, ki so kmalu zasloveli po vsej Primorski, saj jih je prav na tem delu Slovenije delovalo največ, prisotni pa so bili tudi po drugih delih države. Sodelovali so tudi pri zaključnih bojih v maju 1945 za osvoboditev Trsta. Najbolj so se izkazali ob zavzetju nemške trdnjave v Opčinah pri Trstu. Prvi komandant Ruskega bataljona je bil Anatolij Djačenko (Žiljajev 2004: 95–106).

Ruski bataljon je bila tako v jugoslovanskem kot v širšem merilu, predvsem pri okupatorju najopaznejša nacionalna enota, ki je slovela po svoji borbenosti in zagrizenosti v bojih (Žiljajev 2004: 106).

Vsi borci in borke pa niso bili skoncentrirani samo v Ruskem bataljonu, bili so raztreseni tudi po drugih organizacijah po terenu in odredih NOV Slovenije. Zdravniki so delovali v partizanskih bolnišnicah, veterinarji so skrbeli za zdravljenje živine ipd (Žiljajev 2004: 127).

Ugotovljeno je, da je bilo v NOVJ vključenih okoli 6000 Sovjetov v 188 enotah. Od teh jih je bilo okoli 5000 do 5500 vključenih v sovjetske enote, ostali pa so bili v drugih partizanskih enotah NOVJ. S prihodom RA v Jugoslavijo so se nekatere sovjetske enote priključile 3. ukrajinski fronti, ki je bila enota RA. Ob koncu vojne so bile ruske enote razformirane, njihovi pripadniki pa so vrnili v SZ (Popović 1988: 290).

---

²³ Borci in borke, ki so se bojevali skupaj z partizanskimi enotami Jugoslavije, so se borili v Ruskem bataljonu, ime je dobil po večinskem prebivalstvu SZ, tj. Rusih, večinoma pa so prihajali iz Armenije, Azerbajdžana, Kazahstana, Kirgizistana, Tadžikistana, Turkmenistana, Uzbekistana in drugih sovjetskih republik in samostojnih oblasti SZ, med njimi tudi Mongoli. Rusi so bili v manjšini, zato so se postavljala vprašanja o novem poimenovanju enote po nacionalnem junaku, heroju, kulturniku ali preprosto kar Sovjetski bataljon (Žiljajev 2004: 108).

Po koncu bojev v Trstu je bilo izdano povelje, da se partizani s tujim državljanstvom zberejo in pripravijo za vrnitev domov, stroške prevoza pa bo krila vlada Slovenije. V Šempasu se je zbralo okoli 600 državljanov Sovjetske zveze (Žiljajev 2004: 124). Jugoslavijo so zapustili konec junija 1945 ter odpotovali proti Moskvi. Po njihovem odhodu so se začele pojavljati govorice, da so kot nezaupanja vredne osebe, ki so bil ujetniki sovražne okupatorske vojske, mnogi končali v taboriščih v Sibiriji (Žiljajev 2004: 109).

5.1.7 Sovjetske misije

Prva sovjetska vojaška misija je prišla 23. februarja 1944 z britanskim jadralnim letalom, pristala na osvobojenem ozemlju in prišla v štab v Drvar. Na čelu misije je bil generalmajor Nikolaj Vasiljevič Kornjejev, namestnik pa je bil generalmajor Gorškov. Prvi odnosi so bili več kot odlični in Britanci so bili kar šokirani in presenečeni nad prijaznostjo obeh strani. Sovjetska vojaška misija je bila tudi v Sloveniji, sestavljali pa so jo polkovnik Patrahalcev pri GŠ, pri štabu devetega korpusa pa sta bila podpolkovnik Ribačenko in kapetan Luganov. Tudi pri štabu četrte operativne cone na Štajerskem je bil en sovjetski predstavnik – podpolkovnik Bogomolov. Te misije v Sloveniji so močno odmevale v vseh slovenskih časopisih, tudi po ukazu Edvarda Kardelja. S sovjetskimi misijami so hoteli predvsem vplivati na četnike in domobrance, nadejali pa so se tudi obilne materialne pomoči, ki pa je do konca leta 1944 niso dobili. Tudi britanske in sovjetske misije so dobro in plodno sodelovale tako druga z drugo kot tudi s partizani. Naloge sovjetskih misij so bile predvsem obveščevalne narave, vseskozi pa so bili člani teh misij zelo cenjeni v očeh partizanov in njihovega vodstva v Jugoslaviji, uživali so privilegiran položaj, še posebej po osvoboditvi Beograda, to pa najverjetneje izvira predvsem iz političnih odločitev na vrhu. Bogomolov je po odhodu Patrahalceva postal šef sovjetske vojaške misije pri glavne štabu Slovenije, partizanskim obveščevalcem ponudil denar, natančneje mesečno 150.000 lir, 100.000 mark in 1.200 dolarjev. Ali so bile te finančne transakcije realizirane iz dokumentacije ni znano (Biber 1991: 123–132).

Sovjetske misije so po svojem prihodu uporabljale jugoslovanske partizane obveščevalce, da so sočasno delali za jugoslovansko in sovjetsko obveščevalno službo, kasneje pa so jih uporabljali samo še za svoje obveščevalne potrebe, jih šolale, še posebej radiotelegrafiste, in jih izurili v agente. Kot del sovjetske vojaške misije je delovala tudi

»civilna misija« majorja Viktorja Berezina, njena naloga pa je bila nadzorovati slovenske funkcionarje – člane Komunistične partije in njihovo delovanje (Biber 1991: 133).

Po vojni je bilo ugotovljeno, da je bilo v sovjetskih vojaških misijah 34 sovjetskih državljanov, 49 jugoslovanskih obveščevalcev in 36 pripadnikov tehničnega osebja. 25 agentov je končalo obveščevalni tečaj, 23 jih je bilo brez tečaja ter 13 radiotelegrafistov. Po vojni je bilo 11 agentov še vedno povezanih s sovjetsko službo, 22 pa so jih pridobili v Udbo kot dvojne agente (Biber 1991: 134).

5.2 Primerjava pomoči »vzhod – zahod«

Tabela 5.2.1 Primerjava pomoči

vrsta pomoči	leto 1944	do maja 1945	skupno	angloameriška pomoč
puške	52.620	43.895	96.515	137.092
revolverji	10.625	9.903	20.528	1.626
lahki in težki mitraljezi in avtomatske puške	66.819	1.604	68.423	15.837
protitankovske puške	3.793	4	3.797	1.256
minometi	3.308	56	3.364	2.684
protitankovski topovi	170	170	340	-
poljski topovi	579	316	895	388
tanki	-	-	65	107
letala	-	-	491	61
radio-zveze	-	-	1.329	-

Vir: Popović 1988: 206

Iz tabele 5.2.1 je razvidno, da je vojaška materialna pomoč, ki so jo partizani prejeli med vojno, primerljiva s stališča, kaj oziroma koliko je prispevala »vzhodna« oziroma »zahodna«, saj sta obe strani prispevali večinoma iste vrste oborožitve, le za angloameriško stran ni podatkov o pošiljanju protitankovskih topov in radiozvez. Količinsko oziroma številčno je moč primerjati poslano pomoč: angloameriška stran je do konca vojne maja 1945 poslala več pušk: 137.092 angloameriških kosov proti 96.515 sovjetskim, ter tankov: 107 angloameriških proti 65 sovjetskim. Sovjeti so poslali 20.528 revolverjev proti 1.626 angloameriškim, 68.423 sovjetskih lahkih in težkih mitraljezov ter avtomatskih pušk proti 15.837 angloameriškim, poslali so tudi 3.797 protitankovskih pušk proti 1.256 angloameriškim, sovjetskih minometov je bilo 3.364, 2.684 pa angloameriških. Tudi poljskih topov je poslala sovjetska stran 895 proti 388 angloameriškim, ter 491 sovjetskih letal v primerjavi s 61 letalom, ki so prispela z zahoda.

6. POLITIČNI VPLIV, PREVZEM OBLASTI, PRITISKI NA JUGOSLAVIJO IN MEDNARODNI ZAPLETI OB KONCU VOJNE

6.1 Mednarodni pritiski in sestava skupne vlade

Na prvem srečanju Churchilla in Tita 12. avgusta 1944 v Neaplju je prišlo do pogovorov o stališčih glede morebitnega posredovanja v Istri. Izkazalo se je da: »V primeru da bodo zavezniške sile okupirale severno Italijo, Avstrijo ali Madžarsko, namerava zavezniški vrhovni poveljnik vzpostaviti zavezniško vojaško upravo na področju, ki je bila pod italijansko oblastjo v začetku vojne, s čimer se avtomatsko ukinja italijanska suverenost. Vojaški guverner bo general, ki bo poveljeval zavezniškim armadam na tistem območju. Namen je, da bi območje ostalo pod neposredno zavezniško upravo, dokler ne bo o njem sprejet sklep na pogajanjih med zainteresiranimi vladami. Ta neposredna zavezniška vojaška uprava je potrebna, da bi zagotovili baze in komunikacije med zavezniškimi okupacijskimi četami v Srednji Evropi. Ker se bodo morale zavezniške okupacijske sile oskrbovati skozi tržaško pristanišče, bodo morale razpolagati z zanesljivimi komunikacijskimi linijami pod zaščito britanskih čet na poti Ljubljana - Maribor - Gradec. Zavezniški vrhovni poveljnik pričakuje, da bodo jugoslovanske oblasti sodelovale z njimi pri izvajanju te politike in namerava biti z njimi v najtesnejšem stiku« (Nešović 1978: 53–54).

To je bil britanski pritisk na NOVJ. Kazati so se začela velika nasprotja in pritiski, ki jih ne bo lahko uskladiti, saj Tito ni hotel odstopiti od zahtev v Istri in slovenskem primorju. Tito je v odgovoru opozoril britanskega premiera, da je na ozemljih, podeljenih z mirovno pogodbo Italiji, poleg oboroženih sil NOV organizirana tudi civilna oblast, opozarja pa tudi, da se zavzema zato, da bi se vojaki, ki so se borili v italijanski vojski in so raztreseni ob različnih bojiščih v Sredozemlju, lahko vrnil in se po želji priključili NOV. Zaradi Titove vztrajnosti je Churchill popustil in se sprijaznil z dejstvom, da mora opustiti načrte o pohodu skozi Ljubljanska vrata do Dunaja. Kljub vsemu je britanski premier še upal in nagovarja ameriškega zaveznika k izkrcanju v Istri, a je dobil od Roosevelta negativen odgovor: »... Ne morem odobriti uporabe ameriških čet v Istri in na Balkanu ...« (Nešović 1978: 61).

Britanska diplomacija je imela Jugoslavijo že v letu 1942 v primerjavi s Sovjetsko zvezo in ZDA za izključno svojo interesno sfero. Iz teh pozicij je preprečevala tudi sklepanje tesnejših povezav jugoslovanske emigrantske vlade z ZDA kot tudi s SZ v prvi polovici 1942, tako da dogovor o prijateljstvu in nenapadanju iz 6. aprila 1941 ni bil sklenjen. S strani SZ je

tudi po tem še izražena želja po obnovi dogovora o prijateljstvu iz 6. aprila 1941. Do realizacije pa ni prišlo, ker je jugoslovanska vlada tedaj vztrajala na zahtevi, naj SZ zahteva od partizanov, naj se podredijo Mihajloviću, na kar pa Molotov ni hotel pristati, češ, da je to notranje vprašanje jugoslovanskih narodov (Dedijer 1980: 285–288).

Po mnenju angleškega zgodovinarja Woodworda je VB zaradi bojazni, da bi se Tito v preveliki meri navezal na SZ, začela podpirati partizane.²⁴ Pisanje tiska v zavezniških državah o položaju v Jugoslaviji, četudi pod pritiskom njihovih vlad, je slabilo ugled jugoslovanske vlade in Mihajlovića ter na drugi strani prineslo afirmacijo NOG kot dejanskega zaveznika v boju proti okupatorju. Kljub temu pa je zlasti uradni London še naprej vztrajal na stališču, da je četnike in partizane potrebno združiti. Ta stališča so se v različnih verzijah pojavila v zavezniškem tisku VB in ZDA tudi po 2. zasedanju AVNOJ-a, pri čemer pa je bila pogosto poudarjena dvoletna vloga Mihajlovića, ki se je odločil za sovražno pozicijo do partizanov (Popović 1988: 106–114).

Zaradi takih stališč VB in ZDA je SZ podprla sklepe AVNOJ-a zlasti v delu, ki se nanaša na upor proti okupatorju. Do drugih sklepov, zlasti tistih glede političnih vprašanj, pa je bila rezervirana, saj ni želela konflikta z ZDA, zlasti ne z Veliko Britanijo (Popović 1988: 115).

Vseskozi je še vedno potekalo delovanje v smeri združitve partizanov in četnikov ter želja in namen po sestavi skupne vlade v Jugoslaviji, že od samega začetka vojne pa je potekalo prerivanje in dokazovanje med zavezniki, katera odporniška skupina v Jugoslaviji je prava oziroma katera se bori proti okupatorju.²⁵

Nastal je sklep med Churchillom in Edenom, da bodo zapustili Mihajlovića in poskusili prisiliti Dr. Ivana Šubašića, da se pogodi s Titom o sestavi skupne vlade, ki bi delovala v Beogradu. Churchill je Stalina vseskozi obveščal o tem dogajanju, Stalin pa se s tem ni preveč

---

²⁴ Vsakdo, ki se je ukvarjal s to pomočjo, je gotovo imel poleg vojaških tudi politične razloge, vendar so bili vojaški tisti, ki so v začetku prevladovali. Britanski zunanji minister je bil mnenja, da je potrebno čakati in da bodo v doglednem času okrepili svoj vpliv v Jugoslaviji. Sklep o ustavitvi pomoči je sprejel Churchill sam, njegova beležka pravi, da naj tista pomoč, ki je že na poti, pride do cilja, nove pomoči pa ne bodo več pošiljali. To je bilo pred koncem vojne, ko se je začela zaostrovat kriza okrog Istre in izkrcanja. Izkrcanje samo je dokončno padlo v vodo januarja 1945 (Biber, intervju, 20. avgust 2007).

²⁵ SZ je na podlagi dejstev v januarju 1943 z noto izjavila, da razpolagajo z informacijami, iz katerih je razvidno, da je delovanje Mihajlovića drugačno, kot pravi jugoslovanska vlada, ter da ima Mihajlović z Italijani celo sporazum o skupnih aktivnostih proti partizanom. To je položaj jugoslovanske vlade pri zaveznikih zelo poslabšalo. Iz Kominterne so v marcu 1943 pošiljali Titu telegrafska sporočila, v katerih navajajo, da se trudijo, da bi nudili maksimalno pomoč herojski borbi partizanov, saj pripravljajo radijske oddaje v angleščini in francoščini, v katerih sporočajo javnosti, da AVNOJ ni komunistično gibanje, da ga sestavljajo različne politične opcije, da sprave s četniki ne more biti, da lahko četniki prestopijo k partizanom, navajali so, koliko okupatorskih enot vežejo partizani nase, kakšne uspehe dosegajo na vojnem polju, trudijo se mobilizirati javno mnenje v VB in ZDA, ki bi prisililo vlade teh držav, da bi spremenile stališče v korist partizanov. Tako stališče je SZ izpostavila tudi v odnosih s predstavniki jugoslovanske vlade (Popović 1988: 101–111).

obremenjeval, saj se je obnašal tako, kot da bo imel Tito kljub vsemu še vedno glavno besedo, kar se je na koncu tudi zgodilo (Barker 1980: 233).

Že v februarju 1942 je v Črno goro prišla britanska misija, ki jo je vodil major Terens Aterton z namenom, da bi dosegel sporazum med partizani in četniki.²⁶ Tito mu je predstavil dokumente o kolaboraciji Mihajloviča z okupatorjem in dokaze, da se nihče razen partizanov ne bori proti okupatorju. Tito je o tem, da se je britanska misija sama prepričala o dejanskem stanju v Jugoslaviji, obvestil tudi Kominterno. Kominterni je sporočil tudi, da bo zaradi podpiranja Mihajloviča s strani jugoslovanske vlade treba oblikovati novo vlado, v kateri bodo tudi domači predstavniki. SZ tudi na podlagi dokazov o kolaboraciji Mihajloviča s podporo jugoslovanske begunske vlade te vlade ni obsodila (Popović 1988: 77).

Po drugem zasedanju AVNOJ-a so se stališča zaveznikov, zlasti VB in SZ, v večji meri nagibala k podpori Titu in partizanom, vendar so uradno še vedno vztrajali na povezovanju partizanov in četnikov v boju proti Nemcem. Prizadevali so si, da bi vzpostavili možnosti za sodelovanje Tita s kraljem Petrom II, pri čemer pa so vedeli, da je treba prej odstraniti Mihajloviča. Dejstvo je, da je AVNOJ vrnitev kralja s sklepom prepovedal, kar je obvezovalo tudi Tita (Popović 1988: 117–120).

Sestanek Tito - Šubašić je prinesel dogovor o sestavi skupne vlade, ki je po oceni Tita, Rankovića, Milutinovića in Đilasa prispevala k utrditvi odnosov s tujino. Tito je menil, da je s formiranjem vlade smiselno zavlačevati, saj bi s tem partizanska stran pridobivala na času, navajal je tudi, da poskušajo Britanci na vse načine okrepiti pozicije kralja in četnikov ter slabiti NOB, zato na njihovo pomoč ni moč računati²⁷ (Popović 1988: 142–143).

---

²⁶ Britanska podpora Mihajloviću v letih 1941–1943 je povzročila, da je postal vodja četnikov trmast in je odbijal vsakršna prizadevanja za združitev odporišta s partizani. Podobno se je zgodilo po letu 1943, ko so pomoč in podporo namenili Titu, ki je prav tako odklanjal podobne predloge (Lindsay 1998: 308–309).

²⁷ V avgustu 1944 se dogodi za Tita nepričakovan dogodek, saj štab Draže Mihajloviča obišče ameriška vojaška misija s polkovnikom Robertom McDowellom. Ta je Mihajloviću sporočil, da ga ZDA podpirajo, ter mu naročil, da je njegova edina naloga borba proti Titovim komunistom. Tito je na to ostro reagiral pri vladah v Londonu in Washingtonu z oceno, da je takšno ravnanje škodljivo ne le za razmere v Jugoslaviji pač pa tudi za zaveznike. Tedaj se je tudi zavezniška pomoč Jugoslaviji občutno zmanjšala, kar se je razumelo tudi kot oblika političnega pritiska na Tita in partizansko gibanje. Sovjetska vlada se je ravnanju Američanov uprla z ugotovitvijo, da vodi taka pozicija v Jugoslaviji v kaos. Ameriška misija je bila zato 1. novembra 1944 prekinjena. Misija je podrobneje opisana v poglavju 4.1.2 Zavezniške misije pri četnikih (Popović 1988: 149–150). Tito je izdal ukaz: »Razne zavezniške misije si v zadnjem času prizadevajo povezati se s četniki, ustaši in drugimi reakcionarnimi elementi. Ukazujem: 1. prepovedati delo in gibanje vsem zavezniškim skupinam, ki nimajo pisnega dovoljenja od vrhovnega štaba; 2. misije so lahko samo pri glavnih štabih in korpusih, nikakor pa ne pri divizijah in drugih enotah in ustanovah; 3. ne dovoljevati ustvarjanja posebnih kanalov; 4. misije ne smejo vedeti za gibanje, razpored in operativne načrte naših enot« (Žganjar 2002: 52). Tito je v odgovor ameriški misiji predlagal sestanek s Stalinom, ki je potekal v času 21. do 28. septembra 1944 v Moskvi. O tem Britancev ni obvestil, kljub temu, da je bil skupaj z VŠ tedaj na Visu in so ga varovali prav Britanci. To je Britance razjezilo, še zlasti ko je bilo objavljeno, da sta se Tito in Stalin na prošnjo sovjetske strani dogovorila o začasnem vstopu sovjetske vojske na jugoslovansko ozemlje, ki meji z Madžarsko. To so zavezniki razumeli tudi za nespoštovanje dogovora s teheranske konference o nevmešavanju v notranja vprašanja Jugoslavije (Popović 1988: 156).

Britanci so še naprej vztrajali na utrjevanju položaja v Jugoslaviji skladno z njihovimi interesi. Pritiskali so tudi na čimprejšnjo oblikovanje skupne vlade, na srečanje Tito - Šubašić - kralj Peter, vendar do tega srečanja ni prišlo. Tito je bil v odnosu do Britancev v neprijetni situaciji, saj je na Visu koristil njihove pomorske in letalske sile ter jih prosil za pomoč v hrani in vojaškem materialu in je zato moral pristajati tudi na pritiske Britancev za razgovore s Šubašićem in kraljem (Popović 1988: 144–148).

Sodelovanje Tita s sovjetskim vodstvom je postajalo tesnejše, prišlo je tudi do izmenjav pogledov o operativnem delovanju RA v smeri proti jugoslovanski meji, kamor so Sovjeti tudi prišli 8. novembra 1944. To je v partizanskih vrstah odmevalo zelo pozitivno. Sovjeti so 5. novembra 1944 Tita odlikovali z redom Suvorova I. stopnje za posebne uspehe pri vodenju vojske in izvajanje bojnih operacij proti skupnemu sovražniku. V tem obdobju je prišlo na več območjih, zlasti v Srbiji, tudi do operativnih kontaktov med partizansko in sovjetsko armado. Prihod sovjetske vojske v Jugoslavijo je pozdravil tudi Šubašić, ki pa je v tej situaciji želel skupaj z Britanci pospešiti oblikovanje skupne vlade, češ, da se vojna bliža koncu in bo zato taka vlada nujna. Britanci so opozarjali, da ne pride v poštev nikakršna sprememba sovjetske politike do Jugoslavije ter da obstaja nevarnost državljanske vojne v Jugoslaviji, če bi RA nadaljevala z operacijami v Jugoslaviji. Razočaranje, da do skupne vlade ni prišlo, je Titu sporočil tudi Churchill. Tito se na reakcije Šubašića in Britancev ni odzval (Popović 1988: 151–153).

Zaradi tajnega odhoda Tita v Moskvo in dogovora s Sovjeti ter zaradi vojaških operacij RA na Balkanu, saj je SZ tedaj brez vednosti Britancev objavila tudi vojno proti Bolgarom, se je pritisk Londona na formiranje skupne vlade nadaljeval in stopnjeval. Britanci so na sestanku v Moskvi v oktobru 1944 spet opozorili SZ na obveze iz leta 1941 glede skupne politike do Jugoslavije, ki so jo po mnenju Britancev kršili. Vse to je spet odpiralo vprašanja interesnih sfer na Balkanu. Glede Jugoslavije in dogovora znanega pod imenom fifty-fifty je Churchill predvideval, da bo VB dosegla delež preko skupne vlade in kralja, SZ pa preko NOG. Pri tem se je Churchill uštel, saj so bila razmerja moči v Jugoslaviji pomembno v korist partizanov, to pa ni zagotavljalo možnosti realizacije 50 % vpliva VB (Popović 1988: 163).

Prihod RA na jugoslovanske meje je izzval paniko med četniki, ki so razmišljali le še o begu. Nedićeva kvizlinška vlada je razpadla, številni Nedićevi funkcionarji, uradniki in oficirji so zapustili Srbijo, njeno funkcijo pa je 3. oktobra 1944 prevzela nemška okupacijska oblast. Draža Mihajlović se je ob koncu septembra 1944 s štabom umaknil preko Drine v vzhodno Bosno (Popović 1988: 169).

Zaradi opisanih dogodkov se položaj kralja in njegove vlade v razmerju do Tita zelo poslabšal. Tito je Šubašića sedaj pozval na razgovore v Jugoslaviji. Ti so potekali v Vršču in v Beogradu od 21. do 25 oktobra 1944. Sporazum je bil podpisan 1. novembra 1944. Ta sporazum, ki je temeljil na načelu kontinuitete NOB s ciljem izgradnje neodvisne federativne države ter na dogovoru o vzpostavitvi namestništva, ki bo do odločitve ljudstva izvrševalo oblast, v primerjavi s sporazumom iz Visa ni prinašal pomembnih novosti. Tito je s tem želel pri Britancih omiliti sume o obsegu sovjetskega vpliva v Jugoslaviji (Popović 1988: 172–173).

Po dolgotrajnih prizadevanjih zaveznikov, predvsem pa SZ in VB, je junija 1944 na Visu²⁸ prišlo do pogovorov med novim predsednikom emigrantske vlade dr. Ivanom Šubašićem in Titom. Šubašić je priznal federativno ureditev in NOG, vprašanje monarhije pa so začasno odložili. NKOJ je zavlačeval s pogajanjem o sestavi skupne vlade. Avgusta 1944 se v Caserti sestaneta Churchill in Tito, kjer slednji obljubi, da za prevzem oblasti v povojni Jugoslaviji ne bo uporabil vojaške sile. Kasneje je Tito to izjavo označil kot pravilno v tistem času ter poudaril, da je ta oblast ljudska in demokratična. Konec avgusta je kralj Peter razpustil svojo vrhovno vojaško komando in razrešil Mihailovića. Pogoji za sestavo skupne vlade so bili izpolnjeni. Novembra 1944 je bil sprejet Beograjski sporazum²⁹ med Titom in Šubašićem, ki je predvideval in zagotavljal svobodo veroizpovedi, osebno svobodo, svobodo govora, združevanja, tiska, lastnine ipd. 7. marec 1945 je bila ustanovljena enotna začasna vlada na podlagi viškega in beograjskega sporazuma, ter pritiskov iz Moskve in Londona. Po podpisu Beograjskega sporazuma so se začeli porajati dvomi ali bo sploh mogoče izpeljati sporazum fifty-fifty (Biber 1981: 349). Vseskozi pa Jugoslavija ni bila primarni problem, tako da je po podpisu tega sporazuma njena problematika stopila v ozadje kot neproblematična

---

²⁸ Viški sporazum: 1. kraljevska jugoslovanska vlada mora biti sestavljena iz elementov, ki se niso borili proti narodnoosvobodilnemu gibanju, naloga pa pomoč NOV in zagotavljanje prehrane za prebivalce Jugoslavije; 2. določeni so organi za koordiniranje delovanja v boju proti okupatorju; 3. zaenkrat je nepomembno zaostrovati vprašanja glede monarhije; 4. vlada priznava Titove partizane in pozivala vse, naj se jim pridružijo Josip Broz Tito mora objaviti sodelovanje z vlado dr. Šubašića (Nešović 1978: 138–139).

²⁹ Beograjski sporazum: »Stoječ na načelu državne kontinuitete Jugoslavije z mednarodnopravnega gledišča in na jasno izraženi volji vseh narodov Jugoslavije v njihovem štiriletnem boju za novo, na demokratičnih načelih postavljeno, neodvisno in federativno državno skupnost želimo in si prizadevamo, da bi bila ljudska volja na vsakem koraku in z vseh strani spoštovana, tako kar zadeva notranjo državno organizacijo, kakor tudi kar zadeva obliko vladavine, in zato stojimo na stališču, da se je treba držati temeljnih in splošnih načel tiste ustavnosti, ki je lastna vsem resnično demokratičnim državam. Ker je Jugoslavija priznana v družbi Združenih narodov v stari obliki in kot takšna deluje, bomo takšno našo državo predstavljali še naprej pred zunanjim svetom in v vseh dejanjih zunanje politike, dokler naša državna skupnost, bodoča demokratična federativna Jugoslavija, ne bo v skladu z odločitvijo ljudstva dobila svoje dokončne oblike vladavine. Do tega trenutka smo se, da bi se izognili slehernemu možnemu zaostrovanju odnosov v državi, sporazumeli, da kralj Peter II. ne bo prišel v deželo, dokler ne bo ljudstvo o tem odločilo, a v njegovi odsotnosti bo kraljevsko oblast opravljalo kraljevsko namestništvo ...« (Nešović 1978: 145–146).

(Starič 1992: 136). V tej začasni vladi, ki je bila prva priznana vlada Demokratične federativne Jugoslavije, je imel Tito vrhovno oblast, ni imela koalicijskega značaja, njena glavna vloga pa je bila, da v treh mesecih po koncu vojne izpelje volitve v ustavodajno skupščino (Nećak in Repe 2003: 174–175).

Kralj Peter je skupaj s vodilnimi jugoslovanskimi politikami v Londonu sporazum Tito - Šubašić zavrnil ter celo obtožil Britance, da zaradi svojega prestiža in dogovora s SZ nameravajo žrtvovati ustavno monarhijo v Jugoslaviji. Na novinarski konferenci je 11. januarja 1945 celo izjavil, da oblikuje enotno emigrantsko vlado, ki jo bodo sestavljali predstavniki vseh političnih strank in skupin, izmikal se je tudi imenovanju namestnikov. S takim ravnanjem kralja so bili Britanci in Sovjeti zelo nezadovoljni, zato so razmišljali, da bi pri oblikovanju skupne vlade kralja obšli. Tita spori med Šubašićem in kraljem niso vznemirjali, saj so se odvijali njemu v prid (Popović 1988: 176–179).

Premiki glede realizacije sporazuma Tito - Šubašić temeljijo v sklepih zaveznikov iz Jalte³⁰, ki so zahtevali, da je treba takoj uresničiti dogovor Tito - Šubašić ter da se mora AVNOJ razširiti s člani zadnje jugoslovanske skupščine, ki se niso kompromitirali z okupatorjem, ter da mora zakonodajne akte AVNOJ-a naknadno potrditi tudi ustavodajna skupščina (Popović 1988: 180).

Razgovori med Titom in Šubašićem o oblikovanju skupne vlade so se začeli v Beogradu 17. februarja 1945. Pod pritiskom zaveznikov je bil tudi kralj prisiljen imenovati svoje namestnike, ki so prisegli 5. marca 1945 v narodni skupščini Jugoslavije. Ti so 7. marca na predlog predsedstva AVNOJ-a oblikovali enotno jugoslovansko vlado z imenom vlada Demokratične federativne Jugoslavije, v kateri je bil Tito postavljen za predsednika ministrskega sveta in ministra ljudske obrambe, v njej je bilo 15 predstavnikov NKOJ-a, 5 članov bivše kraljeve vlade, 7 predstavnikov NOG-a in en predstavnik emigracije – skupaj 28 članov (Popović 1988: 181).

---

³⁰ Konferenca v Jalti na Krimu je potekala od 4.–11. februarja 1945. V protokolu o zaključkih konference v Jalti se od štirinajstih kar tri točke nanašajo na Jugoslavijo:

-točka 8: sestava nove vlade: na podlagi dogovora šefov vlad treh velikih sil se priporoča Titu in Šubašiću, naj se takoj sporazumeta o sestavi nove vlade. AVNOJ naj se razširi še s člani zadnjega jugoslovanskega parlamenta, ki niso kompromitirani zaradi sodelovanja z okupatorjem.

-točka 11: meja med Jugoslavijo in Italijo: britanska vlada je o tem vprašanju predložila SZ in ZDA v proučitev memorandum.

-točka 10: možnost za sklenitev jugoslovansko-bolgarske zveze.

Stalin in Churchill sta glede Jugoslavije upoštevala že prej sklenjen medsebojni sporazum fifty-fifty.

NKOJ ni bil obveščen o konferenci velikih v Jalti ter tudi ne, da bo tekla razprava o jugoslovanskem vprašanju. O sklepih jaltske konference so NKOJ obvestili šele 12. februarja 1945 predstavniki britanske in sovjetske vojne misije v Beogradu. Odločitve jaltske konference so naletele na nasprotovanje med pristaši NOB (Dedijer 1980: 407–431).

Kljub vsemu se je Tito zavzemal za to, da bi pridobil neomejeno oblast, za kar pa se je mogel znebiti četnikov kot politične in vojaške sile. Zavzemal se je za osamitev in nato izločitev ministrov iz begunske vlade, ki mu jih je vsilil Churchill (Lindsay 1988: 306).

Sovjetska vlada ni bila povsem zadovoljna z deklaracijo skupne vlade, objavljeno 9. marca 1945, češ da ni zavzela določnega stališča glede zблиževanja slovanskih držav v borbi proti agresiji nemškega imperializma in njihovih zaveznikov, da ni bila poudarjena aktivna podpora SZ NOB, čeprav ve to cel svet, ni se strinjala s sestavo vlade. Kljub takim pomislekom so zavezniki vlado DFJ priznali Velika Britanija 20. marca, ZDA 28. marca in SZ 29. marca 1945 (Popović 1988: 184).

V aprilu 1945 je sledil obisk Tita v Moskvi, 14. aprila 1945 je bil podpisan Sporazum o prijateljstvu in vzajemni pomoči v povojnem sodelovanju med DFJ in SZ za obdobje 20 let, ki je zgladil zaplete, ki so nastali s formiranjem vlade DFJ. Sporazum je določal skupni boj proti Nemcem do končne zmage, medsebojno pomoč v primeru nove vojne, sodelovanje v vseh mednarodnih aktivnostih za ohranitev miru in varnosti narodov, obvezo, da nobena stran ne bo sklepala zvez s komerkoli proti drugi strani, državi bosta po koncu vojne sodelovali v duhu prijateljstva in sodelovanja pri nadaljnjem razvoju in utrjevanju ekonomskih in kulturnih vezi med narodi obeh držav (Popović 1988: 186).

V zgornji navezavi je pomembno tudi stališče Churchilla do jugoslovanske ozemeljske integritete. Še na začetku vojne 1941 je izjavljal, da mora Jugoslavija dobiti Istro, Slovensko primorje in Trst. To stališče je proti koncu vojne spremenil: na stališču iz leta 1941 bi vztrajal le še, če bi bila Jugoslavija monarhija. To potrjuje tudi praktično ravnanje VB. Ko je partizanska vojska ob koncu vojne osvobodila Istro, Slovensko primorje in tudi že obvladovala Trst, je Churchill ukazal svojim enotam, da preprečijo prihod partizanov v Trst, kar se je tudi zgodilo (Dedijer 1980: 425).

6.2 Zapleti v Trstu 1945

Tržaška kriza leta 1945 je bila velika in pomembna mednarodna kriza, saj so bile vanjo vpletene svetovne sile. Začenjalo se je obdobje, v katerem se je razkazovalo mišice tako

na političnem kot vojaškem prizorišču.³¹ Najgloblje je v to krizo poleg Jugoslavije in Italije, ki sta bili neposredno vpleteni, posegala Velika Britanija, kazali pa so se tudi interesi in stališča ostalih velesil Francije, ZDA in Sovjetske zveze.

Do pogovorov o reviziji zahodne meje Jugoslavije, je prišlo že med drugo svetovno vojno, saj so se mnogi zahodni strokovnjaki in politiki, ki so med prvo svetovno vojno podkupili Italijo v zameno za vojno napoved Avstriji in Nemčiji, pomagali so tudi kreirati novo razmejitev med Italijo in Jugoslavijo, nato pa ugotovili, da je meja krivična, saj na tem ozemlju brez Gorice, Trsta in Reke živi več Jugoslovanov kot Italijanov. Ob upoštevanju dejstva, da so se italijanske oblasti lotile že kmalu po koncu prve svetovne vojne načrtno brisati slovensko in hrvaško prebivalstvo, so se odločili, da obstajajo tehtni razlogi za ponovni revizionizem meje. Churchillovo stališče je še bilo, da se bo po zmagi nad fašizmom v Italiji začelo obdobje angloameriškega vpliva in da bo Italija izgubila ozemlja v vzhodnem Jadranu, najverjetneje pa tudi Trst, ki naj bi postal svobodna luka. S tem naj bi se Italija preprosto sprijaznila.

Dušan Nećak pravi: »Tržaško vprašanje in za vprašanje usode Julijske krajine oziroma tistega dela te dežele, ki je bil pretežno naseljen s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom in je po prvi svetovni vojni ostal zunaj meja Jugoslavije, je mogoče slediti z različnih zornih kotov. Po drugi svetovni vojni postane narodnostno vprašanje eno najpomembnejših vprašanj hladne vojne in miru v Evropi, postane eno ključnih vprašanj reševanja slovenskega nacionalnega vprašanja v okvirih programa Združene Slovenije, postane pomemben kamen spotike bilateralnih odnosov med Italijo in Jugoslavijo in poskusni kamen italijanske povojne politike, ko je šlo za ohranitev integritete italijanske države. Gotovo obstoja še kakšen vidik tega vprašanja, ki ga nisem omenil. Običajno tudi mislimo, da je tržaško vprašanje omejeno na prvih devet let po vojni, do sklenitve tako imenovanega londonskega memoranduma o soglasju, ki je zaključil najbolj eruptno fazo reševanja tega vprašanja. Menim pa, da tržaško vprašanje ni bilo rešeno vse do leta 1975, ko so bili podpisani Osimski sporazumi« (Nećak 1985: 45).

Že pomladi 1944 je partizansko vodstvo četrte cone jasno povedalo, da nameravajo novi Jugoslaviji priključiti celotno Julijsko krajino. Zahod se je tega zavedal, a kljub vsemu niso imeli nobenega načrta za ukrepanje. Po italijanski kapitulaciji je Tito napovedal

---

³¹ Vojaška moč SZ je v letu 1944 močno naraščala. RA je bila vse bližje vzhodnim mejam Jugoslavije. Temu stanju, ob dejstvu, da je propadla tudi možnost izkrcanja angloameriških vojakov na Balkanu, VB v vojaškem smislu ni mogla več parirati. V letih 1944–45 ni bilo več kopenske vojske na svetu, ki bi se lahko zoperstavila RA. Za zavarovanje britanskih interesov na območju Jugoslavije niso imeli vojaške moči, zato je bilo treba uporabiti politična sredstva (Petranović 1992: 590).

priključitev Julijske krajine k Jugoslaviji, a je tja vkorakala nemška vojska in jo okupirala. 1944 je Churchill povedal Titu, da bo zavezniška vojaška uprava veljala za celotno Julijsko krajino, kar je Tito ostro obsodil in protestiral, češ da ima Jugoslavija kot eden od zaveznikov pravico do udeležbe pri zasedbi, a ga je Churchill miril, da na to ne bi pristali Američani. Tako je zadeva ostala nedogovorjena, do Jaltske konference, kjer je Britanski sekretar za zunanje zadeve Anthony Eden predlagal demarkacijsko črto med zahodnimi zavezniki in Jugoslovani, da bi si delili zasedbo, a je ta predlog ameriško zunanje ministrstvo zavrnilo. Tako so začeli v Washingtonu in Londonu krizo miriti z načelom samoodločbe, ki ga ponuja atlantska listina. Na drugi strani pa je začela Jugoslavija z ustanavljanjem osvobodilnih odborov pod nadzorom komunistov, ki bi s pomočjo oboroženih partizanov po nemškem umiku zavzeli Trst in druge okoliške kraje. Tito se je z feldmaršalom Haroldom Alexandrom dogovarjal o pomoči in izdal spisek materialnih, predvsem vojaških potreb, ki jih potrebuje za osvoboditev severnih jadranskih otokov, ki so bili še pod nemško okupacijo, ter za preganjanje vojske v propadli Rajh, v resnici pa je Tito potreboval opremo tudi za zavzetje in osvoboditev Trsta, z namenom da tja prispe pred britansko osmo armado (Lindsay 1998: 330–334).

16. aprila 1944 je feldmaršal Alexander sprožil pomladansko ofenzivo v Padski nižini. Novozelandska druga divizija je 28. aprila prekoračila reko Pad in dobila ukaz, naj se čim prej brez ustavljanja usmeri proti Trstu, katerega pa je že obkolila Jugoslovanska vojska. Stvari so se začele zapletati (Lindsay 1998: 334–335).

Na prisotnost sil zahodnih zaveznikov so računali predvsem proitalijanski krogi, ki so zaveznike tudi prosili, naj prehitijo jugoslovanske partizane. Toda zaveznikom ni šlo vse po načrtu, saj se je njihovo napredovanje v nasprotju s pričakovanji precej zavleklo. Na Apeninskem polotoku so bile namreč nemške obrambe linija Gustav, samostan Cassino in frontna linija Cesar precej močnejše od predvidevanj, tako da je Rim padel šele 4. junija 1944, za tem pa je sledila še zadnja obramba imenovana Gotska linija, ki je zdržala do 9. aprila 1945, ko se je začela zadnja zavezniška ofenziva, usmerjena proti Trstu (Bajc 2006: 297–298).

Prihod novozelandskih enot v Trst ni imel vojaške narave temveč predvsem politično ozadje, kar je pomenilo, da zahodni zavezniki ne priznavajo Jugoslaviji pravice do Trsta in drugih delov Julijske krajine, temveč da imajo namen o teh ozemljih še razpravljati (Pirjevec 1985: 6).

Na zavezniško hitrost pri prodiranju proti severovzhodu Italije in naprej proti Avstriji je vplivalo več dejavnikov, med drugim tudi dejstvo, da so Američani italijanski fronti

pripisovali manjši pomen od operacij v zahodni Evropi, Britanci pa še vedno niso povsem opustili ideje o izkrcanju na območju Šibenik - Zadar, od koder bi en del napredoval proti Zagrebu, drugi del pa proti Reki, kjer bi se pridružili tudi borci iz italijanske fronte. Namen operacije je seveda bil izriniti Tita iz Julijske krajine. Tudi ta neenotnost zahodnih zaveznikov je pomembno vplivala na nadaljnji potek operacij v Julijski krajini, saj je sprva glavno vlogo igrala britanska osma armada, brez ameriške pomoči (Bajc 2006: 298–300).

30. aprila 1945 je predsednik ZDA Truman poudaril, da nima nobenega namena, da bi se ameriške sile borile proti Jugoslovanskim silam, niti se nima namena vmešavati v balkanska politična vprašanja. To je bilo nov pogled predsednika ZDA na vprašanje ozemeljskih zahtev Jugoslavije, saj je bilo stališče ZDA leta 1944, da zavezniška vojaška uprava prevzame nadzor nad vsemi ozemlji z izjemo Zadra, ki so bila leta 1939 v sklopu Kraljevine Italije. Na prigovarjanja in prepričevanja Winstona Churchilla in vršilca dolžnosti ameriškega državnega sekretarja Josepha C. Grewa, češ kako pomembno je preprečiti Jugoslaviji, da postane Trst »sovjetsko pristanišče«, je 11. maja 1945 Harry Truman spremenil svoje stališče, a bil še vedno zmernejši od britanskega ministrskega predsednika in dejal, da nima namena Jugoslavije pahniti v novo vojno. Glede vprašanja Julijske krajine so obstajala tudi trenja med KP Italije in KP Jugoslavije že 1942 leta (Biber 1985: 25–27). Ko se je jugoslovanska armada približevala Trstu³² je v njen štab odšel polkovnik John Clarke, kjer

---

³² Tržaška operacija se je odvijala ob koncu druge svetovne vojne od 28. aprila do 2. maja 1945. Začela se je po ukazu vrhovnega poveljnika JA Josipa Broza - Tita. Ta je zahteval takojšen napad 4. armade in 9. korpusa na Trst, temu pa so se morale podrediti vse ostale vojaške aktivnosti, ukazal je brezobzirno prodiranje proti Trstu ne glede na izgube v moštvu. Gre predvsem za politično ozadje tistega časa, ki so ga narekovali zahodni zavezniki. Jasno je bilo, da bi čimprejšnji prihod in zavzetje Trsta močno olajšalo pogajanja za kasnejše ozemeljske pridobitve Jugoslavije. Kapitulaciji nemške armadne skupine v severni Italiji navkljub, so se nemške enote srdito upirale Jugoslovanski armadi in slovenskim partizanom. Upoštevali dejstvo, da so se zavezniške sile z veliko naglico približevale Trstu iz zahoda in da se Nemci v Furlaniji in Padski nižini niso upirali, je prednost tržaške operacije pred ostalimi aktivnostmi Jugoslovanske armade še toliko lažje razumljiva. Pomembna lastnost mesta Trst je tudi njegova geografska lega. Je namreč pomembno pristanišče v Jadranskem morju in najbližja pot srednje Evrope do Sredozemskega morja in naprej v ostala svetovna morja in oceane. Zavezniki, predvsem pa sir Winston Churchill, se je bal jugoslovanskega zavzetja Trsta in najmanj kar si je želel videti v Tržaškem zalivu, je bila Sovjetska pomorska flota. Operacija je trajala nepretrgoma pet dni, odvijala pa se je v celotnem mestu, njegovi okolici, del okupatorjevih enot pa je bil tudi na morju. Žal so se vse te žrtve in krvavi davek v Tržaški operaciji, ki so ga plačali borci na obeh straneh, opravičevale zaradi povojnega statusa in geografsko politične ureditve, medtem, ko je bila kapitulacija Nemčije in tudi uradni konec druge svetovne vojne drugje po Evropi samo še vprašanje časa. Sile, ki so bile neposredno vpletene v operacijo v Trstu, so 9. korpus, 4. JA, vstajniki v mestu in nemške enote. Na jugoslovanski strani so sodelovali slovenski 9. korpus s 30. in 31. divizijo. Glavna sila 4. JA so bile 9. in 20. divizija, ter 1. brigada 43. divizije. Številčno so bile partizanske enote kar močne, njihovo število pa se je iz dneva v dan povečevalo, dokopali pa so se tudi do večje količine strelnega orožja. Pomembno vlogo so igrali tudi vstajniki, ki jih je aktivirala komanda mesta Trst (Oslobodilački pohod na Trst 1952: 346–350). V okolici Gorice se je nahajal 10. SS policijski polk, na Primorskem je bilo še nekaj policijskih bataljonov italijanske neofašistične teritorialne milice, Nedičev t. i. Srbski dobrovoljski korpus z 8000 možmi in Đujičeva četniška Dinarska divizija z 7000 možmi sta se po preboju pri Ilirski Bistrici premaknila proti Soči. Zahodno od Soče, v Beneški Sloveniji sta se pri Vidmu nahajali 7. kozaška divizija in 24. SS brigada kraških lovcev. Vse te sile vmes, med in za enotami 4. jugoslovanske armade ter 9. korpusa je bilo treba upoštevati pri osvobajanju Trsta (Vojna enciklopedija 1975: 147).

pa ga je že takoj ob prihodu napadel general Jovanović – načelnik Titovega generalštaba – češ da zavezniške enote ovirajo operacije in delovanje jugoslovanske armade. Novozelandski poveljnik divizije general Bernard Freyberg, je dobil tudi Jugoslovanski protest, da jugoslovanska armada sicer upa da do nevšečnosti ne bo prišlo, ampak da tudi ni odgovorna za karkoli se pač lahko zgodi. General Freyberg je odgovoril, da tudi njegove sile ne bodo povzročale nevšečnosti, da pa se bodo v primeru jugoslovanskega fizičnega nasprotovanja njihove prisotnosti primerno branili (Lindsay 1998: 339–340).

1. maja 1945 je bil Trst praktično osvobojen, le še nekaj manjših utrjenih zgradb se je upiralo. Zahodni zavezniki, natančneje motorizirana predhodnica 2. novozelandske divizije je 2. maja okrog 16. ure zapeljala v mesto. Prav zaradi teh pričakovanih enot so se Nemci in kvizlingi tako srdito upirali in jih zato lahko navedem kot dobršen del motiva za odpor, saj se niso hoteli predati partizanom (Kostić 1978: 365).

Te enote bi lahko prispele v Trst že 24 ur prej, a se je novozelandski general Freyberg namenoma zaustavil, da bi ne prišlo do neljubih in lahko tudi krvavih incidentov med obema vojskama, ki sta imeli v načrtu osvoboditev Trsta (Lindsay 1998: 338).

Poveljstvo 2. bataljona 11. udarne brigade 20. divizije ni dovolil nemške predaje Britancem, zato je skupaj s svojimi borci vdrl v zgradbo in v srditih bojih uničil dobro polovico branilcev in boje nadaljeval v kleti, nakar se je okoli 19.30 ure preostanek branilcev predal (Kostić 1978: 366–367).

Posadka v trdnjavi Sv. Justina se je hotela predati zavezniškim silam, česar pa jugoslovanske enote niso bile pripravljene dopustiti, nakar je prišlo do zaostritve razmer med zahodnimi zavezniki in partizani. Zavezniški bataljon je z grožnjo uporabe sile izsilil prehod skozi jugoslovanske položaje. Nazadnje lahko rečemo, da je le prevladal razum in partizani so se razmaknili za toliko, da so se lahko branilci iz trdnjave predali zahodnim zaveznikom (Kostić 1978: 371–371).

Po prihodu zahodnih zaveznikov v Trst so se zadeve pričele slabšati, saj je bilo očitno rivalstvo in jeza Britancev, da jih je Tito prehitel in s tem vsaj zaenkrat držal vse niti za nadaljnja pogajanja o meji v svojih rokah. Nekajkrat je bilo tudi zelo blizu spopada med zahodnimi enotami in partizani, a do tega kljub vsemu na srečo le ni prišlo.

Naglica, s katero so prispeli partizani v Trst, in dejstvo, da je bil le-ta osvobojen še pred Ljubljano, je bil za zahodne zaveznike več kot dovolj močen dokaz o Sovjetskem nespoštovanju Jaltskih pogodb o vplivni sferah v Evropi, saj je bil za mnoge Tito Stalinov prokonzul na Balkanu. Kljub vsemu se zaradi še nedokončane vojne na vzhodu londonskim in washingtonskim politikom ni zdelo dobro pritiskati na Stalina. Titu je sicer dal State

Department 12. maja 1945 v vedenje, da ZDA ne priznavajo obstoječih razmer v Julijski krajini (Pirjevec 1985: 7).

General Peter Drapšin – poveljnik Jugoslovanske armade – in general John Harding sta se srečala v glavnem štabu trinajstega korpusa. Soglašala sta, da Jugoslavija upravlja celotno Julijsko krajino, vključno z območji na katerih se nahajajo zavezniške enote, dokler se problem ne reši na višji ravni. Z namenom čim boljšega sodelovanja sta se dogovorila tudi za prijateljsko nogometno tekmo med britansko in jugoslovansko vojsko. Vse dogajanje se je odvijalo na relativno nizkem nivoju, saj so bili britanski generali pogosto brez vsakršnih navodil in so ravnali kot so sami vedeli in znali. Jugoslovanska armada na drugi strani pa je krepila politično prisotnost in trajni nadzor. Sledila je tudi vrsta depeš med Titom in feldmaršalom Alexandrom, ki so stopnjevale napetost in postajale vse ostrejšje. Tito in Alexander sta se spraševala, čigava armada ima pravico do nadzora in prisotnosti na območju Trsta, Gorice in Trbiža, saj se je Tito skliceval na dejstvo, da so njegove enote osvobodile ta ozemlja in mesta, feldmaršal Alexander pa je trdil, da so ta območja ključnega pomena za nadaljnje napredovanje v Avstrijo in da njegove enote potrebujejo vse komunikacijske poti in pristanišče v Trstu. Tito mu je zagotavljal, da ga ne bodo ovirali pri nadaljnjih operacijah proti severu, se je pa tudi zahvalil za pomoč in priznal, da je tudi s pomočjo te oskrbe in zalog uspel priti v Trst pred osmo armado. Položaj je bil zapleten, saj je bil feldmaršal Alexander pripravljen popuščati Titu, zahodne vlade pa ne, zato se je odločil, da pošlje v Beograd načelnika svojega štaba britanskega generalpolkovnika Williama Morgana, ki bi s Titom skušal odpraviti nesporazum. Ta naj bi se pogajal in dogovarjal predvsem o nadzoru nad za zahodne zavezniške zelo pomembnimi komunikacijami in tržaškim pristaniščem. Na pogajanjih je generalpolkovnik Morgan predstavil predloge, ki mu jih je naložil feldmaršal Alexander. Prvi predlog je govoril o razdelitvi Julijske krajine z demarkacijsko črto na dve okupacijski coni, ta predlog je postal znan kot Morganova linija³³. Tito je predlog zavrnil, češ da je Julijska krajina s Trstom jugoslovansko ozemlje, ki ga je tudi osvobodila njegova armada. Stal je na zahtevi po popolnem političnem in vojaškem nadzoru v Julijski krajini, vključno s Trstom, bil pa je še vedno pripravljen dovoljevati uporabo cestnih in železniških povezav, za oskrbo zavezniških enot v Avstriji in Nemčiji. Ker generalpolkovnik Morgan ni bil pooblaščen spreminjati Alexandrovih predlogov, je dejal, da mu bo prenesel vse Titove predloge in ideje, ter se naslednji dan vrnil v Italijo poročat Alexandru. Jugoslovanska stran je

---

³³ Po tej liniji bi celotno ozemlje brez Trsta, Pulja, Tržiča in Gorice prišlo pod izključno jugoslovanski nadzor. Območje zahodno od te demarkacijske črte naj bi bilo pod Alexandrovim poveljstvom, Tito pa bi svoje enote umaknil proti vzhodu za demarkacijsko črto. Alexander bi območje upravljal z vojaško upravo, bi pa priznal in uporabil tudi že vzpostavljeno in delujočo jugoslovansko civilno administracijo (Lindsay 1998: 343).

med tem začela z organizacijo oblasti v Trstu in drugih krajih. V vsaki občini je jugoslovanska stran ustanovila narodnoosvobodilni odbor. Osvobodilni svet Trsta je razpisal volitve v ustavodajno skupščino, ki je izvolila stalno telo z imenom konzula. Le ta je potrdila osvobodilni svet kot upravni organ mesta. Tako je oblast prešla v roke Jugoslavije. Britanska in Ameriška vlada sta doumeli za kaj gre, zato sta začeli pošiljati vedno več svojih enot, saj sta ugotovili, da se jugoslovanske enote ne bodo umaknile iz zahodnega dela Julijske krajine. Edina možnost je bila neposredna prisotnost vsaj tako velike, če ne večje vojaške sile od jugoslovanske. Truman in Churchill sta se odločila, da se jih »vrže ven«. Prav ta angloameriška sila je prisilila Tita, da je sprejel Morganovo linijo in oblast zavezniških sil, a le pod pogojem, da bo jugoslovanski armadi dovoljeno ostati na ozemlju pod zavezniškim nadzorom in da bo zavezniško poveljstvo delovalo prek vzpostavljenih civilnih oblasti. Truman in Churchill tega nista sprejela in stala na svojih zahtevah. Tito jih je nazadnje sprejel, saj je sprevidel, da ga Stalin verjetno ne bo podpiral do meje morebitnega vojaškega konflikta z Veliko Britanijo in ZDA. V tem sporazumu je bil predviden tudi sestanek generala Morgana in Jovanovića, z namenom sprejetja uresničevanja sporazuma. Sestanek je potekal v bližini Vidma. Jugoslavija je bila prisiljena sprejeti zavezniške zahteve in opustiti željo po vojaškem nadzoru nad zahodnim sektorjem. Z namenom pridobitve Trsta na mirovni konferenci so vztrajali na ohranitvi svojih odborov, policije, sodišč in civilne oblasti. Tudi ta poskus jim ni uspel, saj zahod ni sprejel zahtev po ohranitvi jugoslovanske oblasti. Tito je sicer ostro protestiral pri Trumanu in Churchill, računal je tudi na podporo Stalina, a je ta predsedniku ZDA in britanskemu ministrskemu predsedniku poslal le noto, ki ni prav nič koristila Jugoslaviji. Še več, to protestno noto je Stalin poslal šele po umiku jugoslovanske vojske iz spornega zahodnega dela Julijske krajine (Lindsay 1998: 339–349).

Kljub vsemu je potrebno povedati, da so Britanci vedeli,³⁴ da ne bo moč vzpostaviti zavezniške vojaške uprave v celotni Julijski krajini, medtem ko so Američani kar do 26. maja

---

³⁴ Eden od razlogov za nerazumevanje in nepopustljivost zahoda pri tržaškem vprašanju je bilo zagotovo tudi dejstvo, da so hoteli preprečiti Jugoslaviji in Sovjetski zvezi veliko in pomembno pristanišče v Sredozemlju, dejstvo je tudi, da je bilo večinsko prebivalstvo v Trstu italijansko. Stalin je v tej krizi skoparil z podporo Jugoslaviji, saj je imel v mislih večji plen tj. povojno Nemčijo, pa tudi italijanska komunistična stranka je tedaj uživala veliko podporo. S podporo Jugoslaviji pa se je bal, da bi odbil italijanske volivce od te stranke (Lindsay 1998: 339–351). Jugoslavija je upala, da bo prišlo do preobrata v britanski politiki po zmagi laburistične stranke, a se pogled zahodnih držav do ekspanzije proti zahodu ni prav nič spremenil. Jeseni leta 1945 je bilo v Londonu na sestanku sveta petih zunanjih ministrov držav zmagovalk prisotno razočaranje, da so v Jugoslaviji na oblasti dokončno utrjeni provzvodno orientirani politiki. Upali so, da bi prišlo do upora, ki bi ga podprli, a je bilo za takšne in podobne akcije že prepozno, saj je bila oblast močno v sedlu, opozicija desnih in sredinskih strank pa je bila razbita in neorganizirana. Razmišljali so celo o podpori in pomoči meščanskim strankam, a so to misel kmalu opustili, saj so se bali, da bi se končalo z diktaturo desnice, bali so se morebitnega Sovjetskega posredovanja in ugled in sodelovanje z državami podpornicami opozicije bi bilo zelo oteženo, če ne povsem zamrznjeno v primeru neuspeha upora (Lindsay 1998: 365–366).

1945 trmoglavili pri zasedbi celotnega ozemlja Julijske krajine, hkrati pa niso bili pripravljeni uporabiti sile za doseg tega cilja (Trst 1941–1947 1988: 113).

Tako se je Jugoslavija konec maja 1945 znašla, kar se tiče tržaškega vprašanja, diplomatsko povsem osamljena, zato ji ni preostalo nič drugega, kot da se sprijazni in se umakne iz Trsta in njegovega zaledja. 9. junija 1945 so v Beogradu dosegli sporazum, ki je sporno ozemlje Julijske krajine razdelil na dve coni – A in B, ki ju je ločevala Morganova linija. Cono A, pod katero je poleg Trsta in Gorice z obsežnim zaledjem spadal tudi Pulj, naj bi do končne razmejitve med Italijo in Jugoslavijo upravljali Angleži in Američani, cono B pa Jugoslavija. Tako je cona A dobila upravno in sodno oblast, ustanovili pa so tudi zavezniško vojaško vlado. Italijanske meščanske sile so zahodne zaveznike sprejele z veseljem in kot odrešitev. Mestni osvobodilni svet ni bil pripravljen spremljati, kako so ponovno uvajali italijansko fašistično zakonodajo, ki je imela razveljavljenih le nekaj najskrajnejših členov, ki so bili izrazito fašistični in protislovenski. Protestirali so tudi zoper rušenje jugoslovanskega upravnega stroja, ustanovljenega po osvoboditvi, razpuščena je bila ljudska milica, odpravljena ljudska sodišča ... vse to je sprožilo velike stavke in proteste naperjene zoper zavezniško vojaško upravo. Kot resnične so se pokazale tudi obtožbe jugoslovanske strani, da v Trstu fašizem ni uničen, saj so se na ulicah pojavljali z žalnimi trakovi ovenčani Mussolinijevi portreti, ustanovljena pa je bila tudi »Lega Nazionale«. MOS in slovensko-italijanska antifašistična zveza sta organizirala še več protestnih zborovanj, ki pa so opozarjala tudi na zelo slabe razmere preskrbe z živili, saj je vsak prebivalec Trsta dobil le minimalne količine hrane, zato se je razbohotila tudi črna borza, ki je revščino, nezadovoljstvo in pomanjkanje še povečevala. Mestni osvobodilni svet so zavezniki potiskali na stran in mu odvzemali monopol, ki ga je imel. MOS je kazal tudi pripravljenost, da sodeluje v upravi mesta, a pod pogojem, da uprava poteka po že ustanovljenih institucijah, saj vse ostale oblike vladavine ne priznavajo in jo smatrajo kot nedemokratično in predvsem kot fašistično. Končalo se je tako, da so MOS povsem izrinili z oblasti, oblast pa prepustili italijanskim poverjenikom. Po vaseh, kjer pa je bilo večinsko prebivalstvo slovensko, so imeli Anglo-američani več težav, saj so jih prebivalci zavračali in priznavali le odbore OF. Kljub vsemu meščanski del Trsta ni mirno spal, saj je bila izredno močna tudi KP Julijske krajine, ki je bila močna zagovornica priključitve k Italiji, a je tudi ta kmalu izgubila na moči. Zavezniki so hoteli s svojo nepristranskostjo in enakostjo med Italijani in Slovenci ohraniti ravnovesje med obema skupinama, tudi tako, da so uporabljali dvojezične dekrete, v službe sprejemali tudi Slovence, vračali poitalijančene priimke v slovensko obliko in ustanavljali slovenske šole. So pa pazili, da je bil komunistični vpliv čim manjši, če ne kar nič, pri tem so si pomagali tudi

s slovenskimi sodelavci iz osrednje Slovenije, ki so bili med vojno vpleteni v sodelovanje z nemškimi okupatorjem (Pirjevec 1985: 11–17).

Marca 1946 je v Trst prišla zavezniška komisija z namenom, da ugotovi etnično stanje v deželi ter tako pripomore k ustanovitvi nove meje med Italijo in Jugoslavijo. V mestu so si sledili protesti enkrat z ene, drugič z druge strani, tudi incidenti niso bili nič posebnega ali nenavadnega. Kljub temu, da so člani komisije najpogosteje na terenu videli, le kar je ugajalo njim oz njihovim vladam, so si bili enotni, da ni mogoče potegniti etnične črte, s katero bi bili zadovoljni obe strani. Predlogov o rešitvi tega težkega vprašanja je bilo več³⁵ (Pirjevec 1985: 18–19).

10. februarja 1947 je bila podpisana mirovna pogodba, po kateri je Jugoslavija dobila celotno cono B, iz cone A pa Kras, Vipavsko dolino brez Gorice, Soško dolino do Predela, Breginjski kot in Goriška Brda. Pogodba je postala pravnomočna 15. septembra 1947.

6.3 Hitenje na Koroško

21. februarja 1945 je Tito povedal, da upa, da bo lahko dal zaveznikom 200.000 glav vojsko, ki bi se borila zunaj meja Jugoslavije, še posebej na Koroškem, kjer naj bi bili Nemci najbolj utrjeni. Dejal je tudi, da nima nikakršnih aspiracij do sosednje Avstrije, da pa njen spodnji del, v mislih je imel Celovško, po pravici spada k Jugoslaviji. Britanci so spoznali njegove namere, da želi svojo vojsko spraviti čez mejo, zato so bili mnenja, da bodo najverjetneje imeli težave s temi enotami na Koroškem, tudi če ne pomagajo spraviti čez hribe 200.000 glave vojske. Bali so se tudi sovjetske vojske, ki je 13. aprila zasedla Dunaj. Tito je za svojo vojsko zahteval obleko in kamione, česar pa mu zahod ni omogočil, saj je tudi

---

³⁵ Jugoslavija je predlagala, da bi Trst postal sedma Jugoslovanska republika, obveljal pa je predlog francoskega zunanjega ministra Bidaulta, da se ustanovi STO z guvernerjem in pod zaščito ZN. S tem predlogom ni bila zadovoljna nobena stran, le tržaški independisti so bili presrečni. Jugoslavija je bila zelo nezadovoljna, saj v zameno ni dobila niti Gorice, ki pa so jo bili Angleži pripravljene dati, a je bil Molotov preveč nepopustljiv. STO se je razdelil na STO A z angloameriško upravo in na STO B z jugoslovansko upravo (Pirjevec 1985: 11–19).

STO kot upravna enota ni nikoli zares zaživel, saj je bil kot tujek in predvsem izrezan iz zaledja, na katerega je bil navezan, pa tudi skupnega guvernerja ni nikoli dobil, saj se o njem niso mogli zediniti. Vseskozi so bile med obema stranema napetosti, vrhunec pa je kriza dosegla 9. maja 1952, ko so hotele zahodne sile s t. i. londonskim sporazumom prepustiti cono A Italiji, objavljena je bila tudi že namera o ukinitvi zavezniške vojaške uprave. Jugoslavija se je temu močno uprla, nastopila je t. i. tržaška kriza, ki ni bila daleč proč od oboroženega spopada, saj se je na jugoslovanski strani poleg mnogih manifestacij in protestov začela tudi mobilizacija rezervistov in razporeditev tankovskih enot ob meji z Italijo. Tako so zahodni zavezniki spoznali, da je zadeva resna in da se krize ne da rešiti enostransko. Tako je bil po mučnih pogajanjih 5. oktobra 1954 podpisan drugi londonski memorandum, s katerim je cona A pripadla Italiji, cona B pa Jugoslaviji. Meja med Jugoslavijo in Italijo je bila dokončno rešena 10. novembra 1975 z podpisom Osimskega sporazuma (Nečak in Repe 2003: 260–261).

njihovim enotam primanjkovalo zalog, dobil pa je nekaj letalske podpore in živeža, ter 1.000.000 dnevni obrokov hrane. Tito je za pomoč zaprosil z namenom, da bi v Avstrijo napredoval samostojno ali pa skupaj z rusko in bolgarsko vojsko. Britanci so se prav Titovega napredovanja bali in zato niso hoteli preveč povečevati njegove vojaške moči, hkrati pa so mu bili primorani pomagati, saj je z boji v Dalmaciji in na otokih precej olajšal delo zahodnim zaveznikom. Z namenom upočasnitve oziroma odvrnitve Tita od napredovanja v Avstrijo so Britanci poskušali tudi z sporazumom o nedotakljivosti in priznanju meje iz leta 1937, saj naj bi bilo to v interesu vseh treh velesil³⁶ (Deakin 1979: 116–120).

Pomoč pri bojih naj bi nudil tudi avstrijski bataljon, ustanovljen 24. novembra 1944 v Beli krajini, ki je imel vso podporo vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije. Nekatera poročila članov zavezniških misij v Sloveniji so bila precej jasna glede jugoslovanskih ozemeljskih zahtev, med njimi tudi poročilo polkovnika Petra Moora, ki govori, da so jugoslovanske oblasti nenaklonjene Veliki Britaniji, saj se bojijo, da bi le ta nasprotovala njihovim ozemeljskim zahtevam, ali pa da bi jih poskušala prisiliti v zmernejšo politiko. Sir Orme Sargentu, državni podsekretar v FO je pisal generalu Hollisu, da ne bi bilo slabo, če bi Titove enote ustaši in belogardisti zadržali v okolici Ljubljane in Zagreba, saj bi ta čas zavezniške sile v miru zasedle Julijsko krajino in naprej proti severu še Koroško³⁷ (Biber 1979: 127–141).

---

³⁶ O ozemlju severno od današnje meje je bilo vseskozi od plebiscita 10. oktobra 1920 veliko govora. Nekateri najbolj naivni so upali, da bo to ozemlje podarjeno Jugoslaviji po anšlusu oziroma po prevladi nacistov v Avstriji. Vse skupaj je prekinila vojna, a upanje na povojno pravičnejšo rešitev je ostalo, saj je Lovro Kuhar, znan tudi kot Prežihov Voranc leta 1942 napisal brošuro »O slovenskih mejah«, v kateri zahteva to koroško ozemlje. Tudi na prvem zasedanju AVNOJ-a v Bihacu leta 1942 je bilo mnogo rečenega na račun Slovenije »od Trsta do Špilja, od Kolpe do Celovca«. Kasneje med vojno so obstajali tudi različni bolj ali manj utopični in nerealni načrti in ozemeljske zahteve, med njimi tudi Koroška deklaracija iz leta 1944, ki zahteva naravno mejo na Visokih in Nizkih Turah, kot vojno reparacijo. Titov govor na Visu 12. septembra 1944, v katerem je zahteval Celovec kot center koroškega dela Slovenije, naj bi pripadal Jugoslaviji. Prav ta govor in kampanja, ki mu je sledila, je zelo poslabšala odnose med KP Avstrije in Jugoslavije. Severna Slovenija in Primorska, sta bili zelo pomembni tudi zaradi lege, ki so jo hoteli zahodni zavezniki uporabiti kot odskočno desko v Avstrijo. Najbolj znana je bila misija podpolkovnika Petra Wilkinsona in majorja Hesketh Pricharda »Clowder«, v okviru uprave za specialne operacije, ki je imela nalogo prodreti v Avstrijo in naprej v srednjo Evropo. Poročala sta, da partizani spoštujejo Veliko Britanijo, občudujejo pa Sovjetsko zvezo in njeno Rdečo armado in da bi ob dejstvu, da se načrt in meje povojne Slovenije raztezajo od Trsta in Celovca ter Beljaka, to pomenilo pomemben Ruski pohod na zahod. Pokrajinski komite KPS za Koroško je ustanovil obveščevalno mrežo, ki je delovala tudi za potrebe Britancev, a so bili ti razočarani z informacijami iz Avstrije, nekateri so menili, da je to kar dobijo le 10% vseh informacij in da ima Jugoslavija stalne skrivne zveze z Beljakom, Celovcem, Gradcem in Dunajem, z namenom čim hitrejšega in boljšega ukrepanja ob koncu vojne z namenom dosege ozemeljskih ciljev (Biber 1979: 127–139).

³⁷ Britanski veleposlanik je 10. maja 1945 brzojavil v London, da bodo jugoslovanske ozemeljske zahteve brezmejne, saj si zahod vendarle ne želi, da bi Jugoslavija po koncu vojne zasedla del Avstrije, kar bi pomenilo širjenje sovjetskega vpliva. Nazadnje je zahodnim silam, osmi armadi, katere poveljnik je bil feldmaršal Alexander, uspelo obvladati Koroško, saj so dosegli Celovec tri ure pred Jugoslovani. Glede Koroške so bili skeptični tudi zaradi dejstva, da je večina prebivalstva nemško govorečega, v primeru priključitve pa bi bila Koroška od Jugoslavije odrezana zaradi geografske prepreke, tj. visokih gora (Biber 1979: 127–142).

Britanski veleposlanik v Beogradu Ralph Skrine Stevenson je 5. maja 1945 brzojavil v London, da zavezniški častniki pri četrti coni poročajo o ukazu, da naj četrta jugoslovanska divizija krene v Avstrijo in zavzame Celovec. Ta ukaz je feldmaršal Alexander pričakoval že kar nekaj časa, zato ni bil presenečen. Njegov odgovor na to potezo je bil narejen že 2. maja, ko se je v Italiji vdala nemška armadna skupina C, britanski peti korpus osme armade je dobil povelje, da zasede Štajersko in Koroško. Tako so predhodnice 6. oklepne divizije prestopile avstrijsko mejo pri Trbižu in v Celovec prispele 7. maja (Deakin 1979: 121).

Jasno pa je tudi, kljub temu, da je že med vojno diplomate in politike zanimalo določanje in spreminjanje meja, kljub zagotavljanju Velike Britanije in ZDA, da okupacijske cone ne vplivajo na vprašanje meja, saj se bodo reševala na mirovnih konferencah. Tako je pogosto obveljalo pravilo močnejšega in partizani so izgubili bitko že s tem, da so jih v Celovcu prehiteli Britanci, prisotno pa je bilo tudi vprašanje jugoslovansko-italijanske meje, tako da si Churchill ni želel imeti odprtih dveh front s partizani na tako majhnem delu Evrope. S fiksiranjem meja okupacijskih con se je tako končalo prvo obdobje problemov glede jugoslovansko-avstrijske meje, drugi del pa se je končal 20. junija 1949, ko je bil dokončno sprejet sklep, da ostajajo meje nespremenjene in sicer iz 1937 leta. Tretje obdobje se konča z podpisom avstrijske državne pogodbe leta 1955 (Zwitter 1979: 153–159).

7. SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ

Jugoslavija je s svojo lego v drugi svetovni vojni že od samega začetka igrala veliko vlogo. Tu so se kovala prijateljstva in kresale iskre od začetka do konca vojne. Po začetnem zavezniškem priznanju četnikov pod vodstvom Draže Mihailovića kot edine prave in legalne vojske in oblike odpora v Jugoslaviji, so zavezniki, še posebej pa Britanci začeli spoznavati svojo zmoto, k temu pa so jih poleg razvijajočega partizanskega gibanja in sovjetskih obvestil veliko pripomogli člani misij, ki so s svojim poročanjem iz Jugoslavije odkrivali resnico in širili dejstva o četniškem nenapadanju okupatorja. Sledilo je obdobje počasnega odmikanja od četnikov in nudenja enake pomoči partizanom in četnikom, po teheranski konferenci je sledil dokončen umik od četnikov in priznanje in pomoči Titovim partizanom. Pomoč, ki so jo pošiljali četnikom, ni bila velika, obsegala je materialno in finančno pomoč, imela pa je velik moralni vpliv, saj je pomenila mednarodno priznanje in je bila prav zaradi tega dejstva toliko večja in pomembnejša. Podobno vlogo je imela zavezniška pomoč pri partizanih, ki je obsegala materialno, vojaško, sanitetno pomoč, pomoč v hrani in obleki, a je tudi tu odigrala ključno moralno vlogo, s to razliko da je je bilo več in da so partizani dobivali pomoč tako iz zahoda kot vzhoda, četniki pa le od zahoda in kraljeve emigrantske vlade. Ob koncu vojne, v letu 1945, ko je bila kapitulacija nacistične Nemčije le še vprašanje časa, se je začelo zapletati na mednarodnem in političnem prostoru. Zavezniki so poizkusili politično strukturo v novi Jugoslaviji nagniti vsak na svojo stran, preko najrazličnejših kanalov in vzvodov, z namenom, da bi jim bila nova oblast kar najbolj simpatična. Zapletalo se je tudi ob vprašanju jugoslovanske severne in zahodne meje – meje z Italijo. Po mučnih naprezanjih obeh strani, kjer je nekajkrat zelo malo manjkalo, da bi se svet še pred koncem druge že zapletel v še eno, tokrat tretjo svetovno vojno, je le prevladal razum. Vojna je bila končana, začenjala pa so se dolgotrajna pogajanja.

Svojo **prvo hipotezo** 'Zavezniška pomoč jugoslovanskemu odporniškemu gibanju je odločilno vplivala na mednarodne odnose in politične strukture' lahko le delno potrdim. Zavezniška pomoč, tako vzhodna kot zahodna, je sicer odigrala pomembno vlogo v Jugoslaviji v vojaškem smislu, saj je pomagala prebroditi marsikatero krizo in pomanjkanje, ki so ga preživljali partizani in z njimi povezano prebivalstvo, ni pa imela močnega vpliva na mednarodne odnose in politične strukture. Zapleti ob koncu vojne so se odvijali na način, kakršnega je dovoljevala tedanja mednarodna politična klima. Ob koncu vojne je prišlo do iskanja ozemeljskih koristi in trganja pogače na zmagovalni strani, kateri je pripadala tudi

Jugoslavija. Jugoslovanski apetiti so bili sicer veliki, saj je tedanja oblast zahtevala celotno Julijsko krajino, zahodni zavezniki pa so se zavedali, da je bila po prvi svetovni vojni storjena krivica, saj so sto tisoči Slovencev in Hrvatov padli pod Italijo, tako da so že pred in med drugo svetovno vojno obstajali različni načrti, kako popraviti nastalo škodo, a do konca vojne VB in ZDA nista imeli skupnega načrta glede tega vprašanja. Tako je očitno, da med vojno dodeljena pomoč ni odigrala ključne vloge. Res pa je, da je glede na to, kako je bila partizanska vojska ob koncu oborožena, opremljena in izurjena, Jugoslavija imela možnost, da je tako hitro prišla do pomembnega pristanišča – Trsta. S tem si je povečala možnost in zagotovila boljše izhodišče za nadaljnja pogajanja. Z oborožitvijo, ki jo je premogla, je tudi predstavljala močnejšega sogovornika. S tega stališča je zavezniška pomoč vplivala na mednarodne odnose in politične strukture.

Tudi svojo **drugo hipotezo**, izpeljano iz prve, da je zavezniška pomoč vplivala na ustanovitev in sestavo skupne vlade v Jugoslaviji, lahko potrdim le deloma. Vse strani, še posebej Velika Britanija, ZDA in Sovjetska zveza so sprva zgolj vojaško pomagale Jugoslaviji, bolj kot se je vojna bližala koncu pa so začenjale razmišljati o povojni ureditvi sveta in držav, še posebej v Evropi, kamor je spadala tudi Jugoslavija. Tako so po neuspeh pritiskih o združitvi partizanov in četnikov, ki bi skupaj nastopili proti okupatorju, začeli pritiskati na sestavo skupne vlade. Do pogovorov in ustanovitve vlade je res prišlo, a je Tito, ki je imel v Jugoslaviji vso oblast in moč, zavlačeval ter skušal iz vsega kar največ iztržiti in se znebiti ministrov in vpliva emigrantske vlade, ki so mu ga vsilili zavezniki, predvsem Britanci. Tako je bila skupna oblast le marioneta in ni imela posebne moči. K vsemu skupaj je seveda veliko pripomoglo tudi dejstvo, da so vse strani vpletene v Jugoslovansko oblikovanje in izgradnjo oblasti silile vsaka na svojo stran in poizkusile iztržiti kar čim več oziroma na novo vlado vplivati do te mere, da bi jim kar najbolj ugajala. Tako lahko zaključimo, da so zavezniki tudi s svojo pomočjo vplivali na oblikovanje nove vlade, ki pa ni obstajala dolgo in ni imela posebnega vpliva in moči, saj je Tito prevzel vajeti in vzvode oblasti v svoje roke.

8. LITERATURA

8.1 Samostojne publikacije

1. BABIĆ, Majnolo in Miroslav LUŠTEK (1969): *Tankisiti prekomori*. Nova Gorica: založba ČZP »Soča«.
2. BAJC, Gorazd (2002): *Iz nevidnega na plan, Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
3. BAJC, Gorazd (2006): *Operacija Julijska krajina, Severozahodna meja Italije in zavezniške obveščevalne službe 1943-1945*. Koper: Založba Annales.
4. BARKER, Elisabeth (1980): *Churchill in Eden v vojni*. Zagreb: Globus.
5. BIBER, Dušan (1981): *Tito – Churchill strogo tajno*. Zagreb: Globus.
6. *Bojna pot brigad ustanovljenih v ZSSR 1984*. Maribor.
7. BUTUROVIĆ, Radule in Albert KLUN (1967): *Tretja prekomorska brigada*. Nova Gorica: založba ČZP »Soča«.
8. CHURCHILL, Winston (1952): *The second world war, Volume V, Closing the ring*. London, Toronto, Melbourne, Sydney, Wellington: Cassell&Co. Ltd.
9. DEDIJER, Vladimir (1980): *Interesne sfere: Istorija interesnih sfera i tajne diplomatije uopšte, a posebno Jugoslavije u drugom svetskom ratu*, Beograd: Prosveta
10. ĐURETIĆ, Veselin (1985): *Saveznici i jugoslovenska ratna drama između nacionalnih i ideoloških izazova*. Beograd: GRO »Prosveta«.
11. GORJAN, Božidar – Bogo (2003): *Zavezniške misije na Koroškem in Štajerskem 1944-45, Operacija Avstrija*. Ljubljana: Založba Lipa Koper.
12. JONES, William (1962): *12 mesecev s Titovimi partizani*. Ljubljana: založba Borec.
13. KOSTIĆ, Uroš (1978): *Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945*. Beograd.
14. KRANJC, F. Marijan in Slobodan KLJAKIĆ (2006): *Plava garda, Zaupno poročilo četniškega vojvode in generalštabnega polkovnika Karla I. Novaka, poveljnika slovenskih četnikov*. Ljubljana, Beograd: Založba Pro-Andy.

15. LINDSAY, Franklin (1998): *Ognji v noči, Z OSS in Titovimi partizani v medvojni Jugoslaviji*. Ljubljana: Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije, Zveza društev vojnih invalidov Slovenije in Društvo Partizanska knjiga.
16. MINIĆ, Miloš (1982): *Četnici i njihova uloga u vreme narodno oslobodilačkog rata 1941-1945*. Beograd: Izdavački centar Komunist.
17. NEČAK, Dušan in REPE, Božo (2003): *Oris sodobne obče in slovenske zgodovine, Učbenik za študente 4. letnika*. Ljubljana.
18. NEŠOVIĆ, Slobodan (1978): *Velika zarota, Diplomatska igra okrog nove Jugoslavije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
19. *Oslobodilački pohod na Trst: četvrte jugoslovenske armije (1952)*: Knjiga prva, Beograd
20. PERHAUC, Rafael (1968): *Letalci prekomorci*. Nova Gorica: založba ČZP »Soča«.
21. PERVANJE, Edvin in Jože A. HOČEVAR (1969): *Četrta prekomorska brigada in zavezniška pomoč NOV in POJ*. Nova Gorica: založba ČZP »Soča«.
22. PEŠIĆ, D. Miodrag (2003): *Dražo Mihailović, U izveštajima američkih i britanskih obaveštajaca 1941-1944*. Kragujevac: NIUP Novi pogledi.
23. PETRANOVIĆ, Branko (1992): *Srbije u drugom svetskom ratu 1939-1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinarski centar.
24. PIRJEVEC, Jože (1985): *Tržaški voz, O zgodovinskih dogodkih in političnem razvoju v letih 1945-1980*. Trst: Založništvo Tržaškega tiska.
25. POPOVIĆ, B. Nikola (1988): *Jugoslovensko – sovjetski odnosi u drugom svetskom ratu (1941-1945)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
26. STARIČ, Vodušek, Jera (1992): *Prezem oblasti 1944-1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
27. STRMČNIK, Matjaž (2006): *Analiza varnostnih razmer v Iraku po padcu režima Sadama Husseina*. Ljubljana: UL, diplomsko delo.
28. ŠELHAUS, Edi (1980): *Stotinka sreče*. Ljubljana: Borec.
29. ŠMIT, Jože, BORDON, Rado in KLUN, Albert (1969): *Peta prekomorska brigada Ivana Turšiča – Iztoka*. Nova Gorica: založba ČZP »Soča«.
30. TOMASEVICH, Jozo (1979): *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941-1945*. Zagreb: Založba Liber.
31. *Trst 1941-1947: Od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe (1988)*, Koper: Založba Lipa.

32. VILHAR, Srečko in KLUN, Albert (1967): *Prva in druga prekomorska brigada*. Nova Gorica: založba ČZP »Soča«.
33. *Vojna enciklopedija 1975*. Beograd: Izdanje redakcije vojne enciklopedije.
34. *Zbornik dokumenta i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda jugoslavije* (1983), XIV (2), Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića 1943, Beograd: Vojnoistorijski institut.
35. ŽGANJAR, Matija (2002): *Slovenski partizani in zavezniki*. Ljubljana: Društvo prijateljev Poti kurirjev in vezistov NOV Slovenije.
36. ŽILJAJEV, Gregorij, Aleksandrovič (2004): *Kaj nas je povezovalo, Zapisi 1943-1945*. Nova Gorica: OZZB Nova Gorica in Odbor skupnosti 30. divizije.

8.2 Članki v revijah in zbornikih

1. BIBER, Dušan (1979): Jugoslovanska in Britanska politika o Koroškem vprašanju 1941–1945. dr. Vasilij Melik (ur.): *Zgodovinski časopis, Historical review*, 33(1), 127-143. Ljubljana.
2. BIBER, Dušan (1985): Britanska in ameriška politika o italijansko-jugoslovanski meji v 2. svetovni vojni. Milan Pahor (ur.), *Trst 1945, zbornik predavanj, Trieste 1945 atti delle conferenze, Ciklus predavanj narodne in študijske knjižnice v Trstu (Trst, 3., 10., 17., 24. april 1985)*, 7-28.
3. BIBER, Dušan (1989): Neuspeh neke misije, Ameriški podpolkovnik OSS Robert McDowell v štabu Draže Mihailovića leta 1944. Milena Štraunar (ur.): *Borec* 10-11, XLI, oktober-november 1989, 1065-1091.
4. BIBER, Dušan (1991): Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. Milena Štraunar (ur.): *Borec* XLI (1,2,3), 77-138.
5. DEAKIN, sir William (1979): Britanci, Jugoslovani in Avstrija 1943- maj 1945. *Zgodovinski časopis, Historical review*, 33(1), 103-126. Ljubljana.
6. JEVNIKAR, Ivo (1998): Padalec Blaž (III. del). Marij Maver (ur.): *Mladika*, XLI (1), 20-23.
7. NEČAK, Dušan (1985): Jugoslovanski odnos do vprašanja Trsta (junij-september 1945). Milan Pahor (ur.): *Trst 1945, zbornik predavanj, Trieste 1945 atti delle conferenze, Ciklus predavanj narodne in študijske knjižnice v Trstu (Trst, 3., 10., 17., 24. april 1985)*, 45-56.

8. SMERSU, Rudolf (1998): Kam je zaneslo padalce iz Afrike?. Rudi Bras (ur.): *Vestnik*, Buenos Aires, XXXIX(4), 231-238.
9. ZWITTER, Fran (1979): Diplomatski problem Jugoslovansko-Avstrijske meje v dobi druge svetovne vojne. dr. Vasilij Melik (ur.): *Zgodovinski časopis, Historical review*, 33 (1), 145-160. Ljubljana.

8.3 Arhivsko gradivo

1. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, oddelek III, AS 1851, Glavni štab NOV in POS, t.e. 18
2. Arhiv vojnoistorijskega instituta, Beograd, fond: Vrhovna komanda Draže Mihailovića – poslane depeše

8.4 Intervju

1. Intervju z dr. Dušanom Bibrom, nekdanjim znanstvenim svetnikom Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, 20. avgusta 2007.

9. PRILOGE

PRILOGA A: Churchillovo priznanje partizanov

izvršni odbor
Osvobodilne fronte
Slovenskega naroda.
St. ....

22. II. 1944.

Pokrajinski in okrožni odbori OF

Dejstvo, da je gospod Winston Churchill, ministerski predsednik Velike Britanije, v svojem govoru dne 26. II. 1944. v spodnjem delu izrecno izrazil svoje priznanje NOV in POJ ter Vrhovnemu komandantu, maršalu Titu, posebnih velikih zaslug našega narodnega osvobodilnega gibanja na znanju političnem poprišču.

Boljšal ste, da govor g. Winstona Churchilla čim temeljiteje razširite med ljudske množice in da ga naglašate na vseh političnih sestankih, mitingih ter zborovanjih.

Izredno važno je, da s tem govorom točete Dapnikovo svabobransko tolpo, ocosno bala in plavo gardo.

Prilagamo izvlečke iz Churchillovega govora.

Prosim vas, da nam poročate, kakšen odziv in učinek ima na terenu.

Čast fašizma - svoboda narodni

Za IOJF:

Secrstar:
Boris Kidrič, i.r.

Vir: Pokrajinskim in okrožnim odborom OF, Arhiv Republike Slovenije, AS1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, t.e. 18

PRILOGA B: Četniško sporočilo o poslanem denarju v Slovenijo

- 9 -

Depeša 900 Frive: Englezi će nam uvek šalja-
ti što više eksploziva. Njihove su namere providne. Mi
gledamo svoju računicu. Ne možemo obustaviti eksploziv,
jer će uz njega dolaziti oružje. Eksploziv će nam tre-
bati za ručne bombe, jer će njima nabaviti varoške jedi-
nice. Podvaliti ćemo im opet.

Depeša br. 901. Raspis svima: Gestapo šalje
na sve strane agente i provokatore, agente izviđače
od naših izdajnika i bečvanskih Nemaca.

KNJIGA 12
poslane depeše iz VK
od 7.X.1942
do 16.X.1942 g.

Depeša br. 901. Notu na engleskom jeziku
otvorenog teksta dostavite što pre. Hitno nam je zato
je došlo tako.

Depeša br. 955. Ludvig: Major Slavko Bjelajac
treba da dobije veću sumu novaca preko Berna. Tražio
sam da se i vama istim putem pošalje novac na označenu
adresu u Ljubljani.

Depeša br. 956. Mario: via Istvan: Preko Bačovića
poslao sam vam 5,000.000 lira. Novac je već kod Bačovića.
Predsednik vlade poslao je preko Berna 1,000.000 švajcar-
skih franaka. Izgleda da su Mihlić i Bjelajac neaktivni a
poslata suma je velika i najbolje bi bilo da to svi sta-
vite pod svoju ruku i kontrolišete utrošak preko Grdića.
Predsednik vlade pitao da li može i vama istim kanalinom
dostaviti novac. Izvestio sam da može.

Depeša br. 957. Predsednik vlade pita da li je
Bjelajac primio novac. Molim ispitate i izvestite me.
Vojvode sveštenici Djukić, Perišić i Jevdjević odlikova-
ni su ordenom Karadjordjeve zvezde IV reda sa mačevima.
Djukiću saopštite pismeno s pozivom na Vojni kabinet u
Londonu br. 110.

Depeša br. 958. Istvan: Predsednik vlade sa
Vojni kabinet broj 110 izvestio je da su odlikovani
Karadjordjevom zvezdom IV reda sa mačevima: major Petar
Bačević, potporučnik Radovan Bulatović i četničke vojvo-
de Dobrosav Jevdjević, Radojica Perišić i Momčilo Đukić.
Predsednik vlade izvestio je da iz specijalnih razloga
ovo odlikovanje nije objavljeno preko radija London za
Jevdjevića. Moje mišljenje da je to zbog protesta iz
Moskve ali je u isto vreme i priznanje vlade da smo na
pravom putu. Prednje dostavljam kao zvaničnu potvrdu i
čestitam odlikovanje.

PRILOGA C: Četniško sporočilo o poslanem denarju v Slovenijo

- 9 -

Br. 2055. 11. V. 43 g. Djuzepe. Sa više strane dobijem izveštaje da je br. 11 neprijateljski raspoložen prema Vama i želi Vaše razoruženje. Vodite računa o ovome da se u danom momentu bacite ušću. Bakiću su govorili da bi želeli poseban sastanak sa Vama bez prisustva br. 22. O br. 22 govorili su omlaslovašvanjem.

Br. 2056. Nastavak. Na sastanak bi došli dvojica. Eka čudna igra. Izgleda da se boje da im se br. 22 odutne. Javite mi Vaš položaj, situaciju Mošinovaca, br. 11 i br. 22, Vaše namere. Bez toga nemogu ništa preduzimati. Potrebna mi je municija, hrana.

Br. 2057. 11. V. 43 g. Bjedji. Ovlašćujem Jakova Jovovića isto kao i Relju Piletića da na sopstvenim osnovama ponovo ožive četnike. Pomožite mu i vi i 808. Relji sam izdao potrebno naredjenje. Javljajte stalno pozicije koje držite. Razvijte propagandu, da su starešina valjale, ali da je narod bežao stalno kućama ne opelivši pušku. Za to će stradati i zato će br. 11 doći i uništiti sve. Za svoju sudbinu biće krivi sami.

Br. 2058. 11. V. 43 g. Djuzepe. - Bjedji izveštava da tamo drže položaj Medje oje - Planinica - Nikšić. Rušić kod Planinice. Na karti Planinica nisu našao Košča je to Planinik.

Br. 2059. 11. V. 43 g. Ras Bass - Prenošenje materijala bačenog ovde nemoguće je. Radim na tome da pojačam ansdevanje tamo neposredno.

Br. 2060. 11. V. 43 g. Bjedji - Razvijete kontra propagandu da je trebalo boriti se un Hercegovini i to muški, pa nebi bilo nesreća sada kod kuće. Kad javljate mesta, dajte ih preciznije. Kosovi Lug i Planinicu nisam pronašao na karti. Posle čišćenja Mošinovaca razvidemo ilegalnu četničku ekipu sa sebi istu razviti u pozadini Mošinovaca.

Br. 2061. 11. V. 43 g. Djuzepe. Bjedji izveštava. Situacija, sekcije Nikšić. Početci severno od Spuže. Nacionalni b-tlji drže položaje Bredve - 1123, vojnika 290. - Piskavica - Bukov Do, vojnika 400. - Eurozeb - Ogoreline, vojnika 400. - Studeni Do - Rajičev Do, vojnika 150. - Kobiljins Glava - Debeča Greda, 400. - Do Balove Stabne Ostrog. Paviska četa Kunak, Lašić sa izveštajem. Br. 22 trebješka Glava - Nikšić - k. 852. U Dani-
307/6
DM-III

Depeša Br. 2062. BJADJI / 11 maja 1943 god. / Radite sa Krstom sve što možete. Pismeno ovlašćenje fabrikujte sami. Sa letaćim odredom Jakova dati osnova četničkoj akciji u pozadini mošinovaca. Neman mogućnosti da vam doturim sredstva jer su veze teške. Jakovu dajem potpuno određene ruke za celokupan rad. Nemogu komunisti ni u... Za to mi moramo četništvo što pre ovladati. Hranu za... tito čitavu republiku i postiglo pun uspeh. Hranu za... još primili niti cokule, Treba ovladati Bjelasicom.

Br. 2064. 11. V. 43 g. Ištvan. Javljajte stalno Vašu situaciju i o ishodu borbi oko Kslinovačke oblasti. Što pre treba ovladati Drinom.

Br. 2065. 11. V. 43 g. 222 - Salatić može da ide, samo je pitanje kuda.

Br. 2066. 11. V. 43 g. Djordjo. Radim punom parom da Vam se oružje dobaci. Dmaću uspeha u tome.

Br. 2067. 11. V. 43 g. Merio. Kurire iz Škovenske primite. Potrebno je da do-
bije 1 milion lira. Novac sam poslao. Neke kurir sačekaj.

Vir: Arhiv vojnoistorijskog instituta, Beograd, fond: Vrhovna komanda Draže Mihailovića – poslana depeše

PRILOGA Č: Četniško sporočilo o poslanem denarju v Slovenijo

x 18/13

118" - vidi original br. 2203 - 2/ -

Br. 2210.25.V.43 g. Ludvig. Pre dva meseca sem vam poslal novu šifru za duplo šifrovanje za koju ste izvestili da ste primili. Od sada nju upotrebljavajte, jer je prosto šifrovanje nedovoljno nema opasnosti od tazine onoga Sovjeka koji je šifru donco, a da bi i sa te strane bili sigurni dodajte petu grupu lažna.

Br. 2211.25.V.43 g. Ludvig. Kako Vas na odredjonom mestu jedan milion lira, javite mi imena kurira da bi tako dostavio. Veza moje depeše br. 2168. Ereko preds. vlade u Londonu predazeo sam potrebno da se skrene pažnja Kreku da se politička ličnosti ne mešaju u vojničke stvari, već obratno da pomažu konsultante usloveniji u izvršenju njihovih zadatka.

Br. 2212.25.V.43 g. Nestevak. Otpisite odlučni u svome atavu. Jugoslavija ima dva stuba Slovenačka i Srbiju. Oba potpuno izgradjena. Hrvatski stub izgradićemo zajedno. Urgirao sam slanje novca iz vazduha. Kad bi bio moguć dolazak kurira u oblasti Milanovca, doturio bih vam još novca, samo je teško njegovo prenošenje tim putem. Novca za Vas ima, ali nazalost teško se dostura.

Br. 2213.25.V.43 g. Istvan. Alfonsovu stanicu ćemo slišeti. Javite da ostane dokle može ali na vreme da se skloni. Alfonso će dobiti odgovor sa tehničkim podacima. Alfonso nako se veže i za Istvana. Cela ova depeša je za Jevdju. Pozoravite Miloša Rešovića, najbolje bi bilo da on predloži šta može sada da učini. On bi nam bio veoma koristan.

Br. 2214.25.V.43 g. Lereze Ante (via Feliks). Jedan naš željez. organ na Romolju voli vezu sa našim centralnim željez. organom radi potpune organizacije na železnicama u pogledu postavljenja komandi mreža i stanica na celokupnoj teritoriji, ali organizaciju na železnicama izvršio je i Herman te da nebi došlo do mimoilaženja, trebalo bi da se Herman, Ante i Kalča, taj treći sastanete kod Hermana.

Br. 2215.25.V.43 g. Saša. Javite Kalči sledeće: u vezi depeša od br. 34-38 potrebno je da se Kalča sastane kod Hermana sa licu Ante i da dva trojci Herman, Ante, Kalča reše pitanje organizacije železnica zajednički kad bude Ante odgovorio da može doći. Izvestiću Kalču da ~~nađaju~~ krene na put.

Br. 2216.25.V.43 g. Stipe. Vika Feliks. Tvoju depešu 5/26 nemožemo dešifrovati nikako. Fonovi je.

Br. 2217.25.V.43 g. Fopesku, Keteja. Sa prispelim gotima postupajte srdano ali sve kupujte a ništa ne prodajte. Ako pokušaju da Vas potčinu neposredno sebi izjavit da o svemu morate dobijati naredjenja vrh. k. de. Na taj način ćete gotima i njihovim naredbodavcima najjače pokazati čvrstinu naše organizacije.

Br. 2218.25.V.43 g. Tenev. Vaš poz. znak je AWJ. Sa Vama radi centrala VMA na talasu oko 71 m. odnosno 4195 kilocikla. Davaće 6Q u 6 i 14 časova GMT.

Br. 2219.25.V.43 g. Bruno. Vaš poz. znak je ORA. Sa Vama radi centrala VMA na talasu od oko 71 m. odnosno 4195 kilocikla. Davaće 6Q u 6 i 14 čas. po GMT.

Br. 2220.25.V.43 g. Savov. Vaš poz. znak WED. Sa Vama radi centrala VMA na oko 71 m. odnosno 4195 kilocikla. Davaće 6Q u 6 i 14 čas. GMT.

Br.

321/6
DM-77

Vir: Arhiv vojnoistorijskog instituta, Beograd, fond: Vrhovna komanda Draže Mihailovića – poslana depeše

PRILOGA D: Zaslisanje Antona Božnarja

A451537

Z a p i s n i k

gestavljen dne 25.9.1943. v Toplicah s Božnar Antonom, roj. 7.12.1909. v Polhove Gradcu, pristojen v Polhov gradec, telegrafist, Polhovgradec št. 4.12. p. 181537

Moj oče je Pavel Božnar lesni trgovec iz Pristave pri Polh. gradcu Končal sem 4. razrede srednje šole z malo matura. Nato sem bil eno leto na Srednjetečniški šoli, stavbni oddelak. L. 1928. sem sel v vojno mornarico in tam vstopil v podoficirsko solo v Šibeniku. V mornarici sem ostal 7 let in pol. L. 1931. sem absolvirala 9mesečni radiotelegrafski kurs. Vojno mornarico sem zapustil kot narednik. L. 1937. sem prestopil v trgovsko mornarico, ker sem služboval pri raznih družbah. L. 1940. sem 3.4. se vkrcal v Gibraltarju na tovorno ladjo "Četvrti", last sušaške družbe Marović. Decembra 1940. so nas na jugozapadni irski obali napadli Nemci in nam poskodovali ladjo. Zkrcali smo se na irskem. Ko je aprila 1941. prišla v London jugosl. vlada sem bil avgusta 1941. mobiliziran, ker za vojsko nisem bil sposoben, sem bil dodeljen v vojni kabine v vojnem ministertvu kot pisar, nato pa k vojnemu atašeju pri angleški vladi divizijskemu generalu Radoviću, še vedno kot pisar. 8. maja 1942. me je angleški major Long iz angleškega vojnega ministertva poslal v Egipt z namenom, da bo takoj prepeljan v Jugoslavijo, ker pa takrat razmere doma zato še niso bile gonne, sem ostal v Kairo pri angleški vrhovni komandi kot instruktor za telegrafijo. Januarja 1943. sem šel v padalski kurz in 17.3. se je angleško letalo spustilo na Smrečjem pri Pt. joštu nad Vrhniko. Na tej točki so poleg mene spustili še dva padalca Ferjančiča "Venčija" iz Idrije, ter čija "Kolarja" Bojana iz Idrije. Sprejeli so me major Novak z 20 možmi pri dogovorjenih znakih z ognji.

Izhajam iz klerikalne družine, sam pa se s politiko nisem bavil o ro nič. Malo pred mojih odhoda iz Londona me je Kuhar vprašal, če hočem v Slovenijo. Kam naj bi šel, da bom zvedel od Angležev, ki bodo organizirali tudi let. Ob slovesu sem bil skupaj tudi z dr. Krekom. Pri njemu sem bil splošček kakih 14 dni telefonist v ministertvu. To mesto sem zapustil, ker mi je Kuhar očital, da spioniram po pisarnah. Ob odhodu iz Londona mi je Krek naročil, da doma povem, da se bori za federativno Jugoslavijo, da se "rbi" niso prav nič poboljšali in da je Simović odletel, ker je pometal s hrvatskimi in slovenski ministri. Ob odhodu iz Kaira letos marca nisem od nobenega prejel kakih direktiv za svoje zadržanje v domovini. Oznal sem tudi dr. Čoka, prof. Boberaj, tenšček, ki je delal pri dr. Kreku, vendar vse le na videz. Pozvan sem bil na to službo izključno kot specialist telegrafist in ne kot politični ekspone. V Kairo sem spoznal dr. Rudelfa, ki mi je pravil tudi o razmerah doma, o nastanku bele garde ter mi odsvetoval, da bi se nji udinjal. Bil je simpatizer partizanov. Prof. Rudolf je zbiral primorske Slovence, ujetike iz italij. vojske in jih uvrščal v jugoslovansko vojsko. V svojem kurzu sem v glavnem učil tuj narodnosti.

V Kairo sem bil jaz vključen kot telegrafist v Intelligence Service odsek za zveze. Moja predstojnika sta bila major Miller, Skot in kapetan Clark. Ob mojem odhodu iz Kaira mi je prvi naročil, da pošiljam podatke o nastupajočih okupatorskih vojskih silah v Slov. niji. Sporočil političnih, da ni treba pošiljati, ker to dobivajo od Mihajloviča. Imel sem dovoljenje sprejemati depeše za London. V tem primeru sem prejel preko Kaira direkten val za London vendar komu sem oddajal nisem vedel in tudi vsebine teh brzojak nisem poznal ker sem jih dobival preko Novaka Sifirane in tako oddajal naprej. Pošiljal je te depeše "Prikazen" za katerega ne vem kdo je, pošiljal sem jih pa na dr. Bohinjca, za katerega domnevam, da je dr. Krek, točno oz. z gotovostjo pa tega ne morem trditi. Za Prikazen pa domnevam, da je Miloš Stare, to s legam iz tega, da je za njega omnil Novak, da je v njegovem štabu. Videl ga nisem nikoli. Es. bil enkrat v Ljubljani, a samo 3 dni, pre meseca dni. Stanoval sem pri Novaku v Trdinovi ul. Tam sem poznal le Kristjofovo in Mitnika Rudolfa "Miha", ki je moral peziti na mene, da nisem z nikogar prišel v dotik. V Ljubljani sem oddal v Mitnikovi pisarni na Ambroževem trgu, kjer sem imel svoj aparat. Če je st. postaja glavna v Ljubljani ne vem, ker nisem imel z njo nobene zveze.

"Miha" v pismu prikazni od 21.4. je menda dr. Krek, "Stari" major Novak. Pripis o vinčnikov na plazu je moj in je zapisek depeše, prejeta iz Kaira.

Nadeva "Miha" tudi nam ni popljudna. Novak je zahteval iz Kaira orodje, ker se od tam javili diha plaviču, to pa najbrže po neki svoji lokalni zvezi. Es. sem prepričan, kjer se je oddal najbrže to bil s in kjer so t.

Vir: Zapisnik, Arhiv Republike Slovenije, AS1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, obveščevalni oddelek, ZA 301—79, inv. 425, t.e. 18

PRILOGA E: Določitev spuščališča za odmetavanje pomoči iz zavezniških letal

00337
Prepis.
Poveljstvo čet.odredov
v vzhodni Sloveniji

69628

Strogo zaupno!

~~75561~~ 54

Strogo zaupno!
Na položaju 18.19.44.

Zmagoslavju! *Ilak*

Odredite prosim mesto, kjer bodo tam lahko angleški oz.amer.zrakop-
lovi metali s padali orožje in druge stvari. Mesto metanja odločite s koordinata-
mi (dolžina in širina), pri dolžini treba navesti ali od Grenwicha ali od Pariza.
Odgovorite glede mesta z obratno pošto. Pazite pa, da določite mes-
to tako, da ne bode videla nemška posadka.
Radi spremembe vojaške situacije 25.9.odred ne bo mogel biti ma do-
govorjenem mestu. Zato naj Zlatko ne hodi doli. Kako in kdaj se bo moglo izvrši-
ti, vam bom javil v najkrajšem času.
Z vero v Boga za kralja in domovino.

Dostavljen Zmagoslavju
Pov.G.J.v Sloveniji

Poveljnik major
M.Triglavec l.r. *K*
Ilak-10

Vir: Arhiv Republike Slovenije, AS1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 69628, t.e. 18

PRILOGA F: Prošnja za blago od zavezniških padal

Okrajni Komitet KPS
Banjaloka, 4, 3, 1944.

H. Adamič
39.6

Glavnemu poveljstvu NOV in POS.
na položaju.

Prosimo Vas ako bi nam dovolili, da bi dobili od specialne ekipe
12. a. nekoliko padal, da bi jih podarili najrevnejšim družinam v našem rajo-
nu, za perilo in obleko. Imamo zelo veliko družin katere so bile izpuščene iz
internacije in bi jim bilo to v veliko pomoč.
Dalje prosimo za nekoliko angleških oblek za naše aktiviste, ker so
tov. res potrebni obleke, nimamo pa od nikoder dobiti da bi jih primerno oblek
kli. Količino bi določili Vi sami kolikom nam dovolite.

Upamo da nam naše prošnje ne boste odbili, za kar se Vam zahvaljuj-
jemo.

Za O.K. K.P.S. Banjaloka sekretar.
Friskau Jura (Ljiljak)

Ljiljak se vrh

KPS
RAJONSKI KOMITET
BANJALOKA

Vir: Glavnemu poveljstvu NOV in POS na položaju, Arhiv Republike Slovenije, AS1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, t.e. 18

PRILOGA G: Seznam naročil

za kosa	pušaka	automatskih pušaka	lakih mitraljeza	teških mitraljeza	srednjih bacača	teških bacača	protivtenkovskih pušaka	protivtenkovskih bacača	ručnih granata	specijalnih protivtenkovskih bombi	protivtenkovskih mitraljeza	protivtenkovskih topova lakših maza	protivtenkovskih snajperskih pušaka	radiostanica sa priborom	telefoonskih centrala	telefoonskih aparata	telefoonskog kabla u km	bezžičnih pušaka	malih gumernih čamaca	većih gumernih čamaca	žarnatih ručnih granata	
1. II korpusu Crna Gora — Sandžak	4000	700	350	120	820	80	60	50	20000	800	30	100	400	180	6	12	60	350	100	—	—	400
2. Glavnom štabu Srbije	10000	3000	400	—	220	100	80	100	12000	2000	25	8	600	250	8	10	50	300	300	50	10	500
3. Glavnom štabu Makedonije	6000	1000	200	50	150	60	40	60	8000	300	16	6	300	150	4	6	40	200	200	—	—	500
4. II korpusu Istočna Bosna	4000	1500	250	40	140	120	100	80	9000	600	20	8	500	200	4	8	60	300	150	50	10	400
5. V korpusu Bos. Krajina	8000	1000	400	60	50	70	50	150	10000	800	30	8	600	200	6	6	60	300	150	—	—	400
6. I proleterskom korpusu Bos. Krajina	—	300	100	20	15	20	10	30	8000	600	20	6	300	150	4	4	40	200	150	50	10	300
7. Glavnom štabu Vojvodine Srem - Bačka	2000	500	150	—	60	10	20	50	5000	300	10	—	400	100	4	4	40	200	100	50	10	200
8. VIII korpusu Dalmacija	—	400	100	30	150	30	20	30	5000	500	20	5	400	150	2	6	60	300	150	—	—	300
9. Glavnom štabu Hrvatske za IV i XI kor.	5000	1000	800	—	250	50	60	80	15000	800	40	15	600	200	4	8	60	300	200	50	10	500
10. V korpusu Slavonija	5000	1000	200	80	160	100	60	100	6000	300	12	6	800	200	4	8	60	300	150	50	10	300
11. X korpusu "Zagrebačkom" Severna Hrvat.	4000	1000	400	60	200	80	50	80	8000	300	20	10	600	200	4	6	40	300	150	50	10	300 ⁴³
12. Glavnom štabu Slovenije	6000	1000	600	150	220	120	80	150	15000	1200	40	10	800	200	6	6	80	300	250	50	10	600

Uz ovaj glavni plan potreba NOVJ, V. Terzić je dostavio i (1) Pregled najhitnijih potreba u naoružanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i (2) Pregled najhitnijih potreba vojničke opreme i živežnih namirnica za Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede Jugoslavije, koji su izgledali ovako:

2. Uniforme i hrana

Naziv jedinice	Odećna oprema: šinjel, bluza, čakšire, cipele, 2 para včša	dvopek	pirinač	pasulj	mast	šećer	čaj	razne konzerve
1. II korpus Crna Gora i Sandžak	8.000	5	6	3	3	15	0,1	15
2. III korpus Istočna Bosna	5.000	2	2	1	1	1	0,1	1
3. I proleterski korpus — V proleterski korpus Bos. Krajina	3.000	5	6	—	3	—	0,1	2
4. VI korpus Slavonija	3.000	—	—	—	—	—	—	—
5. VIII korpus Dalmacija	4.000	3	3	2	2,5	1	0,1	1
6. X korpus Severna Hrvatska	4.000	—	—	—	—	—	—	—
7. Glavni štab Hrvatske IV i XI korpus	6.000	4	5,5	3	3,5	2	0,1	2,5
8. Glavni štab Slovenije VII i IX korpus	6.000	5	5	3	3,5	2	0,1	2
9. Glavni štab Srbije	4.000	—	—	—	—	—	—	—
10. Glavni štab Makedonije	4.000	—	—	—	—	—	—	—
11. Glavni štab Vojvodine	3.000*	—	—	—	—	—	—	—

Slav nadležnih sovjetskih organa prema ovim molbama bio je pozitivn, te su Terzić i Bilas već 1. maja javili Tihu: "U pogledu snabdevanja i drugog izdaciće nam u svetu u susret". Transportne teškoće su og-

* Isto, reg. br. 6/64.

PRILOGA H

Intervju z dr. Dušanom Bibrom, 20. avgust 2007

Kako močno je zavezniška pomoč vplivala na oblikovanje vlade v Jugoslaviji?

Po dogovoru in na pobudo Churchilla, je Šubašić kot mandatar za sestavo nove vlade odšel na Vis in se tam pogovarjal z Titom in ostalimi. Po sestavi nove vlade, ki je imela štiri ministre, ki mu jih je dal Šubašić, je stara kraljevska vlada, ki je obstajala v emigraciji, ni predstavljala več nič in ni imela teže. Torej pomoč sama ni vplivala na sestavo vlade. Pomoč je bila določena s sklepi konference velikih treh v Teheranu 30. novembra 1943, kjer se je posebej zavzel za to ameriški predsednik Franklin Delano Roosevelt, ki je bil impresioniran nad razširjenostjo in močjo partizanskega gibanja, ki mu ga je poslal major Farrish. Pomoč je bila poslana kot priznanje dejstvu, da se partizani borijo proti okupatorju, in koordinirana s strani vrhovnega poveljnika za Sredozemlje. Po italijanski kapitulaciji so Američani na veliko jezo Britancev poslali veliko pomoči Jugoslaviji kar z ladjami v Dalmacijo. Torej je teza, da bi pomoč pripeljala do vlade, nesmiselna.

Ali je možno, da so tako zahodni kot vzhodni zavezniki glede na vložke, ki so jih dajali Jugoslaviji, imeli svoja pričakovanja, želeli doseči njim kar najbolj simpatično vlado?

Vsakdo, ki se je ukvarjal s to pomočjo, je gotovo imel poleg vojaških tudi politične razloge, vendar so bili vojaški tisti, ki so v začetku prevladovali. Britanski zunanji minister je bil mnenja, da je potrebno čakati in da bodo v doglednem času okrepili svoj vpliv v Jugoslaviji. Sklep o ustavitvi pomoči je sprejel Churchill sam, njegova beležka pravi, da naj tista pomoč, ki je že na poti, pride do cilja, nove pomoči pa ne bodo več pošiljali. To je bilo pred koncem vojne, ko se je začela zaostrovat kriza okrog Istre in izkrcanja. Izkrcanje samo je dokončno padlo v vodo januarja 1945.

Če bi te pomoči, ki so jo pošiljali v Jugoslavijo, ne bilo, ali bi se zaplet v Trstu ob koncu vojne drugače odvil?

Obstajajo papirji in študije, ki so jih naredili Britanci, kako bi bilo, če bi se ob koncu vojne zaplet v vojaški spopad s SZ. Ta operacija ni bila načrtovana, bila je operacija

»unthinkable«. Ta je nastala v ožjem krogu ljudi, ki so se s tem ukvarjali, opozorili Churchilla, da ni možnosti, da bi lahko kakorkoli z vojaški sredstvi vsilili svojo voljo SZ. Bili so mnenja, da bi v primeru konflikta SZ obvladala ves evropski kontinent, Churchill pa se je ob tem ukvarjal, ali bi bilo ob tem mogoče obdržati vsaj dve mostišči v Evropi. To je samo en primer, ki dokazuje, kako so načrtovali in preučevali različne možnosti. Major Randolph Churchill, ki je bil na Hrvaškem, je postavil tezo, da je čisto vseeno ali pomagajo Titu ali ne, Tito je in bo ostal gospodar Jugoslavije. Ta teza je bila postavljena poleti 1944.

Ampak Sovjeti se niso imeli namena vplesti v novo vojno zaradi Jugoslavije.

Sovjeti so Titu 1948 očitali, da se niso mogli zaplesti v tretjo svetovno vojno, da so Jugoslaviji dali takšno pomoč, kot je niso dobili komunisti v Franciji, glavna teza pa je bila, da je Tito na oblast prišel po zaslugi sovjetske intervencije. Pomoč sama je bila recipročna. Z zahoda je prišla že pred sovjetsko pomočjo in zahod zato sebe ni mogel obtoževati, da je prokomunistična, ampak je dajal prednost vojaškemu aspektu. Zgodba, ki jo je zapisal Fitzroy Mclean v svoji knjižici spisov, pravi, da je prišel v London in se pogovarjal s Churchillom, je Mclean dejal, da bo v Jugoslaviji po koncu vojne prišlo do utrditve komunistične oblasti in Tita, Churchill pa ga je vprašal, ali namerava po vojni živeti v Jugoslaviji. Fitzroy mu je odgovoril negativno, Churchill pa mu je dejal, da manj kot si s tem belita glavo, bolje bo. Seveda je to samo anekdota, ki jo je Fitzroy zapisal, ustreza pa tedanji politični klimi. Jasno pa je, da je ta zavezniška pomoč imela zelo velik politični pomen. Če se omejimo na Slovenijo, je bilo poudarjeno s strani Kardelja, da je zahodna pomoč in misije zelo pomembna, ko pa je začelo kazati, da bodo sovjetske misije prišle, je bilo rečeno, da ni treba več dajati takega poudarka zavezniškim ameriškim in britanskim misijam. Na drugi strani so obstajali četniki in mednarodno priznanje, ki so ga uživali, za katere obstaja več dejstev, zakaj so se zavezniki distancirali od njih. Že v času priprav na operacijo Švarc je Hitler v Rim poslal Ribentropa, naj Mussolinija prepriča v prenehanje podpiranja četnikov in sodelovanja z njimi, saj bodo le-ti po Hitlerjevem mnenju prej ali slej pristali med zavezniki. Mussolini se ni dal in je poudarjal pomen vojaškega in materialnega sodelovanja z Mihailovičem. Glavna zgodba, ki pa ni nikjer zapisana, povedali pa so mi jo Angleži, je, da je David Martins sprva hotel pisati o partizanski strani in ker ni dobil dovoljenja, da bi v Jugoslavijo odpotoval v času vojne, dobil tudi ni virov, ki jih je hotel imeti, se je lotil popularizacije četnikov. Na tem je gradil svoj politični imidž. Četniki so sprva dobivali več kot moralno pomoč, dobivali so materialno, finančno pomoč ... prišlo pa je tudi do krize v odnosih med partizani in Britanci, zakuhali pa so jo Američani z McDowellovo misijo.